

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR’AN-I KERİM’DE HÜSRAN KAVRAMININ
SEMANTİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN
Habip GÜL

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE HÜSRAN KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN
Habip GÜL

Jürimiz 05.11.2012 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Kur'an-ı Kerim'de Hüsrân Kavramının Semantik Analizi****Habip GÜL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Tefsir Bilim Dalı****Elazığ-2012; Sayfa: IX+90**

Hiç şüphe yok ki Kur'an-ı Kerim'i iyi anlayabilmek için onun içerisindeki kavramların iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu mütevazî çalışmamızda Kur'ani kavramlardan biri olan hüsrân kavramı üzerinde durulmaktadır. Kur'ani kavramlardan biri olan hüsrân kavramı, en genel anlamıyla zarar etmek, kaybetmek gibi anlamlar taşımaktadır. Her türlü maddî ve manevî kaybı ifade eden bu kavram Kur'an-ı Kerim içerisinde terimsel olarak farklı anlamlar ifade etmekte olup ayetlerin iyi anlaşılması bakımından bu nüansların dikkatli bir şekilde tetkik edilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda biz de bu çalışmamızda hüsrân kavramının sözlük anlamı ve terimsel anlamlarını izah ettikten sonra Kur'an-ı Kerim'deki kullanılışı üzerinde durmaya çalıştık. Öncelikle bu kavramın Kur'an-ı Kerim'deki kullanılışı şekil açısından yani hangi kalıplarda kaç yerde kullanıldığı, daha sonra mana bakımından ifade ettiği anlamlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Diğer bölümlerde ise insanların hüsrana uğramalarının sebepleri ve hüsrandan kurtuluş yolları ayetler ışığında izah edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra sonuç bölümüyle çalışmamız sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüsrân, Zarar, Hayal Kırıklığı, Yenilgi

ABSTRACT

Master Thesis

Semantic Analysis of the Frustration Concept in the Holy Qur'an

Habip GÜL

Fırat University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Department of Interpretation's Quran

Elazığ-2012; Page: IX+90

There is no doubt that the Qur'anic concepts should be analyzed in order to understand the Qur'an better. In this context, it is focused on the concept of frustration which is one of the Qur'anic concepts in this modest study . The concept of frustration in general, means to lose, be damaged. Pecuniary and non-pecuniary loss of any kind that expresses this concept in the Quran as a terminological represent different meanings. This concept which includes any kind of pecuniary and non-pecuniary loss, expresses different meanings terminologically in the Quran and for better understanding of the Qur'an these nuances should be examined carefully. In this context, after we explained the concept of frustration's lexical and terminological meanings, we focused on the use of Qur'an. First of all, we explained this concept in terms of form and meaning. In the other sections we tried to explain reasons of frustrations and ways to get rid of it according to the Qur'an. Then we completed this study with the reslut section.

Key Words: Frustration, Disappointment, Chagrin, Defeat.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
III. ARAŞTIRMANIN METODU	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMANTİK

1. SEMANTİĞİN TANIMI, TARİHÇESİ, ÇEŞİTLERİ

1.1. Semantik Nedir?	2
1.2. Semantiğin Tarihçesi	3
1.3. Semantiğin Çeşitleri	4
1.3.1. Linguistik (dilbilimsel) semantik.....	4
1.3.2. Felsefi Semantik	4
1.3.3. Genel Semantik.....	4

2) KUR'AN'I KERİM'İ ANLAMADA SEMANTİĞİN ÖNEMİ..... 5

İKİNCİ BÖLÜM

2.HÜSRAN KAVRAMI

2.1 Sözlük Anlamı	7
2.2. Terimsel Anlam	8
2.3. Kur'an'da Hüsrân Kavramıyla Yakın Anlamlı ve Zıt Anlamlı Kelimeler.....	10
2.3.1. Yakın Anlamlı Kelimeler.....	10

2.3.1.1. Hızı (الخرى)	11
2.3.1.2. Zillet (ذلة), Meskenet (مسكنة), Gadab (غضب)	11
2.3.1.3. Hasret (حسرة)	12
2.3.1.4. Hasee (خسء)	13
2.3.1.5. Hasefe (خسف)	14
2.3.2. Hüsrân Terimine Zıt Olan Bazı Kavramlar	14
2.3.2.1. Necat (نجاه)	17
2.3.2.2. Felah (فلاح)	18
2.3.2.3. Fevz (فوز)	18
2.3.2.4. İzzet (عزة)	19
2.3.2.5. Hidayet (هداية)	19
2.3.2.6. Salah (صلاح)	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN-I KERİM'DE HÜSRAN KAVRAMI 22

3.1. Kur'an'da Hüsrân Kavramının Kullanılışı	22
3.1.1. Sığa Bakımından Kullanılışı	22
3.1.2. Mana Bakımından Kullanılışı	23
3.2. Kur'an'a Göre Hüsranda Olan İnsanların Vasıfları	26
3.2.1. Allah Hakkında Kötü Zan Beslemek	27
3.2.2. Günahların Sevaplarından Fazla Olması	29
3.2.3. İslâm'dan Başka Bir Dine İnanma	30
3.2.4. Allah'a Verilen Sözden Geri Dönmek	31
3.2.5. Allah'ı ve Ayetlerini İnkâr Etme ve Yalanlama	33
3.2.6. Ahireti İnkâr Etmek	35
3.2.7. Peygamberleri İnkâr Etmek	36
3.2.8. Şirk	38
3.2.9. Kâfirlere İtaat Etmek	40
3.2.10. Kâfirlere Dost Edinmek	41
3.2.11. Allah'ın Emirlerine Uymamak ve Yeryüzünde Fesat Çıkarmak	43
3.2.12. Şeytanı Dost Edinmek	44
3.2.13. Dünyaya Bağlı Kalmak Ve Ahiret Fikriyle Yaşamamak	47

3.2.14. Adam Öldürmek	49
3.2.15. Savaştan kaçmak	51
3.2.16. Çıkarıcılık.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.KUR'AN'A GÖRE HÜSRANDAN KURTULUŞ YOLLARI

4.1. İman.....	54
4.2. Ameli Salih	56
4.3. İbadetler	58
4.4. Sadaka	59
4.5. Takva.....	60
4.6. İyilik Ve Yardımlaşma	60
4.7. İhlâs	62
4.8. Günahlardan Sakinmak.....	63
4.9. Tevekkül.....	65
4.10. Komşu Haklarına Riayet Etmek	66
4.11. Anne Babaya Saygı Gösterip İtaat Etmek.....	68
4.12. Tevbe	71
4.13. Dua	72
4.14. Zikir	75
4.15. Sila-İ Rahim	76
4.16. Şükür	78
4.17. Kanaatkar Olmak	80
4.18. Kul Hakkına Riayet Etmek	82
4.19. Allah İçin Sevip Allah İçin Buğzetmek	83
4.20. Hakka Uyma ve Hakkı Tavsiye	86
4.21. Sabır ve Sabrı Tavsiye.....	89
SONUÇ	92
BİBLİYOGRAFYA.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	96

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ insanoğlunu en güzel surette yaratmış, onun mutluluğunu temin etmek için kulları arasından peygamberler seçmiş ve peygamberler vasıtasıyla onlara kitaplar göndermiştir. İnsanoğlunun iki dünya saadetini elde etmesi de gelen peygamberlere ve onun getirdiği ilahi vahye tabi olması ile mümkündür. Son din olarak Allah tarafından gönderilen din de İslam dinidir. Son kitap olarak gönderilen yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve yaşamak bir müslüman olarak hepimizin görevidir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i iyi anlayıp, onu hayatımıza tatbik edebilmek için onun içinde bulunan hükümleri, emir ve yasakları ve insanlığın kurtuluşu için sunduğu çözüm yollarını iyi anlayıp idrak etmemiz gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim, ebedi yaşama arzusu taşıyan insanı dünyanın kalıcılık yurdu olmadığı ve asıl kalıcı nimetlerin Allah katında bulunduğu noktasında uyarmış, Allah'ın insanlara vadettiği ebedi nimetleri elde etmenin ise ancak Allah'a inanmak ve O'nun rızasını kazanma amaçlı salih ameller işlemekle ve insanları felakete sürükleyecek işlerden kaçınmakla mümkün olabileceğini ona bildirmiştir. Bu ilahi hitabın muhatabı olan insana düşen, tereddüt olmaksızın Allah'a inanmak, O'nun emri doğrultusunda yaşamak ve elinde fırsat varken insanı zarara uğratan davranışlardan uzak durmaya çalışmak olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak için onun içinde geçen kavramlar üzerinde derinlemesine düşünmek oldukça faydalı bir metottur. Bu bağlamda biz de Kur'ani kavramlardan biri olan "hüsrân" kavramını bu tezimizde çalışma konusu yaptık. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de toplam altmış beş defa tekrar edilmekte ve insanoğlunun kurtuluşuna ve ya hüsrana uğramasına vesile olan yolları beyan etmektedir. Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşayabilmek ancak Kur'an-ı Kerim'in koymuş olduğu kurallara uymakla mümkündür. Bu bağlamda hüsrân kavramı ve onun zıttı olan felah kavramı ve bu kavramlarla paralel anlamda kullanılan kavramların incelenmesi önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de hüsrân kavramının semantik analizi adlı bu çalışmamız üç ana bölümden müteşekkil olup birinci bölümde hüsrân kavramının sözlük ve terim anlamı üzerinde durduk. Daha sonra hüsrân kavramına yakın anlamlı ve zıt anlamlı kavramları tespit edip açıklamaya çalıştık. İkinci bölümde ise hüsrân kavramının Kur'an'da kullanılışını siğa ve mana açısından inceledikten sonra Kur'an'a göre insanoğlunu hüsrana uğratan sebepleri, yani hüsrana uğrayan insanların vasıflarını

tespit etmeye çalıştık. Üçüncü bölümde ise hüsrandan kurtulmanın yollarını ayetler ve hadisler ışığında incelemeye çalıştık. Bu çalışmamızı yaparken klasik tefsir kaynaklarından ve zaman zaman da hadis kaynaklarından istifade ettik. Bu çalışmada, konunun belirlenmesinden çalışmanın tamamlanmasına kadar bana rehberliklerinden ve fikirlerinden istifade etme imkânı tanıyan ve her türlü kolaylığı sağlayan kıymetli hocalarım başta danışman hocam **Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN**'a teşekkürü bir borç bilir, bu mütevâzi çalışmanın hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

ELAZIĞ-2012

Habip GÜL

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
Ans.	: Ansiklopedi veya Ansiklopedisi
b.	: Bin, ibn (oğlu)
c.	: Cilt
cc.	: Celle Celâlühû
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: Hazırlayan, Hazırlayanlar
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde, maddesi
nşr.	: Neşreden, neşredenler
r.a.	: Radiyallâhu Anh / Anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
sad.	: Sadeleştiren, Sadeleştirenler
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercümeeden
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu çalışmamızın konusu Kur'an-ı Kerim'de hüsrân kavramının semantik bakımdan incelenmesidir. Bu kavramı incelerken sadece Kur'an'la sınırlandırılmayıp sözlüklerde, hadislerde ve diğer ilim dallarında yer alan anlamlarına da yer verilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla verdiği mesajlar gibi kullandığı kavramlar da evrensel niteliklere sahiptir. Bu özellikleri taşıyan bir kitaptan azami ölçüde istifade etmek için onda yer alan kavramları doğru anlamak da önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen önemli kavramlardan birisi de hüsrân kavramıdır. Bu kavramın Kur'an-ı Kerim'de altmış beş defa tekrar edilmesi, kavramın önemli bir yere sahip olduğunu göstermek açısından oldukça önemlidir.

Araştırmamızla ilgili önemli bir husus da şudur ki kavramın iyi anlaşılması için eş ve zıt anlamlı kelimeler üzerinde de durularak bu kavramın nüansları üzerinde durulmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak için önemli kriterlerden biri, Kur'an'ın kullandığı anahtar kelimeleri iyi tahlil etmektir. Araştırmamızın amacı da bu yönde adım atıp, hüsrân kavramının zamanla kazandığı anlamları tespit etmek ve bu kavramdan türeyen diğer kavramların anlamlarını da incelemektir.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Kur'an-ı Kerim'de sıkça geçen kavramlardan biri olan hüsrân kavramı semantik metotla tahlil edilmiştir.

Semantik analizi yakından ilgilendiren ilim dallarından biri etimolojidir. Etimoloji kelimenin ilk anlamını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Kur'an'ın dili olan Arapça'da aynı kelimenin değişik yönde değişik manalara gelmesi sıkça görülür. Bu nokta göz önünde bulundurularak ilk etapta hüsrân kavramı Arapça sözlüklerden araştırılmış daha sonra kelimenin eş anlamlıları ve zıt anlamlıları tespit edilmeye çalışılıp bu kavramların hüsrân kavramıyla ilişkisi açıklanılmıştır. Daha sonra bu kavramın Kur'an'daki kullanımı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Son iki bölümde de hüsrândan kurtulma yolları ve hüsrana uğramanın sebepleri ayet ve hadisler ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

SEMANTİK

Her şeyden önce bizim yaptığımız bu çalışma semantik bir tahlildir. Semantik bir çalışmanın anlaşılması için öncelikle kısaca semantik , semantiğin tarihçesi, semantiğin çeşitleri hakkında bilgi sahib olmamız ve semantik çalışmaların Kur'an'ı anlamlandırmadaki önemi üzerinde durmamız gerekmektedir.

1. SEMANTİĞİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1.Semantik Nedir?

Semantik, Grekçe “semantike-semantikos”dan gelme bir kelime olup, “*anlam veren, anlamlıyan, anlamını belirten*” demektir. Buradan hareketle bir disiplin olarak “*semiologie = anlam bilimi*” anlamına gelir ki, Arapça’da bunun karşılığı “*ilmu’d-dilale veya ilmu’lmeân*”dır. Türkçe’de ise semantik, “*mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi*”¹ olarak kullanılmaktadır. Semantik, anlam çalışmasıyla ilgili olarak kullanılan teknik bir terimdir, bu yüzden “*anlam, dilin bir parçası ise, semantik de dilbilimin bir parçasıdır.*”² Semantik ilmî bir disiplin olarak şöyle de tarif edilmiştir: “*Kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır.*”³ Semantigin diğer bir tanımı ise şu şekildedir: “*Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin (sema) gösterilen bölümünü ya da içeriği eş süremli (es anlamlı synchronic) ve art süremli (art zamanlı=diachronic) açılardan inceleyen dilbilim dalıdır.*”⁴ Izutsu ise, semantikle ilgili olarak; “*semantik, etimolojisinin gösterdiği gibi mana ile ilgilenen geniş kapsamlı bir bilimdir. Manası olan her şey semantigin konusu olabilir.*”⁵ demektedir ve semantiği şöyle tarif etmektedir: “*Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tahlilî çalışmadır.*”⁶

Semantik, anlam çalışmasıyla ilgili olarak kullanılan teknik bir terimdir. Bu yüzden, anlam dilin bir parçası ise semantik de dilbiliminin parçasıdır. Semantik ilmi bir disiplin olarak şöyle de tarif edilmiştir: *Kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlamlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır. Semantik bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik çalışmadır. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de aleti olarak, o dili kullanan milletin dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak amacıyla yapılır.*⁷

¹ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yayınevi, I. Baskı, Ankara 2001, 18.

² Palmer, Frank R, *Semantics*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge, 1991,.1.

³ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savas Yayınları, Ankara, 1975,7.

⁴ Vardar, Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Y., Sevinç Basımevi, Ankara, 1980, 21.

⁵ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.14

⁶ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.15.

⁷ Izutsu, a.g.e., 17.

1.2.Semantiğin Tarihçesi

Günümüzde dilbilim, her dalı ayrı bir bilim dalı haline gelmiş bir araştırma ve inceleme alanıdır. Bir yandan dilin dış yönü, ses olarak dil, deneylerin de yardımıyla en küçük ayrıntılarına kadar incelenirken, diğer yandan da dilin zihinle ilgili yönü, ses-anlam ilişkisi, zihin, ruh, toplumla ilgili yönü önemle ve özenle ele alınmaktadır. Konuları üzerinde çok eskiden beri durulduğu halde, dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğilen bir bilim dalının ortaya çıkması, ancak Alman dilci K. Reisig sayesinde olmuştur. Ancak onun bir dilbilgisi dalı olarak düşündüğü anlambiliminin temelleri, yetmiş yıl kadar sonra, Fransız Michel Breal tarafından sağlamlaştırılmıştır.⁸Bu nedenle Breal, “Semantiğin Babası” olarak kabul edilir.

Bundan sonra bir ilim dalı haline gelen semantik alanında birçok eser yazılmış, onun tanımı, sahası ve yakın ilimlerle ilgisi ve sınırdışlığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Semantik tarihi hakkında genellikle üç safha gösterilir. Birinci safha, Michel Breal tarafından oluşturulmaya çalışılan semantik kavramıdır. İkinci safha 1880’de başlayıp yaklaşık yarım asırlık bir süreç devam etmiştir. Üçüncü safha ise, 1930’dan itibaren başlayan yeni dönemdir. Bu yeni dönemde Alfred Tarski, mantıkta önemli bir çalışması olan semantik metodunu biçimlendirdi. Bu metodun mahiyeti, manaları ile onların gösterdiği nesneler arasındaki ilişkileri tartışmaktan meydana gelir.Yirminci asrın başında, mananın değişmesini inceleme hususunda kayda değer gelişmeler olmuştur. Semantikçiler retorik (hitabe-belağat)’ten tevarüs ettikleri eski kategorilerden tedricen kendilerini kurtarmışlardır. M. Breal’dan başka semantik alanında diğer önemli isimlerin başında Ferdinand de Saussure (1857–1913), A. J. Greimas (1917- ?), Alfred Korzybski (1897–1950) gibi dilbilimciler gelmektedir.⁹ Dünyada geçmişi bu kadar eskiye dayanan semantiğin önemi, Türkiye’de daha çok son yıllardaki bazı çalışmalarla anlaşılmaya başlamıştır. Bunlardan dikkat çeken önemli bazı çalışmalar şunlardır: *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi ile Her Yönüyle Dil*: Doğan Aksan; *Semantik Akımları*: N. Arıklı, T. Tunçdoğan, Berke Vardar. İlahiyat alanında ise göze çarpan bazı isimler şunlardır: İsmail Yakıt: *Doğru Bir Kur’an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: I, Isparta 1994; Mehmet Soysaldı: *Kur’an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınevi, İzmir 1997 ve A. Galip Gezin: *Tefsirde Semantik Metod ve Kur’an’da “Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*, Isparta 1999.

⁸ Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 12.

⁹ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, III, 467.

1.3.Semantiğin Çeşitleri

Semantik kendi içinde üç ana bölüme ayrılır:

Linguistik (dilbilimsel) semantik

Felsefi Semantik

Genel Semantik¹⁰

1.3.1.Linguistik (dilbilimsel) Semantik:

Linguistik semantiğin muhtevası henüz yeterince tespit edilmiş değildir. Başlangıçta, kaynağını anlam değişimleri incelemesinden alan bu bilim, bir süre eski sözbilimin “değişmeceler” incelemesini andırmaktadır. Sonra mantıkla ruhbilimin gözlem ve tezlerinden yararlanarak, alanını yeni yeni doğrultularda genişletmiştir. Dilbilgisiyle uğraşanlar, XIX. yüzyıl başlarından beri yine Yunanca “sema” (gösterge) kökeninden türetilmiş semazyoloji terimini kullanıyorlardı. Fransız dilbilimci M. Breal, anlamları ve bunların değişmesine yol açan yasaları inceleyen bilimi belirtmek için bu terimin yerine “semantik” terimini kullanmıştır.¹¹ İşte dilbilimsel semantik başlangıçta kelimelerde meydana gelen anlam değişmelerini, tarih içinde kazandıkları anlamları inceler. Çünkü tarihi bir vakıa olarak her dil evrim geçirir. Yukarıda “Dil ve Mahiyeti” bölümünde de temas edildiği gibi lisanın gelişmesi, tümden yok olması veya bir dilden birden çok dilin ortaya çıkması gibi değişimler her dil için söz konusudur. Birçok dilbilimci kelime hazinesinin yaklaşık olarak her 30–35 yılda yapısal bir değişime uğradığını savunur.¹² Bu değişim sonucu kelimelerin kazanmış olduğu yeni anlamlar, anlam kaymaları ve daralmaları dilbilimsel semantiğin konusunu oluşturmaktadır.

1.3.2. Felsefi Semantik:

Gösterge ile gösterilen nesne arasındaki bağıntıyı inceleyen felsefi semantik göstergelerle ilgili genel kuramın, yani semiyotiğin bir dalıdır. Gerçekten de dil kullanıldığı sırada gözlemlenirse, bir kişinin bir nesneyi göstermek, anlatmak için çıkardığı ses ya da seslere, yaptığı bir harekete veya işarete şahit olunacaktır. Bu gözleme dayanılarak üç etken belirlenebilir: a) Konuşan kişi, b) Anlatım kalıbı, c) Söz konusu nesne. Böylece semiyotik araştırma üç alana bölünmüş olur. Eğer inceleme konuşan kişiyi ele alıyorsa pragmatik, anlatım kalıbıyla söz konusu nesneyi göz önünde bulunduruyorsa semantik ve yalnız anlatım kalıpları arasındaki ilişkiler incelenirse sentaks alanına girer. Felsefi semantik, bilgi vasıtası olan dilin, yani felsefe dilinin semantiğidir.¹³

1.3.3. Genel Semantik:

Genel Semantik, bildirişim aracı olan dili psikoloji, sosyoloji ve mantık açısından inceleyen karma bir daldır. Bu akımın başlıca temsilcisi Alfred Korzybski, her

¹⁰ Arıklı, N, Tunçdoğan, T, Vardar, Berke, *Semantik Akımları*, Yeni İnsan Yayını, İstanbul 1969, s 5.

¹¹ Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 12.

¹² Arıklı, a.g.e., s. 18.

¹³ Arıklı, a.g.e., s. 9.

ruhsal tepkinin bir göstergeye cevap olduğunu, bir başka deyişle, semantik bir görünüme büründüğünü savunur. Rahatlıkla anlaşılacağı gibi burada çok geniş kapsamlı bir semantik söz konusudur.¹⁴

2) KUR'AN'I KERİM'İ ANLAMADA SEMANTİĞİN ÖNEMİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik çalışmadır. Yani kelimelerin tarihi seyir içerisinde kazandığı manalar bakımından yapılan bir incelemedir. Anlambilim çalışmalarının başlangıcından beri araştırmacılar, genellikle kelimeleri tek tek ele alarak anlam yönünü incelemişlerdir. Daha sonra bu kelimelerden hareket ederek kavrama, kavram çekirdeğine ulaşmaya, anlam değişikliklerini ve bunların nedenlerini belli etmeye çalışmışlardır. Bilindiği gibi kelimeler bir dilin yapı taşlarıdır. Eğer kelimelerin anlamları doğru tespit edilmezse cümleler yanlış anlaşılır. Dolayısıyla okunan metin de doğru anlaşılmamış olacaktır. Bu durumu, Kur'an gibi insanların dünya-ahiret mutluluğunu temin etmek için gönderilen son ilahi mesaj için düşündüğümüzde, konu daha da önem kazanacaktır. Çünkü onu iyi anlamak, maksadını keşfetmek ve ifade ettiği temel prensipleri ortaya çıkarmak, onu oluşturan en küçük yapı birimleri olan kelimeleri doğru anlamaktan geçmektedir.

Kur'an kelimeleri, Kur'an bütünlüğü ve onun düşünce sistemi içinde aslından daha kuvvetli izafi manalar kazanır. Yani kelimenin kökünden gelmeyen fakat içinde bulunduğu münasebet sisteminden doğan izafi mana söz konusudur.¹⁵ Ayetlerdeki kelimelerin tarihi gelişimini ve zaman içerisinde uğradıkları mana değişikliklerini bilmeden isabetli bir tercüme ve tefsir yapmak ve dolayısıyla maksadı tespit etmek mümkün değildir. Bu mana değişiklikleri de ancak semantik tahliller yaparak bilinebilir. Bu yöntem sabır, yorucu bir çalışma gerektiren uzun soluklu bir uğraşı ile başarılabılır. Bazen öyle bir kelime olur ki, doğru anlamını tespit etmek çok zaman alabilir. Çünkü bu uğraşıda, kavram kargaşasını önleme ve doğru anlamı bulma gibi zor ve çetin bir işin üstesinden gelme düşüncesi vardır. Bir semantik tahlilin başarıya ulaşması için şu aşamaları takip etmek gerekmektedir:

a- Bir kelimenin veya kavramın semantik analizini yapabilmek için önce o kelimenin veya kavramın etimolojisi iyi tespit edilmelidir. Anlamı tespit edilecek kelimenin mümkün olduğunca ilk dönem kaynaklarına inilerek taranması gerekir. Bu kaynakların başında da Arapça sözlükler (*Lisanü'l-Arab*, *Tacu'l-Arus*, *es-Sihah*, *Müfredatü'l-Kur'an* gibi) eserler gelmektedir.

b- Bu işlemlerden sonra etimolojideki anlam esas alınarak, hepsinde gizli olan bu söz konusu kelimenin kök manası aranmalıdır. Bu manaya uygun olmayanlar sonradan kazandırılmış anlamlardır. Uygun olanlar ise, zaten semantik tanımın kapsamına girmektedir.

c- Semantik, sadece kelimenin anlamını oluşturan kök manaya inmek değil, aynı zamanda bu kök anlamdan hareketle tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizini yapmak ve gerek bu anlamların ve gerekse türevlerin içinde ilk kök mananın olup olmadığına bakmaktır. Dolayısıyla semantik tahlil yapan kişi bir kelimenin anlamının,

¹⁴ Arıklı, a.g.e., s. 11.

¹⁵ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 27–28.

tarihi süreç içerisinde ne gibi mana daralmalarına veya genişlemelerine uğradığını da tespit etmek zorundadır.

d- Ele alınan kelimenin Kur'an öncesi anlamlarını da araştırıp öğrenmek gerekir. Kelimelerin İslam öncesi anlamlarını ise, cahiliye devri Arap şiirlerinden istifade ederek tespit etmeliyiz. Bunun için de o dönemin şiir antolojisine (*Muallâkai Seb'a, Divanu İmrîi'l-Kays, Divanu Antera gibi*) müracaat etmek gerekir.

e- Kelimenin Kur'an öncesi anlamları ortaya çıkarıldıktan sonra, bu kelime ve kavramı, Kur'an'ın edebi metni içerisinde araştırıp nerelerde ve hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmeliyiz.

f- Kelimenin ayet içinde geçtiği manaları tespit ederken siyak- sibak son derece dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Çünkü bu manalar bazen ancak siyak ve sibak göz önünde bulundurularak anlaşılabilir. Bazı kelimeler Kur'an'da asıl kök anlamında kullanıldığı gibi, farklı yerlerde farklı anlamalarda da kullanılabilmektedir. Dolayısıyla bütün bu tahliller sonucunda, Kur'an'ın kendi düşünce sistemi ve semantik alanı içerisinde bu kelime ve kavrama yüklediği yeni anlamları da belirtmeliyiz.

g- Şayet bu kelime ve kavramda Kur'an'dan sonraki devirlerde bir anlam değişmesi olmuşsa ona da incelememizde yer vermemiz gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HÜSRAN KAVRAMI

2.1. Sözlük Anlamı

Hüsrân kavramı, Arapça “خسر” (ha-si-re) fiilinden türetilmiş olup en genel anlamıyla "zarar-zıyan"¹⁶ anlamında kullanılan bir mastardır. Bu kavramın sözlük anlamlarını incelediğimiz zaman sapıtmak, şaşımak¹⁷, aldanmak¹⁸, helak olmak¹⁹, bir şeyin noksanlaşması²⁰, ticarete zarar etmek gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada, ticarete sermayesini kaybeden tüccara "hasır" yani "müflis tacir" denilir. Karsız alışveriş için de bu ifade kullanılır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de : " O zaman bu, faydasız bir döstür.²¹" ayetinde de buna yakın bir mana kastedilmiştir. Şair Selim Bin Amr'a, babasından kalan mirası satıp, onun parasıyla değerli bir mushaf nushasını ve ya bir şiir divanı alması ve ya kalan mirası saçıp savurması sebebiyle "خاسر" lakabı takılmıştır²².

Hüsrân kelimesi "kar" kelimesinin zıddıdır. Ticarete bu kelime genel olarak bir işte zarar etmeyi veya iş hayatında bir zarara uğramayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kelime işlerinde zarar edip iflas eden kişinin durumunu ifade etmek için de kullanılır²³.

Ebu Mansur el-Maturudî, Allah'ın cennet karşılığında müminlerin mallarıyla canlarını satın aldığı²⁴ ve onları elem verici bir azaptan kurtaracak bir ticaretin bulunduğunu²⁵ bildiren ayetleri dikkate alarak yaratıcı ile kul arasındaki münasebeti ticari bir ilişkiye benzetir ve hüsrânı da bu ticarete zarar etmek yani azaptan kurtulamamak, kar edenler ise Allah'a inanıp buyruklarına uyanlardır.²⁶ Şeklinde izah

¹⁶ Şemsaddin SAMİ, *Kamusu Türki*, İstanbul 1317, 581.

¹⁷ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisan'u-l Arab*, Beyrut 1968, IV, 238, Firuzabadi, Mecduddin Muhammed bin Yakub, *el-Kamusu-l Muhit*, Beyrut, II, 20.

¹⁸ İbn Manzûr, , *Lisan'u-l Arab*, IV, 238; Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *et-Tıbyan fî Tefsiri Garibi-l Kur'an*, Kahire 1992, I, 73; Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, *Camiu-l Beyan fî Tefsiri Kur'an*, Beyrut 1405, I, 185.

¹⁹ Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, *Camiu-l Beyan fî Tefsiri Kur'an*, Beyrut 1405, I, 185.

²⁰ Fahrudin er-Razi, Muhammed b. Ebi Bekr bin Abdilkadir, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut 1995, II, 74; el-İsfehani, Ragıb Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garibi-l Kur'an*, İst. 1986, 212.

²¹ Naziat, 79/12.

²² İbn Manzûr, *Lisanu-l Arab*, IV, 239; Zebidi, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tacu-l Arus*, Beyrut, III, 176.

²³ Mevdudi, Ebu-l Ala, *Tefhim'u-l Kur'an*, İst. 1988, VII, 223.

²⁴ Tevbe, 9/111.

²⁵ Saf, 61/10.

²⁶ Sinanoğlu Mustafa, “Hüsrân”, DİA, İstanbul, 1999, XIX, 35.

eder.

Hüsran kavramının الخسر (el-husr), لخسار (el-hisar), الخسارة (el-hasare), الخسري (el-husriyy) şeklinde masdarları da vardır.

(hasir) sözcüğü " malını ve aklını kaybeden kişi" olarak adlandırılmıştır²⁷. Tefil babındaki

(تخسير) kalıbı ise "helak etmek" anlamına gelmektedir.²⁸

Hüsran kelimesinin noksanlık manasıyla şöyle bir ilişkisi olabilir. Kişiye elem veren, onu mahrum bırakan, canının sıkıntıya uğramasına, kalbinin ızdırap duymasına sebep olan her şey, aradığı zevk için bir noksanlıktır²⁹. Görüldüğü gibi bu kelime sözlüksel anlamda hem maddi zarar ve ziyarı hem de doğru yoldan saparak manevi bir zarar ve ziyarı kapsamaktadır. İster ticarete zarar etmek olsun, isterse maneviyatta zarar etmek olsun bu kavram, bir çeşit mahrumiyet ifade etmektedir.

2.2. Terimsel Anlam

Bu kelimenin, sözlük anlamının dışında bir de terimsel anlamları mevcuttur. Kuran-ı Kerim hüsran kelimesini özel bir terim olarak , فلاح (felah) kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır. İslam'da felah kavramı sadece dünyevi refahı değil, insanın gerçek dünyası olan ahireti de kapsadığı gibi, hüsran da sadece dünyevi başarısızlığı değil, aynı zamanda ahiretteki başarısızlığı da kapsar.³⁰

Hüsran sözcüğü, kimi yerlerde mal ve makam gibi maddi edinimler için kullanıldığı gibi, bazen de sağlık, afiyet, akıl, iman ve sevap gibi nefsi ve manevi kazanımlar için söz konusudur³¹. Hüsran, "beklenilen şeyin elde edilememesi yüzünden duyulan acı, yokluk acısı olarak izah edilirken ; Beklenilen sonucun elde edilememesi nedeniyle çok üzülme ve acı çekmek de hüsrana uğramak olarak adlandırılmıştır³².

Kur'an-ı Kerim'in bu kavrama yüklediği terim anlamlarını iyi analiz edebilmemiz için hangi ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığını incelememiz kanaatimizce uygun olacaktır.

Kuran'da hüsrana uğrayanların vasıfları genel olarak şöyledir:

²⁷ İbn Manzur, *Lisanu-l Arab*, IV, 238, Firuzabadi, Mecduddin Muhammed b.Yakub, *Kamusu-l Muhit*, Beyrut, IV, 239

²⁸ Cevheri, İsmail bin Hammad, *Tacu-l Luğa ve Sıhah 'u-l Arabiyye*, Beyrut 1979, II, 645.

²⁹ İbn Kesir, İmaduddin Ebul Fida İsmail, *Tefsiru-l Kur'ani-l Azim*, İstanbul, 1987, XV, 8592.

³⁰ Mevdudi Ebu-l Ala, *Tefhimi-l Kur'an*, VII, 103.

³¹ İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi-l Kur'an*, 212.

³² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 388-389; Ferit, Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993, 393; D, Mehmet Doğan, *Temel Büyük Sözlük*, İst. 1994, 350.

"Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinenler, ahiret günü hesaba çekileceğine inanmayanlar, Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, Allah'a ortak koşanlar, Allah'a isyan edip onun azabından korkmayanlar, Allah'ın emirlerine karşı gelenler, peygamberleri inkâr edip batılı seçenler, Hz. Peygamber'e inanmayanlar, uğradığı bir musibet sebebiyle İslam'dan yüz çevirenler, İslam'dan başka din arayanlar, iman ettikten sonra tekrar kâfir olanlar, insanları Allah yolundan saptıranlar, kâfirlere itaat edenler, yeryüzünde fesat çıkaranlar, yakınlarıyla irtibatını kesenler, münafıklar Bütün bunlar kıyamette hüsrana uğrayacak kimselerdir."³³

Hadislerde de خسر kökünün türevleri Kur'an'daki anlamlarıyla kullanılmıştır. Çeşitli hadislerle göre hüsrana uğrayanlar çevresindeki fakirlere mallarından vermeyen zenginler, adaletli davranmayanlar, kibirlenenler, başa kakanlar, malını satmak amacıyla yalan yere yemin edenler ve namaz kılmayan kişilerdir.³⁴

Ayet ve hadislerin genel çerçevesi içinde yapılan bazı ifade biçimleri şunlardır:

İbn Abbas hüsrânı şöyle açıklamıştır: " Her müminin cennette yerİ, ailesi ve hizmetçisi vardır. Kâfirler iman etmiş olsalardı onların durumları da aynı olacaktı. Kâfirler iman etmedikleri için onlar bu nimetlerden mahrum bırakılacak, böylece onlar ziyana ve gazaba uğrayanlardan oldular."³⁵

Fahrüddin er-Razi' hüsrânı şöyle izah etmektedir: " Kişinin helak olması, ömrünün boşa geçmesi, ya da kâfir kimselerin sapıklık ve küfür içerisinde olmaları"³⁶. Beydavi ise: " İnsanların isteklerini elde etme konusunda ömürlerini harcamaları ve çalışmalarında ziyan etmeleridir."³⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Ömer Nasuhi Bilmen ise konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "Bir noksanlığa maruz kalan, daima ömrünün bir bölümünü elden çıkaran, hayatını beyhude yerlere sarf ederek asıl istikbalini teminden mahrum kalan kişi hüsrân içerisinde"³⁸.

Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş ise şunları kaydetmektedir: " Ömrünü zikir, fikir, itaatle geçirmeyip günah işleyerek hayatını harcamış ve ebedi ziyana

³³ Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemu-l Mufehres li Elfazi-l Kur'anil Kerim*, İstanbul, 1990.

³⁴ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed bin İsmail, *el Camiu-s-Sahih*, İstanbul, 1981, Eymân3; Ebu Davud Süleyman bin el-Eşas es-Sicistani, *Sunenu Ebi Davud*, İstanbul, 1981, Libas 25.

³⁵ Semerkandi, Ebu-l Leys Nasır bin Muhammed b. Ahmed bin İbrahim, *Tefsiru's-Semerkandi*, Beyrut, 1993, III, 508.

³⁶ Fahrüddin er-Razi, Muhammed bin Ömer, *Tefsir-i Kebir*, (Trc, Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadik KILIÇ, Sadik Doğru) Ankara 1995, XXIII, 392-393.

³⁷ Beydavi, Nasıruddin Ebu Said Abdillâh b. Ömer, *Envaru-t Tenzil ve Esraru-t Te'vil*, İstanbul, 1302, II, 618.

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1966, VIII, 4091.

uğramış olan kişi hüsrana içerisindedir.³⁹"

Burada en genel ifadelerle anladığımız, hüsrana, ister maddi ister manevi olsun, dünyada ve ahirette insanların mutsuzluğuna sebebiyet verip onları zarara sokan her türlü davranış, inanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin ömrünü boşa geçirmesi, yaptığı amellerin boşa çıkması, sapkınlık içerisinde, Allah'ın emrettiği şekilde bir hayattan uzak bir yaşantı sürmesi, küfür vs. insanı hüsrana sürükleyen vasıflardır. Tabi ki bu vasıflardan dolayı insanların dünya veya ahiretteki ya da hem dünyadaki hem ahiretteki nimetlerden mahrum kalmaları ve bu mahrumiyet karşısında pişmanlık duymaları da bir çeşit hüsrandır, zarardır. Bu bakımdan ıstılahtaki olarak nimetlerden mahrum kalmak şeklinde de izah edilmektedir. Elbette ki zararın neticesi mahrum olmaktır. Ortada bir zarar söz konusu ise bir menfaatin olmayışı ve bundan mahrumiyet söz konusudur. Sonucu insana zarar veren, onu nimetlerden mahrum bırakan, onu azaba sürükleyen her türlü eylem hüsrana olarak nitelendirilebilmektedir. Kuran'daki ıstılahtaki kullanımlarıyla ilgili olarak ileride konuyu daha detaylı izah etmeye çalışacağız

2.3.Kur'an'da Hüsrana Kavramıyla Yakın Anlamlı ve Zıt Anlamlı Kelimeler

Kur'an-ı Kerim'de hüsrana anlamında başka kelimelerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimeler yazılış olarak farklı olsalar bile ifade ettiği anlam bakımından hüsrana kelimesine paralellik göstermektedir. Yine bu kavramın tam anlaşılması açısından bu kelimenin zıt anlamlılarının da işlenmesi uygun olacaktır. Yani Kur'an'a göre hüsrana ne(ler)dir veya ne(ler) değildir? Kavramın iyice anlaşılması için eş anlamlılarını ve zıt anlamlılarını bu kavramla birlikte ele alıp, bunların birbirleriyle olan anlamsal ilişkilerini bu bölümde ele almaya çalışacağız.

³⁹ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1991, XI, 80.

“Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah’a ve inşalara karşı taahhütlerine bağlı kalmadıkları sürece kendilerine zillet damgası vurulmuş, Allah’ın gazabına uğramışlar ve miskinliğe mahkûm edilmişlerdir.”⁴⁸

Bu üç kavram da hüsrân kavramına yakın anlam ifade etmektedirler. Çünkü zillet de gadab da meskenet de insanları zarara uğratan ve onları aciz durumda bırakıp dolayısıyla hüsrana sürükleyen hallerdir.

2.3.1.3. Hasret (حسرة)

Hasret sözlük anlamı olarak kişinin kaybettiği şeyden dolayı duyduğu şiddetli pişmanlık⁴⁹, gam ve keder içinde olmak⁵⁰, soyun sopun körelip kesilmesi⁵¹, anlamlarına gelir. Terim anlamı ise şu ayetlerde açıkça görülmektedir:

لِيَجْزَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُعِزُّ يُخَيِّبُ اللَّهُ بِمَا نَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“ Allah bu tür düşünceleri onların kalplerine acı bir pişmanlık kaynağı yapacaktır.”⁵²

وَإِذْ يَقُولُ الْمَلَائِكَةُ لِمُؤْمِنَاتِهِمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَسَيُفْقَهُنَّهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِنَّ ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُدْخَلُونَ

“ Hakkı inkâr edenler, insanları Allah yolundan çevirmek için mallarını harcıyorlar ve daha da harcayacaklar. Ta ki bu harcadıkları kendileri için derin bir ıstırap ve pişmanlık oluncaya kadar. Ve sonunda mağlup olacaklar.”⁵³

Şu ayette ise hasret kavramı hüsrân kavramıyla birlikte kullanılmıştır:

كَذَّبُوا بِخُفَرَاءِ اللَّهِ الْكَاذِبِينَ ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْثَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَقَبْنَا مَا لَنَا فِيهَا وَهُمْ يَدْمَلُونَ ۚ أَوْ زَارَ هُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۖ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

“Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet onlara kıyamet vakti ansızın gelip çatınca onlar günahlarını sırtlarına yüklenerek diyecekler ki ‘Dünyada iyi amelleri terk etmemizden dolayı yazıklar olsun bize. Yüklendikleri şey ne kötüdür!’⁵⁴

⁴⁸ Al-i İmran 3/112.

⁴⁹ İbn Manzur, *Lisan’u-l Arab*, IV, 188.

⁵⁰ İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an*, 169.

⁵¹ Firuzabadi, *el-Kamus’u-l Muhit*, II, 9.

⁵² Ali imran 3/156.

⁵³ Enfâl 8/36.

⁵⁴ En’am 6/31.

Bu ayette Allah'ın huzuruna çıkmayı inkâr edenlerin zarara uğradıktan sonra büyük bir pişmanlık içerisinde olacakları bildirilmiş ve hüsrân kavramıyla hasret kavramı arasında adeta bir neden-sonuç ilişkisi olduğu vurgulanmıştır. O hüsrânın sonucu olarak pişman olacaklar ve derin bir pişmanlığa kapılacaklar. Çünkü hasret kavramı yukarıda da izah edildiği gibi bir şeyin elde edilememesinden duyulan kuvvetli bir üzüntüyü ifade etmektedir. Burada da hakkı yalanlayanlar hem uğrayacakları azaptan dolayı, hem de eğer inanmış olsalardı elde edecekleri nimetleri kaçırdıklarından dolayı bu pişmanlığı yaşayacaklardır. Ve bunun sonucunda bu pişmanlık da onlar için bir çeşit hüsrân, zarar-zıyan olmaktadır. Bu bakımdan buradaki hasret kavramı da hüsrân kavramıyla ilişkili olup, aynı ayette zikredilmişlerdir.

2.3.1.4. Hasee (خسء)

Lisanu-l Arab'da bu fiilin anlamı şu şekilde izah edilmektedir :“Köpek, hıznır ve şeytan gibi zarar verecek şeylerin insana yaklaşmasına imkân vermeyecek derecede uzaklaştırılması anlamındadır.”⁵⁵ Zeccac'ın ifadesine göre aşağılık bir halde olmaktır⁵⁶. Kovmak kovulmak anlamlarına da gelir.⁵⁷

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bu kavram şiddetli bir hakaret içermektedir. Allah'ın kendilerinden hoşnut olmadığı kimseleri değersiz ve nefret edilen varlıklar yerine koyarak onlara böyle bir kavramla hitap etmesi bu kavramın hüsrân kavramıyla yakın ilişkisini göstermektedir. Şu ayetler bu ilişkiyi daha net ifade etmektedir.

° عَلِمْتُمْ الَّذِينَ لَقِيتُمْ أَنفُسَكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِرِينَ

“Onlara aşağılık maymunlar olun dedik”⁵⁸. Allah cehennemlikler için” Dedi ki onlara: Alçaldıkça alçalın orada(uzak durun benden) benimle konuşmayın artık!”⁵⁹ Bu hal ahiretteki hüsrânın bir tezahürüdür. Çünkü alçalmak ve değersiz olmak da bir çeşit hasarettir. Hele öteki dünyada Allah'tan başka sığınılacak hiçbir kapı olmadığı düşünülürse, O'nun lanet ve gazabının en büyük hüsrân olduğu açıkça görülecektir. Bu sebeple onların alçaltılmış olmaları da hüsrâna uğramaları anlamına gelmektedir.

⁵⁵ İbn Manzur, *Lisan'u-l Arab*, I, 65.

⁵⁶ Zebidi, *Tacu'l- Arus*, I, 61.

⁵⁷ Firuzabadi, *el-Kamus'u-l Muhit*, I, 126.

⁵⁸ Bakara 2/65.

⁵⁹ Muminun, 23/108.

2.3.1.5. Hasefe (خسف)

Bir şeyi yeryüzünde yok etmek⁶⁰ ve yeryüzünde derin çukur oluşması⁶¹ anlamlarına gelir (خسف الله بفلان لارضاً) ifadesi Allah filan kimseyi yerin dibine geçirdi demektir.⁶² Öyle ki yeryüzünde derin bir çukur açılır ve o çukura düşen kişi yerin dibine batmış gibi görünmez olur. Yerin dibine geçirilmiş insanlar tabii ki hüsrana uğrayan kimselerdir.

Diğer taraftan bu kavram mecazi olarak noksanlık anlamını da ifade etmektedir.⁶³ Bu durumda bu kavramın hüsrana kavramıyla yakın bir ilişkisinin olduğu daha açık görülmektedir. Örnek olarak şu iki ayeti zikredebiliriz;

فَخَسَفْنَا بِهِ وَابِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا الْمُتَنَصِّرِينَ

“Biz onu (Karun’u) da sarayını da yerin dibine geçirdik.”⁶⁴

بِفَيْءِهِمْ فَخَسَفْنَا لِيُؤْتِسِلَ عَلَيْهِ حَاصِبٌ وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَهُمْ سَدَقْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ غُرَقْنَا وَلَهُ لِلَّهِمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik kimini korkunç bir ses yakaladı kimini yerin dibine geçirdik kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.”⁶⁵

2.3.2. Hüsrana Terimine Zıt Olan Bazı Kavramlar

Kur’an-ı Kerim’de hüsrana teriminin zıttı olan bazı kavramların bilinmesi bu terimin daha iyi anlaşılmasına ışık tutacaktır. Biz hüsrana teriminin zıttı olarak tespit edebildiğimiz beş kavram üzerinde kısaca durmaya çalışacağız.

2.3.2.1. Necat (نَجَاة)

Kur’an’da hüsrana kavramına zıt olarak ve felah anlamı paralelinde kullanılan kavramlardan biri de necat kavramıdır. Mu’cem’u-l Müfehres’te ifade edildiğine göre Kur’an’da, “n-c-v” kökünden türeyen kelime sayısı seksen dördtür. Bir şeyden kurtulmak⁶⁶ anlamındadır. Ayrıca bir nesneden ayrılmak, hızlı olmak, dalı kesmek,

⁶⁰ Firuzabadi, *el-Kamus’u-l Muhit*, III, 137.

⁶¹ İbn Faris, Ebu’l Huseyn Ahmed bin Faris bin Zekeriyya, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luğa*, Beyrut 1991, II, 180.

⁶² Zebidi, *Tacu’l- Arus*, VI, 85.

⁶³ Zebidi, *Tacu’l- Arus*, VI, 89.

⁶⁴ Kasas 28/81.

⁶⁵ Ankebut 29/40.

⁶⁶ Lisanul Arab, a.g.e, “n-c-v” maddesi.

yüzmek, birine sözü gizlice söylemek, karından pislik ya da gaz çıkarmak gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca kesmek, soymak, tepeye çıkmak, abdest bozmak, kurtulmak, yağmuru boşaltıp giden bulut, halas olmak, isteğine ulaşmak, kurtuluş, fısıltı, gizli söz, tümsek ve yüksek yer gibi anlamlara da gelir.

Genel olarak necat kavramı, kurtuluşu elde etme ve bir şeyden ayrılmayı ifade etmektedir. Fakat konumuz itibariyle hüsrânın zıttı olan kurtuluş anlamı üzerinde durulacaktır.

Bu kavramın Kur'an'daki kullanımlarından bir kısmı şu şekildedir: Peygamberler ve inananların, yaşadıkları toplumların uğradıkları felaketlerden yüce Allah'ın yardımıyla kurtarılımları söz konusudur. Kurtuluşun yüce Allah'ın emriyle yapılması ve kurtuluşun kendisinin bir rahmet olması Kur'an'da şöyle anlatılır:

وَنَجِّنَا جُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجِّنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ

“ Emrimiz gelince Hud'u ve onunla birlikte iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, onları ağır bir azaptan kurtuluşa erdirdik. ”⁶⁷

Ayatte lütuf kelimesi hem kurtuluşun kendisi olmakta hem de kurtuluşun metodunu belirlemektedir. Söz konusu ifade “rahmet ile kurtardım” anlamında alınırsa metod; “bizzat rahmet olarak” manasına alınırsa kurtuluşun kendisi rahmet olacaktır.

Kur'an'da İsrailoğullarına verilen nimetler ve yapılan lütuflardan, ayrıca onların dünyadaki birçok sıkıntılardan kurtulmuş olmalarından söz edilmektedir. Allah'ın nimeti gereği inanan insanları zalim bir kavmin elinden kurtarması şöyle anlatılmaktadır:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّكَ لَمَكْرُومٌ خَالِدٌ فِيهِ وَلَئِن نُّجِّىَنَّكَ إِلَىٰ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكَ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكَ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكَ عَظِيمٌ

“Hani Musa kavmine demişti ki; Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin kötüsüne sürmekte ve oğullarınızı kesip kadınlarınızı bırakmakta olan Firavun'un ailesinden kurtardı. İşte sizin için bu anlatılanlarda Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.”⁶⁸

وَإِذْ نَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ هَوِّنَ لِّلْعَوَامِلِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكَ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكَ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكَ عَظِيمٌ فَانْجَيْنَاكَ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ .

⁶⁷ Hud, 11/58.

⁶⁸ İbrahim, 14/6.

Ve yine “ *Hatırlayın ki sizi Firavun’un taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü reva görüyor, erkek çocuklarınızı kesiyorlar ve kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Aslında o size reva görülenlerde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı. Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık, sizi kurtardık, Firavun’un taraftarlarını da siz bakıp dururken denizde boğduk.*”⁶⁹

Ayetlerde görüldüğü üzere necat kavramıyla, İsrailoğulları’na azap eden Firavun ile adamlarının denizde boğulması ve İsrailoğullarının zulümden kurtarılması meselesi ifade edilmektedir. Allah bir başka yerde inananları, Firavun’un baskı ve şiddetinden koruduğunu ve ibretlik olsun diye onun cesedini yok olmaktan kurtardığını bu kavramla şöyle açıklamaktadır:

فَالْيَوْمَ لِمَكُونُكُمْ يَوْمَ تَأْتِي سَارِقَتٌ كَاذِبَةٌ كَذَبَتْ فَكَأَيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

“ *Bugün senin bedenini kurtaracağız ki senden sonrakilere ibret olsun. Ama insanların çoğu ayetlerimizden gafildirler.*”⁷⁰

Yüce Allah’ın inananları, inanmayanların başlarına gelen felaketten kurtarmayı vaat etmeyi ve müminleri cehennem azabından kurtarması şeklinde ilgili ayette şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ

“ *Sonra biz Peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri kurtarıyoruz. İnananları kurtarmamız üzerimize bir haktır.*”⁷¹

Bu ifadedeki hak kelimesi görev, borç anlamına gelmektedir. Yüce Allah kendi kendini görevlendirmektedir. Burada Yüce Allah’ın koyduğu sosyal din kanununu açıklamak gerekmektedir: “ Yanlış yapanlara ceza verilirken, peygamberleri ve inanan insanları oradan kurtarmak” Ancak bu hak kelimesinde kulun Allah’a bir zorunluluk yüklemesi doğru değildir. Tam tersine böyle yapacağına dair görevi kendisine Allah vermektedir.⁷²

Allah’a ve O’nun elçisine inanıp malları ve canlarıyla cihad edenlerin kurtuluşu nasıl elde edecekleri şu ayette açıklanmakta ve mutluluğun tanımı verilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ كَيْفَ تَحْجَرُونَ تَجَرُّونَ فِي سَبِيلِ
بِرِّكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ تَجَرُّونَ فِي سَبِيلِ
وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَدَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

⁶⁹ Bakara 2/ 49-50.

⁷⁰ Yunus 10/92.

⁷¹ Yunus 10/103.

⁷² Bayraklı, a.g.e, XI, 93.

“ Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve Resul’üne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.”⁷³

Bu ayetleri dikkatli bir biçimde incelediğimiz zaman bu ayetlerdeki necat kavramının maddi ve manevi sıkıntı ve belalardan kurtulma anlamı taşıdığını ve hüsrân kavramının tam zıttı bir anlam ifade ettiğini söyleyebilmemiz mümkündür.

2.3.2.2. Felah (فلاح)

Felah sözcüğü kurtulmak ve nimet ve güzellikler içinde sonsuza dek kalmak demektir. Zebidi’nin ifadesiyle Arap dilinin tamamında dünya ve ahiret mutluluğunu ve güzelliklerini “felah” lafzından daha güçlü anlatan bir ifade bulunmamaktadır.⁷⁴

Felah kavramı aynı zamanda zafer ve emeline ulaşmak anlamlarını da ifade eder. Bu da dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki türdür. Dünyevi felah zenginlik şeref ve itibar gibi dünya hayatını güzelleştiren mutluluğu elde etmek; uhrevi olan ise dört şeyi kazanmaktır. Bunlar yokluğu olmayan ebedilik, fakirliği bulunmayan zenginlik, zillatsız bir şeref, cehaletin bulaşmadığı bir ilimdir.⁷⁵

Felah sözcüğü ile ilgili üç örnek vermekle yetineceğiz.

ذِينَ آمَنُوا يَرْجُونَ الْفَلَاحَ ۚ وَأَسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Rükû edin secdeye kapanın Rabbinize ibadet edin hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”⁷⁶

Kur’an-a göre felaha erecek olan müminlerdir. Ancak felaha eren müminler içinde şu vasıflar zikredilmektedir.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۚ الَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۚ وَ الَّذِينَ هُمْ إِذَا فُتِنُوا بِالْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَبِالْأَرْوَاحِ قَالُوا ذَلِكُمْ فَتْنَةٌ مِّنْ رَبِّي فَصَدَّقُوا بِآيَاتِهِ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُدَافِعُونَ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ إِذَا دُعُوا إِلَى الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ قَالُوا لَوْ أَنَّا كُنَّا نَدْرِكُ الْفَلَاحَ لَكُنَّا مِنَ الْفَاحِشِينَ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ إِذَا دُعُوا إِلَى الْفَلَاحِ قَالُوا لَوْ أَنَّا كُنَّا نَدْرِكُ الْفَلَاحَ لَكُنَّا مِنَ الْفَاحِشِينَ ۚ

⁷³ Saff 61/ 10-12.

⁷⁴ Zebidi, *Tacu'l- Arus*, II, 199.

⁷⁵ İsfhani, *el-Müfredat*, 579.

⁷⁶ Hac, 22/77.

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler onlar ki hoş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler onlar ki zekâtı vermek için çalışırlar ve onlar ki iffetlerini korurlar, emanete riayet ederler.”⁷⁷

Peş peşe zikredilen şu iki ayet hüsrân ve felâh kavramlarının birbirlerinin zıttı olduğunu açıkça göstermektedir:

“O gün ölçme tartma işi haktır. Kimin (sevapları) tartıda ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar ayetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.”⁷⁸

2.3.2.3. Fevz (فوز)

Fevz kavramı şerden kurtuluş hayrı ve emelleri elde ediş demektir.⁷⁹ Fevz sözcüğünün helak anlamına geldiği de ifade edilmiştir. Ragıp el-isfahani bu anlamı ölen bir kimse için fevz ifadesi kullanıldığında o kişinin bu dünya anlayışıyla helak olduğu ama bu dünya külfetinden kurtulup ahiretteki nimetlere kavuştuğu dikkate alınırsa bunun bir kurtuluş olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁸⁰

الَّذِينَ يُؤْمِنُ بِالْغَيْبِ وَأُمِرُوا أَنْ يَدِينُوا بِأَفْوَازِهِمْ ۚ وَلَهُمْ أَعْلَمُ دَرَجَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ أَقَابِرُونَ

“İman edipte hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenler rütbe bakımından Allah katında üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır.”⁸¹

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ ۖ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

“Her kim Allah’a ve Resulüne itaat eder Allah’tan korkar ve ondan sakınırsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir”⁸².

كُلُّ نَفْسٍ مِّنَ الْمُتَكِبِّينَ يَوْمَ تَأْتِي سَاعَةُ الْفِتْنَةِ يَوْمَ لَا يَمْلِكُ لِلنَّاسِ عِندَ رَبِّهِمْ أَنْ يَقُولُوا رَبِّهِمْ إِنَّا لَا نَحْمَدُكَ إِلَّا بِحَقِّ مَا كُنَّا نَعْبُدُكَ مِن قَبْلُ وَالْحَقُّ تَعَالَى لَئِيْلَ الْمُؤْمِنِينَ

الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise sadece bir aldanma yeridir”⁸³

⁷⁷ Muminun, 23/1-11.

⁷⁸ Araf 7/8-9.

⁷⁹ Zebidi, *el-Kamus'u-l Muhit*, cilt 2, s193, Fahrurddin er-Razi, *Muhtaru's Sihah*, 215.

⁸⁰ İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, 582.

⁸¹ Tevbe 9/20.

⁸² Nur 24/52.

⁸³ Ali İmran 3/185.

2.3.2.4. İzzet (عزة)

Zillet kavramının zıttı olup üstünlük yücelik ve hiçbir şeyin onun üstünde olmaması ulaşılamayan güç yetiştirilemeyen anlamına gelir. Bu sebeple bu kavramı Yüce Allah kendi zatı için Kur'an-ı Kerim'de sık sık kullanır.⁸⁴ Bu husus bu kavramın geçtiği bütün ayetlerde görülür.

عَزَّ وَجَلَّ قَلِيلٌ لِّلرَّعِيزِ ۖ لَا جَمْعَآ إِلَيْهِ يَصْدَعُ الذَّكِيمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يُغَيِّرُ الدِّينَ بِمَكْرُونِ
السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يُبْرُ

“Kim üstünlük ve yücelik isterse şunu iyi bilsin ki üstünlük ve yüceliğin tamamı Allah’a aittir.”⁸⁵

Başka bir ayette ise “Onlar (münafıklar) Andolsun eğer Medine’ye dönersek üstün olan zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır diyorlardı. Oysa asıl üstünlük ancak Allah’ın O’nun peygamberinin ve müminlerininindir. Fakat münafıklar bunu bilmez”⁸⁶ buyurulmuştur.

Böylece zarar ziyan içinde olmak anlamındaki hüsrân kavramına karşılık izzet kavramı üstün ve şerefli bir hayat yaşama anlamının ifade etmektedir.

2.3.2.5. Hidayet (هداية)

Hüsrân kavramının bir anlamının da dalaletle düşmek yani sapıtmak şaşırarak olduğunu belirtmiştik. Dini literatürde bu anlamların tam zıttı “hidayet” kavramıdır. Şu ayet buna açık bir delildir:

كَوْنُكُمْ يَحْتَبِرُ ۖ هَلْ أَتَاكُمْ سَاعَةٌ مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
مُتَدِينِ

“Allah’ın huzuruna varmayı yalanlayanlar elbette hüsrana uğramışlardır. Zira onlar hidayete ermemişlerdir.”⁸⁷

Hidayet sözlükte doğru yolu göstermek, onu açıklamaktır. Terim olarak Allah’ın kullarına kendisine Rab olarak inanmaları için O’nu tanıma yollarını gösterip tanıttırmasıdır. Hidayet kavramının “Onlara cehennem yolunu gösterin.”⁸⁸ Şeklindeki kullanımları hakaret amaçlıdır.

Kur’an, hidayetin Allah’tan geldiğini söyler. Bunun anlamı gerçek yönlü ve doğru yolu bulmanın insanoğluna yaratıcısı tarafından peygamber aracılığı ile

⁸⁴İbn Manzur, *Lisan’u-l Arab*, V, 374.

⁸⁵ Fatır 35/10.

⁸⁶ Munafikun 63/8.

⁸⁷ Yunus 10/45.

⁸⁸ Saffat 37/23.

bildirdiğidir. Şu halde hidayet Yaratıcı Kudret'in kozmik planlardan insanoğluna muhtelif yollarla ulaştırdığı bir rahmet ve ışıktır.⁸⁹

Allah'ın insanlara hidayet etmesi dört yönden değerlendirilmiştir:

- 1) Bütün mükellef olan kişileri kapsayan genel bir hidayet. *"Musa dedi ki Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini veren sonra da doğru yolu gösterendir."*⁹⁰
- 2) İnsanlara peygamberler ve indirilen vahiyle verilen hidayet. *"Sabrettikleri ve ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman onların içinden buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik."*⁹¹
- 3) Hidayet içinde olan kimseler Allah'ın daha fazla lütfettiği hidayet. *"Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların hidayetlerini artırır ve sakınmalarını sağlar."*⁹²
- 4) Ahiret mutluluğuna götüren hidayet. *"Allah onlara (öteki dünyada da) rehberlik yapacak ve gönüllerinin şadedecektir."*⁹³

Bu dört hidayet birbirine bağlıdır. Birincisi olmadan ikincisi, üçüncüsü olmadan dördüncüsü gerçekleşmez. Şayet dördüncüsü gerçekleşmiş ise daha öncede diğer üçü gerçekleşmiş demektir. Üçüncüsü var ise ikincisi de vardır. Ancak bazen birincisi olduğu halde ikinci ve üçüncüler bulunmayabilmektedir.⁹⁴

2.3.2.6. Salah (صَلَاة)

Salah kelimesi sözlükte iyi olmak iyi bir hal üzere olmak kişinin kötü durumdan sonra iyileşmesi⁹⁵ bir şeye layık olmak anlamlarına gelir. Kur'an'da bazen fesad bazen de seyyie teriminin zıttı olarak kullanılır. Terim olarak: bir şeyin kendisinden faydalanılacak bir şekilde doğru ve düzgün olmasıdır.⁹⁶

Salah sözcüğünün hüsrân kavramının zıttı olarak kullanıldığı örnek şudur:

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ سَلِيلًا وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ .

*"İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki biz onu dünyada (elçi olarak) seçtik. Şüphesiz o ahirette de salihlerdendir."*⁹⁷ Bakara

⁸⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul 1997, 178.

⁹⁰ Taha 20/50.

⁹¹ Secde 32/24.,

⁹² Muhammed 47/17.

⁹³ Muhammed 47/5.

⁹⁴ İsfehani, *el-Müfredat fi Garibil Kur'an*, 420.

⁹⁵ Zemahşeri, Ebul Kasım Muhammed bin Ömer, *Esasu'l Belağa*, Kahire 1960, 357.

⁹⁶ Zemahşeri, *Esasu'l Belağa*, 388.

⁹⁷ Bakara 2/130.

suuresinde geçen bu ayeti kerimede salih olarak nitelendirilen Hz. İbrahim'in hüsrana uğramayacağı, tam tersine ahirette iyi bir hal üzere olacağı bildirilmiştir. Ve buradaki salih kavramı hem doğruluğu, düzgünlüğü hem de bunun karşılığı olarak elde edilecek iyilik ve güzellikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bakımdan bu kavram da Kur'an-ı Kerim'de hüsranın zıddı bir anlam ifade etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN-I KERİM'DE HÜSRAN KAVRAMI

3.1. Kur'an'da Hüsrân Kavramının Kullanılışı

Kur'an'da hüsrân kavramını değerlendirirken anlam açısından ve şekil açısından incelememiz oldukça uygun olacaktır. Çünkü hangi kalıplarda geçtiği ve hangi anlamlarda kullanıldığı ayetlerin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Hüsrân kavramı tüm kullanıldığı kalıplarla birlikte Kur'an'da toplam altmış beş yerde ve altmış ayette geçmektedir. Nisa suresinin 119. ayetinde, Şura suresinin 45. ayetinde iki defa ve Hac suresinin 11. ayetlerinde ise üçer defa geçmektedir. Toplamda altmış ayette altmış beş defa türevleriyle birlikte kullanılmıştır.

2.1.1. Siğa Bakımından Kullanılışı

Kuran'da hüsrân kavramını detaylı incelediğimiz zaman bu kelimenin farklı kalıplarda geldiğini ve bu kalıpların da elbette ki anlam alanını etkilediğini görebilmekteyiz. Bununla birlikte bu kavramın en çok ism-i fail kalıbında karşımıza çıktığını görüyoruz. İsm-i fail kalıbında yani (خاسرون, خاسرين) toplam 33 ayette kullanılmaktadır. Fiil olarak ise toplamda 18 yerde geçmektedir. Bunlardan on beşi sülasî mücerred fiil olarak, biri muzari fiil kalıbında, biri nehyî hazır, biri de if'al babında muzari şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Yine bu kavram 9 yerde de karşımıza masdar kalıbıyla çıkmaktadır. Üç ayette mastar, " خسران " şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا لِّكَ⁹⁹ (هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ⁹⁸) كَذَّبَ الْفَالُ الْهُوسِرَانُ الْمُبِينُ

Yine iki ayette خسر (husr) şeklinde geçmektedir: (نَسَانَا لَفِي خُسْرٍ)¹⁰⁰ وَكَانَ عَاقِبَتُنَا الْإِلَٰهَ¹⁰¹ Üç yerde ise خَسَار (hasar) şeklinde geçmektedir:

مَالَهُ وَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا¹⁰² وَلاَ يَزِيدُ الْكَافِرِينَ هُمْ إِلَّا خَسَارًا¹⁰³ (يَذُ الطَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا)¹⁰⁴ Bir yerde de " تخسير " olarak tef'il babında kullanılmıştır.¹⁰⁵

⁹⁸ Hac, 22/11.

⁹⁹ Zümer, 39/15.

¹⁰⁰ Nisa, 4/119.

¹⁰¹ Asr 103/2.

¹⁰² Talak 65/9.

¹⁰³ İsra 17/82.

¹⁰⁴ Fatır 35/39.

¹⁰⁵ Nuh 71/21.

(قَامَ تَزِيدُونَ تَحْسِيرَ) ¹⁰⁶ Yine bu kavram dört yerde karşımıza İsm-u tafdil kalıbında kullanılmaktadır. ¹⁰⁷

Yine şekil açısından bizim için önemli olan başka bir durum ise marife ve nekre oluşuyla alakalı bir durumdur. Kuran-ı Kerim'de toplam otuz üç kez geçen ismi fail kalıbındaki hüsrân kelimesi yirmi beş yerde marife, sekiz yerde ise nekre olarak geçmektedir. İsm-i tafdil kalıbındaki dört sözcüğün ise tamamı marifedir. Mastar olarak kullanılan "husr" sözcüklerinden her ikisi toplam üç kez tekrarlanan "hasar" kelimesi ve sadece bir ayette geçen "tahsir" kelimesi nekre olarak kullanılmıştır. Kuran'da üç kez geçen "hüsrân" kelimesi iki yerde marife ve bir yerde nekre olarak geçmektedir.

3.1.2. Mana Bakımından Kullanılışı

Hüsrân kavramı Kur'an'da bazı yerlerde sözlük anlamlarıyla uyumlu olarak terimsel anlamlarda kullanılmakla birlikte, bazı ayetlerde de terim anlamlarından bağımsız şekliyle kullanıldığını görebilmekteyiz. Mesela:

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ

" Ölçüyü tas tamam yapın, eksik verenlerden olmayın." ¹⁰⁸

أَقِيمُوا الْأَوْزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَحْسِرُوا الْأَمِيرَانِ

" Ölçüyü adaletle yapın ve eksik tartmayın." ¹⁰⁹

وَيْلٌ لِّلْمَلَطِيفِينَ إِيَّاكَ تَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ كَيْلَهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

" İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara verirken ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazılar olsun!" ¹¹⁰

Aslında bu ayetlerden, " Alım-satım yaparken hile yapmayın, eksik tartmayın. Eğer bunu yaparsanız günahkâr olacağınızdan ve kul hakkına tecavüz edeceğinizden dolayı hüsrana uğrayıp kaybedenlerden olursunuz." şeklinde yorumlayıp terimsel anlamına da yormak mümkün olmakla birlikte ilk bakışta genel olarak tartıda ve alış verişte hile ile alakalı olduğu açıkça görülebilmektedir. Yine " Dediler ki, o zaman bu ziyanlı bir dönüştür." ¹¹¹ Ayetindeki "hasıra" sözcüğünü bazı dilciler " karsız alış veriş" şeklinde yorumlamışlardır. ¹¹² Ancak müfessirlerin çoğunluğu bu ifadenin istihza anlamı

¹⁰⁶ Hud 11/63.

¹⁰⁷ Hud 11/22, Neml 27/5, Kehf, 18/103, Enbiya 21/70.

¹⁰⁸ Şuara 26/181.

¹⁰⁹ Rahman 55/9.

¹¹⁰ Mutaaffin 83/1-3.

¹¹¹ Naziat 79/12.

¹¹² İbn Manzur, *Lisanu-l Arab*, IV, 238.

taşıdığını belirtmişler ve terim anlamı paralelinde bir açıklama getirmişlerdir.

Bunların dışında

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذَّيْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِذَا إِذَا لَخَاسِرُونَ

" Dediler ki, biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten aciz kimseler sayılırız."¹¹³ Ayetinde hüsrân kelimesinin türevi olan (خاسرون) sözcüğü "aciz kimse" anlamında kullanılmıştır.¹¹⁴

Yine birçok ayette farklı sebeplerden dolayı bazı vasıflara sahip insanların hüsrana uğrayanlar oldukları belirtilmiştir. Allah her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Kur'an da kendi kavminin dili olan Arapça ile indirilmiş olup, indirildiği toplumla doğrudan iletişim kurduğu için gelen ayetlerde, o toplumla olan sözlü diyalogun yansımaları da görülebilmektedir. Konuyu hüsrân kavramı açısından örneklendirmek gerekirse, Yüce Allah'ın, Allah'a ve peygamberlerine inanmamalarının hüsrân olduğunu bildirmesine karşılık, müşriklerin de normal bir insana, beşere peygamber diye inanmanın asıl hüsrân sebebi olacağı tarzında cevap vermeleri ve Allah'ın pek çok konudaki bu tür sözleri, onlardan bir iddia olarak nakletmesi, Kuran'da sık rastlanan bir durumdur.

İşte bu izah çerçevesinde hüsrân kelimesi Kur'an'da üç yerde inkârcılardan bir iddia olarak bahsedilmektedir. Bu ayetleri kısaca şöyle bir inceleyecek olursak:

وَقَالَ الْأَمِلُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ

" Şuayb'in kavminden ileri gelen inkârcılar dediler ki, eğer Şuayb'e uyarsanız o takdirde siz mutlaka hüsrana uğrarsınız."¹¹⁵

Bu ayet Şuayb'a inanmanın doğru yolu bırakıp sapıklığa düşmek olduğunu ya da ona inananların aldanmış veya aciz kişiler olacaklarını inkârcıların bir iddiası olarak nakletmektedir. Allah da onlara

وَإِذْ شُعَيْبٌ يَكْذِبُنَ لَكُمْ يَعْزُونَ فِيهَا الَّذِينَ كَذَبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ

" Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında dizüstü donakaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki yurtlarında hiç oturmamış gibiydiler. Asıl hüsrana uğrayanlar onlar oldular."¹¹⁶ şeklinde bir cevap vermektedir.

Yine konunun daha iyi anlaşılması için bu örneğimizi kendinden önceki ayetle

¹¹³ Yusuf 12/14.

¹¹⁴ Ebu Muhammed el Huseyin bin Mesud el Ferra, *Mealim't-Tenzil*, Beyrut, 1987, II, 413.

¹¹⁵ Araf 7/90.

¹¹⁶ Araf 7/91-92.

birlikte sunmakta yarar olduğunu düşünüyoruz.

قَوْلَكَ الْلَّيْلِ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا الْآخِرَةِ وَأَذْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَمِيَّةِ هَلْكَانَا إِلَّا بِشَرِّ مَذَلِّكُمْ يَا كُلِّ مَرَمَّا تَأْكُلُونَ مَرْمَهُ وَيَشْدُرُ بْ مَرَمًا تَشْدُرُونَ

" Onun kavminden kâfir olup ahireti inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine bolluk ve genişlik lütfe ettiğimiz varlıklı kişiler, bu sizin yediğinizden yiyip, içtiğinizden içen sadece sizin gibi bir insandır ve eğer siz gerçekten sizin gibi bir beşere itaat edecek olursanız sonunda hüsrana uğrayanla mutlaka sizler olacaksınız."¹¹⁷ Yani inkâr edenler:

"Siz aklınızı mı yitirdiniz, düşüncelerinizde çok yanılıyorsunuz." demek istemektedirler. Oysa kendilerinden daha aciz varlıklara ibadet ettikleri halde kendileri gibi birine uymamakta direnmeleri onların ahmaklığıdır.¹¹⁸

Çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed bu ayetlere şöyle bir yorum getirmektedir: "Bu ayetler Hz. Muhammed'in de dâhil pek çok peygamberin hayatında görülen ortak unsurları dile getirdiği için genel bir anlam taşımaktadır ve belli bir peygambere değil de, Allah'ın her bir peygamberine ve onların her birinin peygamber olarak yaşadıkları tecrübelerde tekrarlanan benzer çizgilere ilişkin genel bir atıf durumundadır."¹¹⁹

Ayrıca bu bağlamlarda hüsrân kelimesinin kullanılırken bazen marife bazen de nekre olarak kullanılışı anlamda bazı farklılıklara yol açabilmektedir. Mesela hüsrân kavramının İsm-i fail ve İsmi tafdil kullanımlarındaki marife ve nekrelilik, genelde bu kavrama muhatap olanların o cümle içerisindeki belirlilik ya da belirsizlik ve o sıfatı taşıyanları kapsayıp kapsamaması ile alakalıdır. Yine bu bağlamda Asr suresinde masdar olarak geçen "husr" kavramını inceleyecek olursak, bu sözcüğün nekre olarak gelmesi tazim, yani hüsrânın büyüklüğünü ifade etmek içindir.

Fahrudin er-Razi buradaki husr kelimesinin nekre oluşunu şu şekilde ifade etmektedir:

" Çünkü kelimeyi nekre getirmek, bazen vehamet ve korkunçluğu bazen de düşüklüğü ve önemsiz oluşu ifade eder. Şimdi biz bu kelimedeki nekreliliği birinci manaya hamlelersek o zaman mana" insanın mahiyetini sadece Allah'ın bilebileceği büyük bir hüsrân içindedir." şeklinde olmuş olur ki bunun izahı da şudur: Günah, hakkında günah işleyenlerin büyüklüğü nispetinde büyük olur. Yahut da bu günah, büyük bir nimetin mukabili olarak işlendiği için büyük olur. Bu iki hususun her ikisi de,

¹¹⁷ Muminun 23/33-34.

¹¹⁸ Nesefi, *Medariku't Tenzil ve Hakaik't Te'vil*, III, 119.

¹¹⁹ Muhammed ESED, *Kuran Mesajı*, (trc: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) İstanbul 1999, II, 694.

kulun, Rabbi hakkında işlemiş olduğu günahta mevcuttur. İşte bu sebeple de pek yerinde olarak bu günah son derecede büyük olmuştur, yok eğer bu ifadelerdeki nekreligi ikinci manaya alırsak o zaman mana" İnsanın hüsrani şeytaninkinden daha küçüktür" şeklinde olur ."¹²⁰

Evet, görüldüğü gibi hüsrani kavramı Kur'an'da bazen sözlük anlamında, bazen de sözlük anlamıyla iç içe terimsel bir anlamda kullanılmıştır. Bazı kullanımlarda da müfessirlerin açıklamış oldukları gibi marife veya nekre oluşuna göre farklı anlamlar yüklenilebilmektedir. Bu ayetlerin anlaşılmasında hem siğa bakımından hem marife-nekrelik açısından incelenmesi kanaatimize göre faydalı olacaktır. Burada kısaca anlatmaya çalıştığımız konuyu ilerde hüsrani sebepleri başlığı altında detaylı incelemeye çalışacağız

3.2. Kur'an'a Göre Hüsranda Olan İnsanların Vasıfları

Malum olunduğu üzere İslam dininin esas tevhit inancı üzerine kuruludur. Bu bağlamda Allah'ı birleme konusu birinci sıradadır. İslam dininin dünyada gerçekleştirmeyi amaçladığı adalet ve güvenliğin tesisi onun getirdiği inanç esasları iyice anlaşılmadan ve bu inançlardan mütevellit ahlaki bir anlayış ve davranışa ulaşmadan oldukça zor görünmektedir. İnanç sistemi bozuk olunca haliyle yaşantı yani amel de ona bağlı olarak bozuk olmaktadır. Dolayısıyla insanı inanç ve amel olarak değerlendiren yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, inanç ve amel bakımından doğru yolda olamayan yaşantıya sahip insanların dünyevi ve uhrevi bir hüsrani içerisinde olduklarını birçok yerde vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim kısaca insanların dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını göstermek için inzal olunmuştur. bu yollara tabi olmayıp heva ve hevesine tabi olanların ise hüsrani içerisinde olacakları vurgulanmıştır. Toplamda altmış ayette bahsedilen hüsrani ile ilgili ayetlerde bu hasaretin sebepleri açıkça dile getirilmiştir. Binaenaley bu bölümde gerek itikadi gerekse ameli açıdan insanların hangi sebeplerden ve kazanmış olduklarını hangi vasıflardan dolayı hüsrani içerisinde olduklarını ayetler çerçevesinde açıklamaya çalışacağız

¹²⁰ Razi, *Tefsiri Kebir*, XXIII, 392.

kötü zan besleme ve Allah'ın müminlere yardım edeceğine güvensizlikte birbirinin aynısı olduklarını görmekteyiz. Onlar, top yekün "Kötü zanları başlarına gelsin" hükmünde aynı akıbete mahkûm ve tümü o belanın içinde mahsur olup bela başlarına gelmiş ve üzerlerine inmiştir. Allah'ın gazabı ve lanetini kendilerine hazırlamış olduğu o kötü yerde beraberce kucaklamışlardır. Çünkü münafıklık aşağılık bir niteliktir ve kötülükte şirkten hiç de geri kalır yanı yoktur. Hatta şirkten daha beterdir münafıklık. Çünkü kadın ve erkek münafıkların İslam toplumuna verdiği zarar, görüntü ve çeşidi farklı olsa da kadın ve erkek müşriklerin zararından hiç de geri kalmaz.

Yüce Allah gerek kadın ve gerek erkek münafıklarla müşriklerin ortak niteliklerinin "Allah'a kötü zan beslemek" olduğunu bildirmektedir. Mümin kalb Rabbine iyi zan besler, O'ndan sürekli olarak hep hayır umar. Gerek ferahlıkta gerek darlıkta hep hayır umar Rabb'inden. Her iki durumda da Rabb'inin kendisi hakkında hayırlı olan ne ise onu istediğine inanır. Bu konunun püf noktası müminin kalbinin yüce Allah'a bağlı olmasında ve yüce Allah'ın hayır pınarının çağlayıp durmasının asla kesilmemesindedir.

Kalb yüce yaratana bağlandı mı, bu köklü gerçeğe yüz yüze gelir, onu doğrudan doğruya hisseder ve tadına varır. Oysa münafıklar ve müşrikler ise yüce Allah'a bağları kopuk kimselerdir. Dolayısı ile bu gerçeği hissedemezler ve tadamazlar. Buna bağlı olarak da yüce Allah'a kötü zan beslerler, kalpleri olayların dış görünüşüne takılır ve olaylar hakkında dış görünüşüne göre yargıya varırlar.

Ve sonuç olarak yüce Allah'ın çok hassas ve sezilmez idaresine güvenmek dururken, olayların dış görünüşünün verdiği kanaate aldanarak, hem kendileri hem de müminlerin başlarına kötü şeyler gelecek diye tahminde bulunurlar. Yüce Allah bu ayette İslam'ın ve müslümanların çeşitli türlerden düşmanlarını sıralamış ve onların kendi katında durumlarını sonuçta kendilerine hazırlamış olduğu şeyleri açıklamıştır. Bunun arkasından da kudret ve hikmetini ifade etmiştir.

Dolayısı ile kâfirlerin bir vasfının Allah hakkında olumsuz ve kötü zanlara sahip olmak olduğunu Kur'an-ı Kerim bizzat ifade etmektedir ve bu vasıflarından dolayı onlar hüsrana uğrayıp kendilerini helake sürüklemişlerdir.

3.2.2. Günahların Sevaplarından Fazla Olması

Kur'an-ı Kerim, ahirette günahları sevaplarından fazla gelen insanların hüsrana içerisinde olacaklarını şu şekilde izah etmektedir:

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ

‘‘Ve kimin mizanı (sevap tartıları) hafif gelirse, işte onlar, nefislerini hüsrana düşürenlerdir. Onlar, cehennemde ebediyen kalacak olanlardır.’’¹²⁴

Sevapları günahlarından az olanlar hüsranda olanlardır. Sevapların günahlardan az olması veya günahların sevaplardan fazla olması aynı şeydir. Bu durumda olanlar, nefislerini hüsrana düşürenlerdir. Onların gidecekleri yer cehennemdir ve ebediyen orada kalacaklardır.

Hüsranda olan kişi, nefisini hüsrana düşürmüştür. Mu'minin 102 ve 103, son derece önemli bir gerçeği ifade etmektedir. Allah Teâlâ: "Ebediyen cehennemde kalacaklardır." buyurmaktadır. Kıyamet günü insanların bir kısmı cehennemde ebediyen kalmak üzere cehenneme girerler. Cennete girecek olanlar da kıyamet günü önce cehenneme giderler. Kendilerini cehenneme değil de cennete alacağı için Allah'a sonsuz hamd ve şükretsiner diye onlara cehennem mutlaka gösterilir. Bunlar Allah'a sonsuz hamd ve şükür ederek cehennemden ayrılır ve cennete girerler.

Mu'minin Suresinin 102 ve 103. ayetleri, Yunus Suresinin 7 ve 8. ayetleriyle alâkalı oldukları için büyük önem taşırlar.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالطَّيْهَاتِ ۖ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ۚ لَكَ مَا هُمْ الدُّنْيَا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Muhakkak ki onlar, Bize ulaşmayı (hayatta iken ruhlarını Allah'a ulaştırmayı) dilemezler. Dünya hayatından razı olmuşlardır ve onunla doyuma ulaşmışlardır ve onlar ayetlerimizden gafil olanlardır. İşte onların kazandıkları (dereceler) gereğince varacakları yer ateştir(cehennemdir).¹²⁵

Mu'minin Suresinin 103. ayeti-i kerimesinde bahsedilen kişiler, Allah'a ulaşmayı dilemeyenler olarak da değerlendirilebilir. Allah'a ulaşmayı dilemeyenlerin kaybettikleri dereceler kazandıkları derecelerden fazla olanlar yani kazandıkları dereceler kaybettikleri derecelerden az olanlardır.

¹²⁴ Muminun 23/103.

¹²⁵ Yunus 10/7-8.

Yine tartısı hafif gelmekle alakalı olarak Karia suresinde: ‘‘*Mizanı hafif gelenler ise,*

*Onun anası ve kucağı ‘‘Haviye’’ olacaktır*¹²⁶‘‘ buyrulmaktadır.

Mevâzîn, mizanın çoğuludur. Yüce Allah insanın nur ve zulmet, sevap ve günah, hayır ve şer, hasenât ve seyyiât nevinden olan dünyadaki amellerini bizim bilmediğimiz bir ölçü ile tartacaktır. Dünyada insanın ölçeceği şeye göre ölçüleri muhtelifir. Uzunluğu metre ile ağırlığı gram ile yüksekliği barometre ile ısıyı termometre ile ölçtüğü gibi, insanın hayır ve şer, hasenat ve seyyiat nevinden olan amellerini de elbette ‘‘nur ve zulmetten’’ kendine has mizan ile ölçek ve tartacaktır. Seyyiatı ağır basan ve hayır mizanı gelenler ise Allah’ın affından ve yukarıda belirtilen nimetlerden mahrum kalacaklardır. Daha da vahimi devam eden ayetlerde anlatılmaktadır. Hasenesi az olup, seyyiatı ve günahları çok olanların da benzer durumda olacağı anlatılmaktadır.

Hak ağır, batıl hafiftir. Bu nedenle müfessirler hak ve hakikate dayananların mizanlarının ağır olacağı, batıla dalanların ise mizanlarının hafif olacağı anlatılmıştır. Amel defterlerinin ağır gelmesi dünyada hakka uymalarından dolayıdır. Ayrıca amellerin sevabı amel sahibinin ihlâsı, ameli sünnete uygun işlemesi, Allah için sıkıntı çekmesi ve gereken adaba uyması ile artmaktadır.

İnsanın yaratılış amacı imandır. Bu amacı gerçekleştirmeyen, yani Allah’ın birliğine ve ahirete iman etmeyenlerin varacağı yer, sığınacakları ana kucağı ve yeri ‘‘Hâviye’’ olacaktır. Ümm-ü hâviye, sığınıp varacağı ana kucağı, ana yurdu, aslî vatani demektedir. ‘‘Hâviye’’ yuvarlanılan yer anlamına gelmektedir. Bundan hâviye’nin cehennemde yuvarlanılan bir kuyu veya bir azap vadisi olacağı anlaşılmaktadır. **O** tutuşturulmuş ve kızıştırılmış bir ateştir. O hâviye, bir ‘‘nâr-ı hâmiye’’dir. Nâr-ı Hâmiye şiddetli kızgın ateştir. Nâr zaten ateştir.

Ayrıca hâmiye tabiri ise diğer ateşlerden daha şiddetli olduğu, diğer ateşlerin ona nispeten daha soğuk ve hafif kalacağına işaret etmektedir. Bu sebeple cehennemin en aşağı derecesine ‘‘hâmiye’’ olarak adlandırılmıştır.

3.2.3. İslam'dan Başka Bir Dine İnanma

Kur'an-ı Kerim'de İslam dininden yani Allah'ın gönderdiği hak dinden vaz geçip başka dine inanmak, Allah'ın gönderdiği dini benimsememek, ona iman etmemek hüsrana uğramanın bir sebebi olarak zikredilmiştir. Bazı ayetlerde bu günahı

¹²⁶ Karia 101/8-9.

işleyenlerin hüsranda oldukları bildirilmekte, bazı ayetlerde ise inananların salih insanlar oldukları yani dolayısıyla hüsrana uğramayan insanlar oldukları açık bir şekilde ifade edilmektedir.

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِسْلَافَ لَقَدْ خَلَقْنَا فِرْقَيْنَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

" İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? And olsun ki biz onu dünyada (elçi olarak) seçtik. Şüphesiz ki o ahirette de iyilerdendir."¹²⁷

Buradaki" le mines-salihin " ifadesi "kurtulanlardandır" ve " peygamber olan babalarıyla birlikte cennette olanlardan" anlamındadır ve konumuz olan ayetteki " لمن الصالحين " ifadesinin zıddı olarak kullanılmıştır.

Şu ayeti kerimede ise bu günahı işleyip yanlış yolu seçenlerin açık bir şekilde hüsranda oldukları bildirilmektedir.

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

" Kim İslam'dan başka bir din ararsa o kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır."¹²⁸

Bu ayetteki "İslam" kelimesi " tevhit ve Allah'ın hükmüne boyun eğme" olarak yorumlanmıştır. Allah katında dinin İslam olduğuna dair başka ayetler de mevcuttur.¹²⁹ İslam dışındaki dinler din olarak Allah katında bir şey ifade etmemektedir. İslam dışındaki dinlere mensup olanlar ahirette hüsrana uğrayacaklardır. Çünkü Allah'ın yarattığı selim fitratı iptal etmişlerdir

Demek ki sebebi her ne olursa olsun İslam'dan yüz çevirip başka bir din arayanlar hüsrana uğrayacaklardır ve inandıkları başka dinler Allah katında geçersizdir, kendilerinden kabul edilmeyecektir.

3.2.4. Allah'a Verilen Sözden Geri Dönmek

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُرْآنٍ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Sizden kesin söz almıştık. Tur dağınu yükselterek tepenize dikmiştik. 'Allah'a karşı gelmekten sakınanlardan olabilmeniz için, size verdiğimiz Kitaba kuvvetle sarılın,

¹²⁷ Bakara 2/130.

¹²⁸ Ali İmran 3/85.

¹²⁹ Ali İmran 3/119, Nisa 4/3.

onda bulunanları hatırdâ tutun' demiştik. Ondan sonra sözünüzden dönmüştünüz. Eğer sizin üzerinizde Allah'ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak ki hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.'¹³⁰

Konuyla alakalı olarak bu iki ayetin izahında Seyyid Kutup şu açıklamayı yapmaktadır:

“Daha başka surelerde ayrıntılı biçimde anlatılan bu sözleşme, incelemekte olduğumuz surenin ilerde karşımıza çıkacak ayetlerinde de kısmen ele alınıyor. Burada, Yahudilerin başları üzerine kaldırılan taşın sembolize ettiği kuvvet imajı ile Allah'la ahitleştikten sonra sırt çevirmemeleri ve kararlılıkla sarılmaları istenen bu sözleşmeye Yahudilerin bağlı kalabilme güçlüğü'nün hem psikolojik ve hem de ifade açısından uyumlu bir manzara şeklinde tablolaştırılması son derece önemlidir.

İnanç meselesi gevşeklik kaldırmaz; ciddiyetsizlik, alaycılık, umursamazlık ve yarım-yamalak çözüm kabul etmez. O, yüce Allah ile müminler arasında imzalanan bir ahit, bir kesin sözleşmedir. Bu itibarla son derece ciddi ve gerçektir. Ciddiyetsizliğe hiç tahammülü yoktur. Bu taahhüdün, sözleşmenin ağır yükümlülükleri vardır. Fakat bu onun tabiatı gereğidir. O son derece önemli, şu evrende var olan her şeyden daha önemli bir meseledir. Buna göre, insanın ona ciddî, kararlı, yükümlülüklerinin bilincine varmış, tüm gücünü ve azmini yoğunlaştırmış bir şekilde bağlı olmalıdır. *"Size verdiğimiz kuvvetle tutun ve içindekileri hatırlayın ki, takva sahiplerinden olasınız."* Demek ki, bu taahhüde kuvvetle, ciddiyetle, yoğunlaştırılmış duyguların kararlılığı ile sarılmak gerektiği gibi onun içeriğini hatırdâ tutmak, mahiyetinin bilincine varmak ve bu mahiyete göre biçimlenmek de zorunludur. Ancak o zaman bu taahhüt gelip-geçici bir duygusal tezahür, bir heyecan ve güç gösterisi olmaktan kurtarılabilir. Çünkü bu ilâhi taahhüt başlı başına bir hayat tarzıdır. Kavram ve bilinç olarak kalpte yer eden, pratik bir düzen olarak hayatta yerini alan, edep ve ahlak kuralı olarak davranışlara yansıyan, takvaya, yüce Allah'ın gözetimi karşısında duyarlı olmaya ve akıbet endişesini hissettiren kendine özgü bir hayat tarzı. Ama heyhat! Yahudi'yi bilinen karakteri bir kere daha yakaladı, geleneksel tıynetine bir kez daha yenik düştü.

Fakat çok geçmeden yüce Allah'ın rahmeti imdatlarına yetiştirdi ve yüce inayetiyle üzerlerine kanat gerdi de onları kesin bir hüsrana uğramaktan kurtardı.

Yüce Allah burada Yahudilerin sözlerini bozmalarını, geriye doğru adım atmalarını, taahhütlerinden dönmelerini, ona sarılmakta yetersiz kalışlarını,

¹³⁰ Bakara 2/63-64.

yükümlülüklerine katlanacak gücü gösteremeyişlerini, arzularına ve kısa vadeli menfaatlerine yenik düşmelerini belgeleyen bir olayı yüzlerine vuruyor. “

Demek ki Allah onlara merhamet etmeseydi onlar hüsrana uğrayacaklardı. Ancak Allah rahmetiyle onları bu hüsrana uğramaktan kurtarmıştır. Öyleyse Allah’a verilen sözü bozmak, O’nun emir ve yasaklarına uymamak da hüsrana sebep olan davranışlardan biridir..

3.2.5. Allah'ı ve Ayetlerini İnkâr Etme ve Yalanlama

Müşriklere ve kâfirlere baktığımız zaman onların en belirgin özelliklerinin Peygamberleri ve onların getirdiği vahyi yalanladıkları, o sözlerin Peygamberler tarafından uydurulmuş bir takım uydurma sözler, eskilerin hikâyeleri ve ya sadece bir şiir olduğunu söylemeleridir. Ve ya bu insanlar kendi kitaplarında bulunan gerçekleri saklayıp inkâr etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'in geldiği ortamda Allah’a inanmayan ciddi bir topluluk mevcut değildi. Allah'ın hitap ettiği topluluğun Allah'a inandığını bizzat Kur'an ifade etmektedir.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَنتُمْ مِمَّنْ شَرِكُوهُ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ

" Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan elbette Allah'tır derler."¹³¹

Dolayısıyla Allah'ı inkâr mealindeki ayetler O'nun ayetlerini inkâr olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Kur'an'daki " Batıla uyma" kavramı da genel olarak Allah'ın ayetlerini reddetme ve o ayetlerin gereklerini yerine getirmeme anlamında kullanılmıştır. Mesela şu ayeti incelediğimiz zaman:

كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنَاتٍ لِّبَنِي إِدْرِيكَمْ شَاهِدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُوا بِالْوَكَافِلِينَ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ هُمُ الْخَاسِرُونَ

" De ki benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O göklerde ve yerde ne varsa onu bilir. Batıla inanıp Allah'ı inkâr edenler var ya işte hüsrana uğrayacak olanlardır onlar."¹³²

Bu ayetteki batıl ifadesiyle Allahtan başkalarına ibadet etmek ve Allah'ı inkâr ile

¹³¹ Zümer 39/38.

¹³² Ankebut 29/52.

onun ayetlerini yalanlama kastedilmiştir.¹³³

وَلِلّٰهِ الْمُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُومِئِذٍ يَخْسِرُ الْمُبْطِلُونَ

" Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya işte o gün batıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır. ¹³⁴" Batıla sapanlar inkârcılardır ve o gün cehenneme gideceklerdir. İbn Abbas'a göre ise, bu kişiler müşriklerdir.

أَتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ بَيِّنَاتٍ لِّئَلَّا تُكْفَرَ بِهِ وَلَكِنْ يُّؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

" Kendilerine kitap verdiğimiz kimselerden bazıları onu, hakkını gözeterek okurlar. Çünkü onlar ona iman ederler. Onu inkâr edenlere gelince işte gerçekten hüsrana uğrayanlar onlardır." ¹³⁵Hüsrana sebep olan ayetteki inkârdan maksat, kitap ehlinin Tevrat'taki Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini müjdeleyen ayetleri kabul etmemeleridir.¹³⁶

Bu konuda şu ayetler de ilgi çekicidir:

"Sizin ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz. Yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte o siz mahvetti ve hüsrana uğrayanlardan oldunuz."¹³⁷

Bir önceki ayette Allah'ın yapılan işlerin çoğunu bilmediğinden, inkârcıların zanlarından bahsedilmektedir. İşte onların bu zanları, kendilerini hüsrana sevk etmiştir. Çünkü yaptıklarının her birinin Allah tarafından bilindiğine ve bunların hesabının verileceğine inanmamaları yani bunların Allah'tan gizli kalacağına inanmaları onları kötü işler yapmaya sevk etmiş, yaptıklarının da yanına kar kalacağını zannetmişlerdir.

Bu ayetlerde, inkârda direnenlerin zaaflarının hüsrana sebebi olduğuna dikkat çekmenin yanı sıra, müminler için de önemli bir uyarı söz konusudur. Buna göre müminler de her an Allah'ın gözetimi altında olduklarını akıllarından çıkarmamalı, Allah'ın her şeyi görüp bildiğinden gafil olarak inkârcılara benzememelidir.

¹³³ Nesefi, *Medariku't Tenzil ve Hakaik't Te'vil*, III, 261.

¹³⁴ Casiye 45/27.

¹³⁵ Bakara 2/121.

¹³⁶ Beydavi, *Envaru-t Tenzil ve Esraru-t Te'vil*, I, 110.

¹³⁷ Fussilet 41/22-23.

3.2.6. Ahireti İnkâr Etmek

İnkârcıların en önemli vasfı ahreti inkâr etmeleridir. Çünkü ahret inancı, onların her yaptıklarının hesabını verecek olmaları anlamına geliyor, bu da onları son derece rahatsız ediyordu. Bu inancı reddediyorlar, ölmüş insanın ve çürümüş kemiklerin asla diriltilemeyeceğini sık sık vurguluyorlardı. Kur'an onların bu düşünce ve davranışlarını sıkça dile getirmiş, şimdi örneklerini sunacağımız ayetlerle onların hüsrân içinde olacaklarını, ahirette acıklı bir azapla karşılaşacaklarını ifade etmiştir.

“Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir, biz bir daha diriltilecek de değiliz.” derler. Rablerinin huzuruna getirildiklerinde sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilmeniz) hak değil miymiş? diyecek.”

Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır.

وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا دِيَارُنَا الَّتِي نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ نَرَىٰ إِذْ نُقُولُهُمْ فَايَئُهَا هَذَا بِلَا حَقٍّ قَالُوا
لَا فَذُو الْقُلُوبِ الْغَوِيَّةِ قِيمًا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ إِنَّمَا يَنْتَظِرُهُمُ السَّاعَةُ بَعُثَةٌ قَالُوا يَا
حَسْرَتَنَا فَايَئُهَا الَّتِي نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ قَالُوا لَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

Nihayet onlara kıyamet vakti ansızın gelip çatınca, onlar günahlarını sırtlarına yüklenerek diyecekler ki: “Dünyada iyi amelleri terk etmemizden dolayı vah bize!” dikkat edin, yüklendikleri şey ne kötüdür.”¹³⁸

Ayetlerde açıkça ifade edildiği gibi ahreti inkâr başlı başına bir hüsrân sebebidir. Onların dirilmeyi, hesap vermeyi, ceza ve mükâfatı cenneti, cehennemi reddetmelerine karşılık Allah'ın huzuruna vardıklarında büyük pişmanlık duyacağı anlatılmaktadır. Burada, ahretteki hüsrân ile ticari aldanma arasında bir ilişki kurulmuş, ahreti vererek dünyayı satın almalarıyla büyük zarar görecekları belirtilmiştir.¹³⁹ İyi amel karşılığı olan cennet nimetlerine kavuşmayı kaybedip cehennemde acıklı azap çekmek, aldanmanın ve hüsrânın ta kendisidir.¹⁴⁰

Konuyla ilgili olarak Elmalılı'nın yaptığı izahı özetlemek istiyoruz:

“Hüsrân büyük sevabın, devamlı nimetin elden çıkmasını ve kaybolmasını görmektir. Allah insanlara, ölümden sonra ortaya çıkacak hak bilgileri ve faziletli ahlakı kazanması için, maddi manevi nimetler lütfetmiş, akıl ve düşünce bahşetmiştir. Şu halde insan bu nimetleri, şu sınırlı ve helak edici lezzetleri ve şu

¹³⁸ En'am, 6/29-31. Ayrıca bkz. Yunus, 10/45; Neml, 27/5; Kehf, 18/103-106; Ahkaf, 46/17, 18.

¹³⁹ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, VII, 178; eBegavi, *Mealimu't-Tenzil*, II, 93.

¹⁴⁰ Hazin, *Lubabu't-Te'vil*, II, 399.

bitmeye mahkûm saadetleri kazanmakta kullanırsa, ömrünün sonuna geldiği zaman, telafisi mümkün olmayacak şekilde zararlara gark olduğunu görür. Çünkü bütün sermayesi boşa gittiği gibi hoşâ gider sandığı ve kazanmaya koştuğu kazancı da boşa gider, kesilir. Artık elinde ne sermayeden bir şey kalır ne de kardan. Bu ise inkârı hiç mümkün olmayan açık ziyandır. Bir insan ölümü ne kadar normal görürse görsün, hatta isterse onu hayatın acılarına karşı bir kurtarıcı gibi karşılamak istesin, onun için bu zararı görmek ve bunun can yakan acılarıyla gözlerini kapayıp en büyük lezzet bildiği bu âleme ebedi bir hüznü ümitsizlik içinde hasretle veda edip gitmek kaçınılmazdır. Fakat bu zarar ve hasret, bu ebedi acı, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr eden ve bu dünyanın aceleci saadetini ve gelip geçici lezzetlerini, saadetin sonu ve olgunlukların nihayeti sayanlara mahsustur. Öldükten sonra dirilmeye ve kıyamete iman etmiş olan ve ahiret günü için lüzumlu ve önemli hazırlıkları elde etmeye koşan iman ehline gelince: Bunlar, bu ayrılık anında, gurbet ayrılığından vicdanının sevgilisi olan cananın semtine (Allah'ın huzuruna) doğru davet olunmuş bir yanmış âşık ruhuyla uçar giderler.”¹⁴¹

3.2.7. Peygamberleri İnkâr Etmek

Yüce Allah, her topluma peygamber göndermiş,¹⁴² fakat bu peygamberleri yalanlayanların hüsrana uğradıkları ifade edilmiştir.

لَا نُرِيكَ مِنْهُمْ مَنْ قَدْ صَدَّكَ عَنْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ تَقْصُصْ عَلَيْهِمْ مَلِكًا سُولًا أَنْ يَأْتِي
بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فَضِي بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ

“Gerçek şu ki (ey Muhammed!), senden önce de peygamberler göndermiştik. Onların kiminden sana bahsettik, kimi hakkında da sana bir bilgi vermedik. Hiçbir peygamber Allah'ın emri gelince de hak yerini bulacak ve işte o zaman ve orada (hakikati) yok etmeye çalışanlar hüsrana uğrayacaklardır”¹⁴³
Çünkü onlar, inatçılıklarından dolayı peygamberin getirdiği ayetleri inkâr ederek, onların sihir mahsulü olduğunu iddia ettiler.¹⁴⁴

Kur'an'da hüsrana uğramış geçmiş toplumların tavırları da şöyle anlatılmaktadır:

¹⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 411-412.

¹⁴² Fâtır, 35/24; el-İsra, 17/15.

¹⁴³ Mü'min, 40/78.

¹⁴⁴ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 176.

رُسُلَهُمْ لِإِلَّاٰئِهِمْ فَرَّحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۚ أَوَلَمْ يَأْتِ بَٰسَنَا قَالُوا ۖ آمَنَّا بِرَٰبِّهِ ۖ وَحَدَّثَهُ ۚ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا يُكْفِيهِمْ ۚ لَمَّا رَأَوْا بَٰسَنَا سَدَّتْ ٱللَّهُ ٱلَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَٰلِكَ ٱلْكَافِرُونَ ۚ

“Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan bilgiye güvenerek küstahça böbürlendiler (sonunda) alaya aldıkları şey onları boğuverdi. Vesonra verdiğimiz cezayı (apaçık) görünce de: Tek Allah’a inandık ve O’na ortak koştığımız şeyleri inkâr ettik dediler. Fakat azabımızı gördükleri zaman iman etmiş olmaları kendilerine bir fayda sağlamayacaktır. Allah’ın kulları için her zaman uyguladığı yol yöntem budur. İşte o zaman orada kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.”¹⁴⁵

İnkârcılar, kendi bilgilerine güvenip, servetleriyle gururlandılar, kendilerini uyaran peygamberlere tenezzül etmediler. Sonunda alay ettikleri azap kendilerini kuşatıverdi. Sayıları, malları, kuvvetleri kendilerini kurtaramadı. Allah’ın azabını karşılarında görünce şirkten vazgeçtiler, yalnız Allah’a inandılar, taptıkları tanrıları inkâr ettiler. Çünkü o tanrıların kendilerini bu azaptan kurtarmayacağını anladılar ama artık Allah’ın azabı göründükten sonra inanmalarının hiçbir yararı olmadı.

Ayetlerin sonunda da Allah’ın, eskiden beri uygulanan yasasının bu olduğu, kâfirlerin o zaman helak olacağı vurgulanıyor. Böylece müşrikler bir kez daha uyarılıyor.¹⁴⁶

Müşriklerin önemli itiraz hedeflerinden biri de, Hz. Peygamber’in peygamberliği konusu olmuştur. Kur’an Hz. Peygamber’e inanmayanların da hüsrana içinde olduklarını ifade etmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber’e, “senin peygamber olduğuna şahit yok” demişlerdi. Bunun üzerine şu ayetler indi:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ ٱللَّهُ ۖ شَٰهِيْدٌۢ بِبَيْنِيْ وَبَيْنِكُمْ ۖ وَهَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ ۖ لَأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَذْكُمُ ۚ مَعَ ٱلنَّبِيِّ ٱلَّذِي قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ ٱللَّهُ وَوَٰحِدٌ ۖ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ آمَنُوا ۚ وَنَهَىٰ كَمَا يَعْصِرُ ٱلْفُؤُنَ ٱبْنَاءَهُمُ ٱلَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۚ

“De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin arasında Allah şahittir. Bu Kur’an bana kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam içni vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: Ben buna şahitlik

¹⁴⁵ Mü’min, 40/83-85.

¹⁴⁶ Ateş, Çağdaş Tefsir, VIII. 314.

etmem. Bu ancak bir tek Allah'tır. Ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden kesinlikle uzağım. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu, (Allah Resulünü) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerini ziyana sokanlar var ya, işte onlar inanmazlar."¹⁴⁷

Buradaki hüsrân iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi, Hz. Muhammed'i yalanlamaları sebebiyle daimi bir helak içinde bulunmalarındır. Diğerisi ise şudur: Allah Âdemoğlundan her biri için cennette ve cehennemde birer yer hazırlamıştır. İnananlar, kâfirler (şayet mümin olsalardı) için hazırlanan cennetteki yere de sahip olacaklar, kâfirlere ise cehennemde müminler (şayet kâfir olsalardı) için ayrılan yerlerde verileceğinden, onlar hüsrân içinde olacaklardır.¹⁴⁸

Yüce Allah, bir sonraki şu ayette şöyle bir ikaz da bulunmaktadır: "Allah'a iftira ederek yalan uydurandan veya ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Hiç şüphe yok ki zalimler kurtuluşa eremezler"

Burada Allah iftira edenlerle kastedilen Hz. Peygamber'dir. Yani eğer Hz. Muhammed (s.a.v.) kendi uydurduğu sözleri Allah'a mal edip, "bunlar Allah'ın vahyidir" derse, ondan daha zalim kimse olamaz. Oysa Hz. Muhammed, Allah'tan korkan doğru bir insandır. Böyle bir şey yapmayacağına göre bu sözler Allah'ın vahyidir. O halde bu sözleri duyanlardan bunları kabul etmeyip yalanlayarak daha zalim kimse olamaz. Zira Allah'ın ayetlerini kabul etmeyenler en zalim en sapık insanlardır.¹⁴⁹

3.2.8. Şirk

Kur'an'ın birinci derecede mücadeleye muhatap kabul ettiği grup müşriklerdir. Çünkü hitap ettiği toplumun büyük bir bölümü Allah'a inanmakla birlikte O'na ortak koşuyorlar ve bundan vazgeçmemek için direniyorlardı. Zümer 3.ayette ifade edildiği üzere, ortak koştukları varlıkların kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarını umuyorlardı. Allah bunu reddetmiş ve şirkin bir hüsrân sebebi olduğunu belirtmiştir.

¹⁴⁷ En'am, 6/19-20.

¹⁴⁸ Begavi, *Mealimu'-Tenzil*, II, 90; Hazin, *Lubabu't-Te'vil*, II, 394.

¹⁴⁹ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 127.

Yüce Allah, dinin sadece kendine ait kılınmasını, O'ndan başkasına ibadet edilmemesini, aksi halde açık bir hüsrana içinde olunacağını şu ayetlerle bildiriyor.

قُلْ اللَّهُ أَغْبُؤُكُمْ خَلِصًا لَّكُمْ تَعْبُدُونَنِي فَقُولُوا لَوْلَا أَنزَلْنَا الْقُرْآنَ فَتُحْيُوا أَمْمَاتَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكُمُ الْهُوسَرَانُ الْمُمِينُ

“De ki: Ben dinimi yalnız Allah’a halis kılarak O’na kulluk ediyorum. Siz de O’ndan başka dilediğimize kulluk edin. De ki: Hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini hüsrana koyanlardır. Dikkat edin, işte bu apaçık bir hüsrandır.”¹⁵⁰

Bu ayetlerde, Hz. Peygamber’e, Allah’a kulluk edeceğini, getirdiği dine inanmayanların da istedikleri şeye kulluk veya istedikleri şekilde ibadet edebileceklerini söylemesi emrediliyor. Allah’tan başkasına tapanların, kıyamet gününde yalnız kendilerini değil, aynı zamanda ailelerini de kaybedecekleri, asıl büyük kaybın da bu olduğu vurgulanıyor. Onlar canlarını cehenneme atarak kaybederler. Çünkü aileleri mümin iseler, yolları başka olduğu için onlarla beraber olamazlar. Eğer kâfir iseler, onların da şirke dalarak cehenneme girmelerine sebep olur ve öylece kendilerini mahvettikleri gibi ailelerini de mahvederler. İşte asıl ziyan budur.

Yani onlar, kıyamet günü bu dünyadaki bütün sevdiklerinden ve yakınlarından geri dönülmez biçimde koparılacaklardır.¹⁵¹

Şu ayet ise, şirkin hüsrana sebebi olduğunu açıkça ifade etmektedir.

كَ وَابْنِ الْاُيُكَيْنِ اِلَيْكَ لَنْ اَشْرَكَتْ لِيْ دَبْطَنَ عَمَلِكْ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْاٰخِرِيْنَ .

“Rasülüm! Sana ve senden öncekilere şöyle vahyolunmuştur ki, andolsun Allah’a ortak koşarsan işlerin mutlaka boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun.”¹⁵²

Ayette ki hitap Hz. Peygamber’e olmakla beraber, asıl hitap onun şahsında bütün insanlardır. Zira Hz. Peygamber’in şirk koşmayacağı açıktır.¹⁵³ Allah onu ve diğer peygamberleri şirkten korumuştur. Bu peygamberlerin dışındaki insanlar için bir tarizdir. Bununla amacı korkutma ve uyarmadır. Yani, “şirk koşmak,

¹⁵⁰ Zümer, 39/14-15.

¹⁵¹ Esed, *Kur’an Mesajı*, III, 939.

¹⁵² Zümer, 39/65.

¹⁵³ Kurtubi, *el-Cami*, XV, 277.

faraza peygamberlerin bile amellerini yok edip hüsrana uğratiyorsa, diğer insanların amellerini hepten yok eder ve onları hüsrana uğratar demektir.¹⁵⁴ Buradaki hüsrânın sebebi ise, şirkin yapılan bütün amelleri yok ve geçersiz kılması ve sonuçta kişinin ahirette perişan olmasıdır.¹⁵⁵

3.2.9. Kâfirlere İtaat Etmek

İnsanın ve toplumların kendi inanç ve değerlerini terk edip başkalarını taklide yönelmesi, onların hayat tarzlarını kendine model edinmesi, kendine ve kendi değerlerine olan güvenini kaybetmesiyle başlar. Güven bunalımı baş gösterdikten sonra insan ruhunda ya da toplum bünyesinde çözülme başlar ve çözülmeyle beraber içinden çıkılması zor psikolojik ve sosyolojik problemler ortaya çıkar.

ثَوَّلُوا إِلَيْنَا الْإِيمَانُ الْمَدِينِ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ بَلْ مَلَّوْا لَكُمْ وَهُوَ خَيْرُ
الذَّاصِرِينَ .

“Ey iman edenler! Eğer kâfirlere itaat ederseniz, sizi gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz. Hayır! Sizin mevlanız Allah’tır ve O yardımcılarının en iyisidir.”¹⁵⁶

Yüce Allah bu ayeti işte böyle bir güven bunalımının çıkabileceği bir ortamda indirmiştir. Hz. Ali’nin naklettiğine göre, Müslümanlar Uhud savaşında bozguna uğradıklarında münafıklar, “kardeşlerinize geri dönün, onların dinine girin” şeklinde propaganda yapıyorlardı. Hasan Basri bu ayetin, her fırsatta Müslümanların kalbine şüphe tohumları saçan Yahudi ve Hristiyanlar sebebiyle indiğini belirtmiştir. Onlar Uhud’daki bozgunu fırsat bilerek şöyle konuşuyorlardı: “Eğer Muhammed hak peygamber olsaydı, kendisini ve ahabının başına gelen bu musibet gelmezdi. O da diğer insanlar gibi normal bir insan, bazen zafer kazanıyor, bazen yenilgiye uğruyor.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ Şevkani, Muhammed b.Ali b.Muhammed, *Fethu'l-Kadir er-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Beyrut, IV, 248.

474; el-Begavi, *Mealimu't-Tenzil*, IV, 86.

¹⁵⁵ Zemahşeri, Keşşaf, IV, 137.

¹⁵⁶ Al-i İmran, 3/149-150.

¹⁵⁷ Zemahşeri, Keşşaf, I, 416.

Bu ayetlerin, günümüz dünyasının şartları içerisinde yanlış anlaşılması önleyecek bir dikkatle ele alınması gerekmektedir.

Öncelikle buradaki yasa, insani ilişkiler açısından değil, bir inanç ve gönül birliği, aynı zamanda sınırsız güveni gerektiren can ciğer dost edinme ilişkisidir. Devletlerarası ilişkiler karşılıklı çıkar esaslarına dayanır. Oysa inanç ve gönül birliğine dayalı güvenilir dostluklarla, Allah'ın rızası amaçlanır ve bu dostluk çıkar hesapları dışında ortak değer ve inançlardan kaynaklanır.

Buna göre; Yahudi ve Hristiyanlara itimat edip onları yar tanımayınız, yardımlık etmeyiniz. Mühim işlerin başına getirmek şöyle dursun, onlara gerçek bir dost gibi tam bir samimiyetle itimat edip de kendinizi kandırmayınız, tuzaklarına düşmeyiniz, isteklerine iştirak etmeyiniz. Ayette “dost olmayınız” buyrulmamış, “dost edinmeyin” buyrulmuştur. Çünkü “Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez.”¹⁶¹ Buyrulmuştur. Şu halde müminler Yahudi ve Hristiyanlara iyilik etmekten dostluk yapmaktan, onlara amir olmaktan yasaklanmış ve men edilmiş değil, onları dost edinmekten, yardımlık etmekten yasaklanmışlardır. Çünkü onlar müminlere yar olmazlar. Onlar birbirlerinin dostlarıdır ne Yahudiler kendilerinden olmayana dost olur, ne de Hristiyanlar. Bunların dostlukları kendilerine mahsustur. Kim onları veli edinir, dost bilirse o da onlara benzemiş onların huyunu kapmıştır. O artık hakka değil, onlara ve isteklerine hizmet eder. Netice itibarıyla onlardan sayılır. Ahirette onlarla beraber haşr olunur.¹⁶²

“Sonuçta bakınız ne oldular, iman ve inançla değil, riya ve gösterişte yaptıkları amelleri boşa gitti ve dünyada Allah'ın yardımından mahrum ahirette de ekseri azaba mahkûm olarak hüsrana uğramış oldular.”¹⁶³

*“Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık onun Allah katında hiçbir değeri yoktur. Ancak sakınmanız başkadır. Allah, kendisine karşı Dönüş yalnız Allah'adır.”*¹⁶⁴

¹⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 265-266.

¹⁶² Elmalılı, *Hak Dini*, III, 265-266.

¹⁶³ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 15.

¹⁶⁴ Al-i İmran, 3/28.

3.2.11. Allah'ın Emirlerine Uymamak ve Yeryüzünde Fesat Çıkarmak

وَنَ عَهْدَ اللَّهِ يَنْ مِينَفَ بَعْدَ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ.

“Fasıklar, Allah’a kesin olarak verdikleri sözleri emrettiği şeyleri yerine getirmezler ve yeryüzünde hüsrana uğrayanlar onlardır.”¹⁶⁵

Bu ayette hüsrana sebebi olarak üç şey zikredilmiştir. Bunları sırasıyla açıklamaya çalışalım.

Birincisi Allah’a verdikleri söz (ahid)dür. Allah’ın insanı yaratırken içine koyduğu Allah’ı tanıma kabiliyetidir. İnsan fıtratındaki bu kabiliyet, Allah’ın varlığı ve birliğini tanıma, O’nun peygamberlerini tasdik etmesini sağlar. İşte aklın ve fıtratın gereğini yapmamak, Allah’ın ahidini bozmaktır ve hüsrana sebep olur.¹⁶⁶

Bu ayet açıkça, insanın kendisine yaratılıştan verilen akli ve maddi nimetleri Allah’ın istediği şekilde kullanması yolundaki ahlaki sorumluluğa işaret eder. Bu sorumluluğunu üstlenilmesi akıl melekesinden kaynaklanır ki, bu meleke, doğru kullanıldığında, insanı kendi davranışları ile ilgili olarak Allah’ın iradesini tedricen kavramaya yöneliktir.¹⁶⁷

Ayette zikredilen ikinci hüsrana sebebi, Allah’ın yapılmasını emrettiği şeyleri yapmamaktır. Metin olarak, Allah’ın birleştirilmesini istediği şeyleri kesmek, anlamındaki bu ayete, akrabalık bağlarının koparılması şeklinde mana verenler olmuşsa da, genel anlam vermek daha doğru görülmüştür.¹⁶⁸ Yani, Allah’ın bitştirilmesini istediği şey, akrabalık da dâhil olmak üzere yapılması emredilen her şeydir. Namaz kılmak, zekât vermek, Allah’ı anmak, iyilik etmek gibi bütün dini emirler, Fasıklar, O’nun emrettiklerini sürekli yapmaz, sürekli yapılmasını istediği kulluğu yerine getirmezler. İşte onların sonu hüsrandır, ziyandır, başarısızlıktır. Onlar umduklarına eremezler.¹⁶⁹

Ayette sözü edilen üçüncü hüsrana sebebi ise, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktır. Bu bozgunculuk, insanları imandan engellemek, hak ve hakikat ile

¹⁶⁵ Bakara, 2/27.

¹⁶⁶ Beydavi, *Envaru’t-Tenzil*, I, 59.

¹⁶⁷ Esed, *Kur’an Mesajı*, I, 9.

¹⁶⁸ Kurtubi, *el-Cami*, I, 247.

¹⁶⁹ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 124.

alay etmek ve dünya düzenini bozmaya çabalamaktır.¹⁷⁰ Allah'tan başkasına kulluk ederek, hırs ve şehvetleri sebebiyle fiilen insanlara zulmetmek, fesad çıkarmanın son noktasıdır. Bu kişiler, felaha, kurtuluşa, mutluluğa dair haklarını kaybetmişler, zarar ve ziyana uğrayarak helak olmuşlardır.¹⁷¹

Konuyla ilgili bir de şu ayet vardır.

وَكَايْنٍ مِّنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسِدُنَا هَآ حَسَابًا شَوْيَطًا بَنَاهَا عَذَابًا ذُكِّرْ قَدْ أَقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا عَذَابًا لَّهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا يُفِيضُونَ فِي النَّبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا

“*Rabbinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice memleketler vardır ki biz onları çetin bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş azaba çaptırmışsınız.* Böylece onlarda yaptıklarının karşılığını tatmışlar ve işlerinin sonu tam bir hüsrana olmuştur. Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır.”¹⁷²

Allah kendisinin ve peygamberlerinin emirlerine karşı gelmenin tam bir hüsrana sebebi olduğunu ve ahirette onları şiddetli bir azaba çarptıracağını açıkça ifade eder.

3.2.12. Şeytanı Dost Edinmek

Kur'an-ı Kerim, nefsinin arzularına uyan, heva ve hevesi peşinden koşan, hak ve adalet mefhumu tanımayan, gücüyle insanlara zulmeden kısaca, Allah'ın istemediği kötü fiilleri kendine ahlak edinen insanları şeytanın dostu, onun taraftarı olarak nitelemiştir. Bu vasfı haiz kimseler Allah'ın düşmanıdır ve hüsrana içindedirler.

اسْتَدْوَاْ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنشَأَهُمُ اللَّهُ ۖ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ نَزَبَ الشَّيْطَانُ ۖ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ ۖ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ

“*Şeytan onları kuşatıp onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. Onlar şeytanın yandaşlarıdır. Muhakkak ki şeytanın yandaşları hüsrana uğrayacaktır. Allah'a O'nun elçisine karşı gelenler, onlar alçakların arasındadırlar.*”¹⁷³

Bu ayetlerin öncesinde, Hz. Peygamber aleyhinde bulundukları halde Peygamberin huzurunda bunu yemin ederek reddetmelerinden söz edilmektedir.

Şeytan verdiği vesveseleriyle kötü ruhlu ve kötü niyetli insanları tam olarak hâkimiyeti altına alır ve ona Allah'ı, O'nun emirlerine uymayı ve

¹⁷⁰ Beydavi, *a.g.e.*, I, 60.

¹⁷¹ Kurtubi, *el-Cami*, I, 247.

¹⁷² Talak, 65/8-10.

¹⁷³ Mücadele, 58/19-20.

yasaklarına dikkat etmeyi unutturur. Nisyan, yani unutma fiili bazen “gaflet” anlamında da kullanılır. Bu durumda Allah’ın emirlerini terk etmek manası anlaşılır. Bu ayette her iki anlam da ihtimal dâhilindedir. Bu şekilde o insan, tam olarak şeytanın yandaşı, onun taraftarı, grubu haline gelir.¹⁷⁴ Ebu Übeyde’ye göre, şeytanın askeri haline gelir.¹⁷⁵ Geçici ve basit bir dünya menfaati için bu hale düşen bu kimseler, ebedi nimetleri kaybetmek ve kendilerini sonu olmayan cehenneme sürüklemekle büyük hüsrana, kayıp, zarar ve ziyan içinde olacaklardır.¹⁷⁶ Zaten peşinden gelen ayet de onların zelil ve alçak olduklarını ifade etmiştir. Yani onlar, dünya ve ahirette rezil rüsvay halde olanlar cümlesindendir.¹⁷⁷

لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْضُولًا هَلْ يَدْرِيهِمْ وَلَا مَدْرَاهُمْ فَلْيَدْعُكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ لَعَنَةً فَلَْيَعِزُّهُمْ وَ هَلْ يَدْرِيهِمْ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُّبِينًا يَعِدُهُمْ وَيُمَدِّهِمْ مَا يَعِدُهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُلُوبًا وَاهُمْ جَاهِلُونَ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحْرِصًا.

“Allah onu (şeytanı) lanetlemiş, o da; “Senin kullarından kendi istediğimi mutlaka alacağım” demiştir. “Onları mutlaka saptıracağım, onları mutlaka boş kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim: hayvanların kulaklarını yaracaklar, onlara emredeceğim: Allah’ın yaratışını bozacaklar. Kim Allah’ın yerine şeytanı dost tutarsa muhakkak ki açık bir hüsrana uğrarlar. (Şeytan) onlara söz verir, umut verir. Fakat şeytanın onlara sözü aldatmacadan başka bir şey değildir İşte onların varacağı yer cehennemdir. Asla ondan kaçma (imkânı) bulamazlar.”¹⁷⁸

Bu ayetlerde, insanı hüsrana sevk eden şeytanın kötülüklerinden söz edilmektedir. Müşrikler şeytanın emrine uyarak, ibadet kastıyla putlara kurbanlık nişanesi olmak üzere hayvanların kulaklarını keserler ve Allah’ın yarattığı varlıklardaki fitratı, yaratılıştaki özü değiştirirler.¹⁷⁹

Şeytanı dost edinmekle hüsrana uğrama ilişkisi, Emalılı’nın özellikle fitratı değiştirme ile ilgili yaptığı izahla daha iyi anlaşılmaktadır.

¹⁷⁴ Kurtubi, *el-Cami*’, XVII, 305-306.

¹⁷⁵ Zemaşheri, *Keşşaf*, IV, 483.

¹⁷⁶ Beyzavi, *Envaru’t-Tenzil*, II, 507.

¹⁷⁷ Begavi, *Mealimu’t-Tenzil*, IV, 312.

¹⁷⁸ Nisa, 4/118-121.

¹⁷⁹ Şevkani, *Fethu’l-Kadir*, I, 517.

“Şeytanın emriyle yaratılışın şeklini veya sıfatını değiştirerek durumunu başka şekle sokacaklar, fitratının kemaline götürecek yerde bozacaklar, çığırından çıkaracaklar, yüzlerini boyayacaklar, kılıklarını değiştirecekler, kulak burun kesip göz çıkaracaklar, erkekleri iğdiş edip hadım ağası yapacaklar, uzuvlarını yaratılış görevlerinin dışında kullanacaklar, nikâh yerine zina edecekler, temiz bırakıp pisliklere koşacaklar, menfaati bırakıp zararı seçecekler, ciddilikleri atıp eğlenceye heves edecekler, vazifeden kaçıp oyuna gidecekler, doğruluğu budalalık, eğriliği yerine şer işleyecekler, imar edilmesi gerekeni yıkıp, yıkılması gerekeni imar edecekler, iradeyi kötüye kullanmak suretiyle yaratılışın zıttına alışkanlıklar edinecekler, yaratılış kanunu zıttına işler yapacaklar, ruhlarının yaratılışındaki selamet ve saflıklarını bozacaklar, hak kanunu “Allah’ın, insanları, kendisine göre yarattığı fitratı”¹⁸⁰ olan kuvvetli dini, doğru yolu, Hakk’a tapmayı bırakacaklar, yaratılanı yaratıcı yerine koyacaklar, tevhidden çıkacaklar, batıl dinler ve fikirler arkasında koşacaklar, şuna buna tapınacaklar, şeytanlık peşinde dolaşacaklar “Allah’ın yaratmasının değiştirilemez”¹⁸¹ olduğunu bilmeyecekler, bilseler bile tanımayacaklar”

Müellif devamla, şeytanın sapıtıp insanı hüsrana düşürmesini ise şöyle izah etmektedir:

“Kâinat içinde insanlara düşman olan ve insanların kalbine nüfuz ederek onları hak ve hayırdan şaşırtan melun bir geçici kuvvet vardır ki, Allah’ın emrine ilk isyan eden ve insanların aklını şaşırtan odur ve o inatçı şeytan Allah’ın lanetini ve bu sözleri söylemek kötülüğünü üzerinde toplayan böyle bir melundur... Allah’ı bırakıp şeytanı dost edinenler açık şekilde zarar ederler. Şeytan onlara devamlı vaatlerde bulunur. Arzular verir, ağızlarını suyunu akıtır, fakat o melun şeytan onlara gururdan başka bir şey vaat etmez.

“Gurur”, insanın pek hoş bir şey buldum sanarak keyiflenip, sonra onun çok fena bir şey olduğunu anlayarak acı duyması, önceden yalan yere sevinip sonradan ciddi olarak yerinmesi, yani aldanmasıdır ki, şeytanın bütün vaatleri ve aldatmacaları hep böyle bir gururdan başka bir şey ifade etmez. O şeytanı dost edinen gururluların şeytanla beraber varacakları yer cehennemdir ve ondan kurtulup kaçacak hiçbir yer bulamayacaklardır. Şeytan mel’un olduğu için, ebedi

¹⁸⁰ Rum, 30/30.

¹⁸¹ Rum 30/30.

olarak affolunmaktan hissesi yoktur. Şeytanın tuzağına düşmüş olan müşrikler de, o mel'unun arkasında derin sapıklıklarla sapık ve affedilmekten mahrumdurlar.¹⁸²

3.2.13. Dünyaya Bağlı Kalmak Ve Ahiret Fikriyle Yaşamamak

Dünyanın geçiciliği, bir oyun ve eğlenme yeri olması, gerçek hayatın ise ahiret yurdu olduğu, dolayısıyla dünyada sonsuza kadar kalacak ve yapılanların hesabı hiç sorulmayacakmışçasına bir hayat sürülmemesi gerektiği konusu üzerinde Kur'an'da sıkça durulmuştur. Zaten insanların hüsrana uğramalarının altında yatan temel sebeplerden biri de, dünyaya olan aşırı düşkünlüktür.

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُتُوءًا وَأَكْثَرَ ظُلُومًا ۖ فَذَلِكُنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَفَعَلُوا ظُلُومًا ۚ يَخْلَقُهُمْ قَسَائِمُ تَعْتَمُ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ ۖ يَخْلَقُهُمْ وَمِنْ قَبْلِكُمْ كَالَّذِينَ خَاضُوا أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“(Ey münafikları Siz de) sizden öncekiler gibi (yaptınız) Onlar sizden kuvvetçe daha üstün, mal ve evlatça daha üstün idiler. Onlar (dünya malından) paylarına düşenden faydalandılar. İşte sizden öncekiler paylarına düşenden nasıl faydalandıysalar, siz de payınıza düşenden faydalandınız. Ve işte siz de tıpkı onlar gibi dalıp gittiniz. İşte onların amelleri dünya ve ahrette boşa gitmiştir. Ve onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.¹⁸³

Allah, önceki toplumların sayıca ve malca daha üstün halde iken, dünyaya dalıp gitmelerini hatırlatarak, onlar gibi olmamaları, aksi takdirde bu dünyaya olan düşkünleri sebebiyle helak olacaklarına dikkat çekmiştir. Allah dolaylı olarak, “tövbe edip bu yoldan dönmedikçe sizin de başınıza gelecek olan budur” demek istemektedir.

Önceki toplumların yolundan gitmeyi kınama babında Ebu Said el-Hudri'den şöyle bir hadis nakledilir: “Sizler, sizden önceki toplumların yolunu adım adım, karış karış takip edeceksiniz, öyle ki, onlar bir deliğe girecek olsa siz de peşlerinden gireceksiniz.”¹⁸⁴

Ayetteki “dalıp gitme” ibaresine pek çok müfessir, “ batıla dalma” şeklinde mana vermiştir.¹⁸⁵ Ancak ayetin genel seyri dikkate alındığında bunun, “dünyaya, oyuna ve eğlenceye dalma” şeklinde yorumlanmasının” daha makul

¹⁸² Elmalılı, *Hak Dini*, III, 88-89.

¹⁸³ Tevbe, 9/69.

¹⁸⁴ Buhari, Enbiya 5, İ'tisam 14; Muslim, İlim 6; İbn Mace, Fiten 17.

¹⁸⁵ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, I, 509; Nesefi, *Medarik*, II, 135; Hazin, *Lubatu't-Te'vil*,

olduğu gözükmektedir. Aslına bakılırsa, “dünyaya dalmak” da özel anlamda bir “batıla dalış”tır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَاحِظُوا دُكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يُلَاحِظْهُمُ الْخَاسِرُونَ .

”Ey İman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanlardır.”¹⁸⁶

Dünya malı ve çocuklar, insanı Allah’ı anmaktan alıkoymamalıdır. Allah’ı anmak ruhu temizler. Gönlü Allah sevgisi yerine dünya sevgisiyle dolu olanlar, ahiret mutluluğunu kaybedecekleri için ziyana uğrarlar. Burada insanın mal ve çocuk sahibi olması yasaklanmıyor. Bunları Allah’ı anmaya engel olacak derecede sevmek, böylesine dünya varlığına tutulmak yasaklanıyor. Çünkü bu tutku insanı ebedi ziyana uğratar.¹⁸⁷

Ayetteki “Allah’ı anmak” ifadesi genelde “beş vakit namaz” olarak yorumlanmış¹⁸⁸ ise de, bununla, bütün ibadetlerin kastedilmiş olması daha fazla muhtemeldir.¹⁸⁹

Dünyaya ait ziynet ve övünmenin en kaçınılmazı, en ciddisi, mal ve çocuk kaygısı ve zevkidir. İşte eğlence ve oyun şöyle dursun, süs ve övünmenin kaynağı olan mal ve evlat bile sizi oyalayıp da alıkoymasın. Allah’ı ve Allah için iş yapmayı unutturmasın. Allah’a yaklaşmak için yapılan ve daima Allah’ı andırıp Allah için Allah’a layık güzel işler düşündürmeye alıştıran itaatlardan gaflet ettirmesin. Kim mal ve evlat ile uğraşacağım diye Allah düşüncesinden gaflet ederse, çok zararı uğramış, dünyayı ahirete tercih etmiş ve sonunda sonsuzluğun izzetinden mahrum kalmış olur. Mal ve evlat, dünya ve hayat gider, Allah yanında onlara zillet ve hüsrandan başka bir şey kalmaz. Çünkü “Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak güzel işler ise, Rabbinin katında sevapça daha hayırlıdır”¹⁹⁰ buyurulmuştur.¹⁹¹

Mal ve evlat peşinde dünyaya dalmanın bir hüsrana sebebi olduğu şu ayette de açıkça ifade edilmektedir.

قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنِّي أَدْعُوكَ وَأَسْتَغِيثُكَ يَزِدُّهُ مَالَهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا

¹⁸⁶ Munafikun, 63/9.

¹⁸⁷ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IX, 460.

¹⁸⁸ Begavi, *Mealimu’t-Tenzil*, IV, 350; eş-Şevkani, *Fethu’l-Kadir*, V, 233.

¹⁸⁹ Kurtubi, *el-Cami*, XVIII, 129.

¹⁹⁰ Kehf, 18/46.

¹⁹¹ Kehf, 18/46.

“(öğretilerinin fayda vermemesi üzerine) Nuh: Rabbim! dedi, doğrusu bunlar bana karşı geldiler de malı ve çocuğu kendi ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular.”¹⁹²

Dünyalık saltanat ve debdebe nefse daima cazibeli gelir. İşte Nuh’un kavmindeki bir kısım sefil ve fakir kimseler, malı ve evladı çok olan, bununla gururlanan ve böylece ahrette hüsrana uğrayan kimselerin sefil yollarına uydular. Peygamberlerine karşı gelerek kendileri de ziyan içinde oldular

3.2.14. Adam Öldürmek

İslam dini, haksız yere bir insanın canını almayı en büyük günahların arasında sayar. “Haksız yere” ifadesinden kastımız, savaş hali ve yargı kararı sonucunda resmi otoritenin uyguladığı ölüm cezaları dışındaki öldürmelerdir.

قَتَلُوا قُلُوبًا وَطَرَفَهُمُ النَّفْيُ بِرَغِيرِ عِلْمٍ وَحَرَمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ .

“Bilgisizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah’ın kendilerine verdiği rızkı, Allah’a iftira ederek haram kılanlar muhakkak ki hüsrana uğradılar. Bunlar doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erecek de değildirler.”¹⁹³

Bu ayetin daha iyi anlaşılması için bu ayetten iki ayet öncesini hatırlamak gerekir:

“Yine ortakları, müşriklerin çoğuna evlatlarını öldürmeyi süslü gösterdiler ki, hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar...”

Klasik tefsirlerin çoğunda bu öldürmenin, fakirlik ve ihtiyaç sebebiyle yada cahiliye geleneğindeki kız çocuğu sahibi olmanın onursuzluk sayılmasından dolayı uygulandığı ifade edilmiştir. Süleyman Ateş, şöyle bir yorumda bulunarak konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir:

“Muhakkak ki Araplar, bu evlat kurban etme âdetini başka milletlerden almışlardır. Saffat süresinde anlatıldığı üzere İbrahim (a.s.) rüyasında oğlunu Allah için kurban ettiğini görmüş ve bundan, oğlunu Allah’a kurban olarak takdim etmesi gerektiğini anlamıştı.

¹⁹² Nuh, 71/21.

¹⁹³ En’am, 6/140.

Allah İbrahim'e indirdiği koç ile insanın kurban edilmesini kaldırmış, insan yerine hayvan kurban edilmesini buyurmuştur. Herhalde Araplar da evlat kurbanını, bu eski geleneklerden almışlardır. Çünkü Mekkeliler, kendilerinin İbrahim evladından olduklarına inanıyorlar, evlat kurbanını ibadet sayıyorlardı.

Bize göre bu ayetteki evlat öldürme, Arapların utanç veya fakirlik yüzünden çocuklarını öldürmeleri değil, onların eskiden beri süregelen batıl bir geleneğe uyarak çocuklarını kurban etmeleridir. Ayette ortaklarının (tanrılaştırdıkları insan ve cin şeytanlarının), bu işi onlara süslü gösterdiği bildirilmektedir. Eğer burada evlat öldürmekten maksat, kurban etme değil de utanç veya fakirlikten ötürü kız çocuğunu toprağa gömmeye kastedilmiş olsaydı, bunun için “süslü gösterme” deyimi kullanılmazdı. Çünkü nadiren bazı kimseler böyle şeyleri yapmakla birlikte toplumda bunu hoş karşılayan yoktu. Ama evlat kurbanı, herhalde Allah için büyük fedakârlık kabul edildiğinden şeytanları, bu işi onlara cazip gösterdiği ifade edilmiştir.”¹⁹⁴ Zemahşeri de, bu anlayışı özlü bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁹⁵

Konu Kur'an ifadeleri çerçevesinde değerlendirildiği takdirde bu yorumların daha isabetli olduğu görülmektedir. Çünkü Arapların kendilerine bile faydası olmayan putlara tapmış olmaları, cehalet ve düşüncesizliğin ürünüdür. Bu tam anlamıyla bir beyinsizliktir. Dolayısıyla ibadet amacıyla eski bir adet olan evlat kurban etmek de aynı beyinsizliğin uzantısıdır. Nitekim Allah da bu davranışı beyinsizlik olarak nitelemiş ve Arapça 'da kesinlik ifade eden bir edat kullanarak, bu kişilerin mutlak bir hüsrân, zarar ve ziyan içinde olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, bu kişilerin hidayete ermelerinin de mümkün olmadığının ifade edilmesi, “hüsrân” kavramıyla “hidayet” kavramının iki zıt kavram olduğunun da delilidir.

Şüphesiz adam öldürmenin büyük günah olduğunu, bir kişiyi öldürmenin bütün insanları öldürmek anlamına gelebilecek derecede bir insanlık suçu olduğu ve bu kimselerin acıklı azaplar göreceği konusunda pek çok ayet bulunmaktadır. Ancak biz bu konuyu sadece hüsrân kavramıyla sınırlı tuttuğumuz için adam öldürme ve hüsrân kavramlarının birlikte zikredildiği tek bir örneği vermekle yetineceğiz.

¹⁹⁴ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 240-241.

¹⁹⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 66-67.

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“ Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.”¹⁹⁶

Ayet Hz. Âdem’in iki oğlunun kıssası ile ilgilidir. Klasik islami kaynaklarda Habil ile Kabil olarak anılan bu iki kardeş Allah’a birere kurban takdim ederler. Allah birinin kurbanını kabul eder, diğerininkini etmez ki o da Kabil’dir. Bunun üzerine Kabil kıskançlık ateşine düşer. Ve sonunda nefesine yenilerek kardeşini öldürür. Bir rivayete göre bu olay, Hz Âdem’in iki öz oğlu arasında değil, İsrailoğullarından iki kişi arasında cereyan etmiştir

Kişinin nefsine boyun eğmesi onu kardeş katili bile yapabilmektedir. Ancak bunun sonucunda dünyada insanı içten içe yıkan vicdan azabı ve pişmanlık, ahirette ise ruh ve vücudunu yakan ateş, onun için tam bir hüsrandır. Ayrıca bu konuda İbn Mesud’dan şöyle bir hadis nakledilir: “Âdemoğlundan haksız yere birini öldürenin günahı öncelikle Âdem’in oğluna yazılır. Çünkü öldürme yolunu ilk o açmıştır.”¹⁹⁷ Bu durumda hüsranın ne derecede büyük günah olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Adam öldürmeyle uğranılacak hüsrana, Mücahide göre dünyada ve ahiretteki hüsrandır. İbn Atıyye ise bunun sadece dünyalık bir hüsrana olduğunu, çünkü katil olan kimsenin dinden çıkmadığını sadece isyankâr ve günahkâr olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

3.2.15. Savaştan kaçmak

İslam sözcüğünün kök harfleri s-l-m dir ve barış anlamındadır. En önemli amaçlarından biri de insanın onuruna yakışır bir hayat yaşamasını temin etmektir. İnsanın haysiyet ve onuruna layık bir hayat yaşaması ise, onun her türlü haklarını özgürce savunabileceği bir vatana sahip olmasıyla mümkündür. İşte böyle bir vatan edinme ya da edinilen vatana koruma konusunda İslam dini gerektiğinde savaşı yerine getirilmesi zorunlu bir görev olarak emretmiştir. Konumuza misal teşkil eden ayet İsrailoğulları ile ilgilidir.

وَإِلَّا يَأْتِيَنَّكُمْ الدَّاعِلَةُ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا لَاسِرِينَ .

" (Musa dedi ki) Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal topraklara girin ve

¹⁹⁶ Maide 5/30.

¹⁹⁷ Buhari, Cenaiz,33.

¹⁹⁸ Kurtubi, Cami, VI, 141.

arkanıza dönmeyin, yoksa hüsrana uğramış olarak dönmüş olursunuz."¹⁹⁹ Süddi'ye göre bu ayetteki "ketebe" ifadesi, "emere" yani emretti anlamındadır. Katade de bunun namaz, oruç, zekât, hac gibi emirlerden biri olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰ Allah'ın lütfettiği ya da vatan olarak yazdığı anlamları da verilmiştir. Kaldı ki lütfedilen ya da levhi mahfuzda yazılan şeyi hak etmek, cihat etmek, iman, itaat, azim ve sebatla mümkündür. Allah, zorba toplumlardan korkarak, çekinerek geri kaçmamalarını emretmiştir. Ayetteki geri dönmeyiniz ifadesi isyan ederek ve Allah'a güvensizlik duyarak dinden dönmeyiniz şeklinde de yorumlanmıştır.²⁰¹

Savaştan kaçmanın yol açtığı hüsrana, dünyada vatansız olarak zillet içinde bir hayata mahkûm olma, ahirette de esaret hayatı sonucunda Allah'ın emir ve yasaklarına dair isteklerini tam olarak yerine getirememesi sebebiyle acıklı bir azaba düşmektir.

Allah İsrail oğullarını: İmansızlık edip dinden dönmeyiniz veya sebatsızlık edip karşınızdakilerden kaçmayınız, Mısır'a ve Mısır'daki esaret haline dönmeye kalkışmayınız ki, hepiniz hiç bir şey elde edemeyen kimseler olursunuz, dünya ve ahirette zarara uğrar, her şeyden mahrum kalır, ziyana uğrar ziyan olursunuz. Yani kısmetiniz geride değil, ilerdedir. Bu kısmet de mutlak değil, iman ve itaat, mücadele ve sebat ile şartlanmış ve kayıtlanmıştır. Günahlarımızın örtülmesi ve cennete girmek bu artlar altında ve Arz-ı Mukaddes'e girmekle mümkün olacaktır. Yoksa haliniz berbattır. Allah'ın emrini, Peygamberin tebliğini dinlemeyecek olursanız, hürriyet esirlikten daha çok zarara sebep olur. Haydi, azmediniz ve gayret gösteriniz de oraya giriniz²⁰², şeklinde hitap etmekte ve onların şahsında müslümanları da uyarıyor.

2.2.16. Çıkarcılık

Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde insanın dünya zineti sayılan maddi güzelliklere meyli olduğu, bunlara düşkünlüğü sebebiyle azgınlığa ve sapkınlığa düştüğü vurgulanmıştır. Bunun bir uzantısı olarak, bir kısım insanların Allah'a inanmalarını ve ya O'na ibadet etmelerini dahi dünyalık bir çıkar amacına bağladıklarını da şu ayet bize açıklamaktadır:

وَمَنْ الدَّاسِرِينَ فَمِنْهُمْ مَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْهِ خَيْرٌ اِطْمَأَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ اِنْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآٰ خِرَةً ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

¹⁹⁹ Maide5/21.

²⁰⁰ Suyuti, Celaluddin Abdurrahman İbn'u-Kemal, *Durru-l Mensur*, Beyrut 1404, III, 48-49.

²⁰¹ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, I, 303.

²⁰² Elmalılı, *Hak Dini*, III, 212-213.

" *İnsanlardan kimi de vardır ki, Allah'a (imanla küfrün) sınır(ın)da kulluk eder. Öyle ki başına bir iyilik gelse O'ndan hoşnut olur, ama bir musibete uğrasa hemen bütünüyle yüz çevirir ve böylece dünyayı da ahireti de kaybeder. Zaten apaçık hüsrana da budur.*"²⁰³

Arap kabilelerinden bazılarının: " Muhammed'in dinine gireriz, eğer bize bir iyilik gelirse, rızığımız ve dünyalık refahımız artarsa onun hak olduğunu kabul ederiz, yoksa onun doğru olmadığına hükmederiz"²⁰⁴ demelerinin, ayetin iniş sebeplerinden biri olarak nakledilmiş olması, bu ayeti daha anlaşılır kılmaktadır.

Dünya nimetlerine meyilli olan çıkarıcı insanlar Allah'a şüphe ile inanır ve ya şartlı olarak inanmak isterler. Ya da bir uçurumun kenarındaymış gibi, gönülden, içten gelerek değil de, bir kenardan, belli bir maksat için dindarlık eder ve ya dil ucu ile müslüman olurlar. Savaşta müslümanların zaten kazanacaklarını hissettiklerinde onların yanında kalmayı, aksi durumda ise firarı tercih ederler. Sağlık, huzur ve zenginlik gibi dünyalık bir çıkar gördüklerinde müminler gibi rıza ve sükûnetle yaşarlar. Kendisine, ailesine, malına bir zarar geleceğini anladıklarında imandan, ibadetten yüz çevirirler. Bunlar malları ve canları için kazandıkları dokunulmazlıklarını kaybetmek suretiyle dünyada, dinden döndükleri için amellerinin yok alması ve dolayısıyla ebedi cehennemlik olacakları için de ahirette büyük hüsrana uğrayacaklardır.

Peşinden gelen şu ayetler de bu hüsrana destekler niteliktedir.

" *Allah'ı bırakır da kendine ne zarar ne de menfaat veremeyecek şeylere yalvarır. İşte derin sapıklık budur.*"

" *Herhâlde o zararı faydasından daha yakın olana yalvarıyor. Yalvardığı şey ne kötü yardımcı ve ne kötü yoldaştır.*"

Kur'an insanın sıkıntıya, darlığa, düştüğünde son derecede Allah'a yalvardığını, sıkıntısı geçince sanki o sıkıntıyı hiç yaşamamış, Allah'a hiç yalvarmamış gibi kendi bildiğini yapmaya devam ettiğini, hatta Allah'ın verdiği rahmet ve genişliği kendinin hüneri saydığını, kısaca çıkarıcı bir davranış sergilediğini, insanın genel bir karakteri olarak bize veciz misaller ve ifadelerle anlatmıştır. Ama insanın bu hali, onu hep hüsrana sürüklemiştir.

²⁰³ Hac, 22/11.

²⁰⁴ Taberi, *Camiul Beyan*, XVII, 122.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HÜSRANDAN KURTULUŞ YOLLARI

Kur'an-ı Kerim'in bir hidayet ve kurtuluş rehberi olması sebebiyle, hüsrana götüren sebepleri açıkladığı gibi hüsrandan kurtuluş yollarını da açıklamıştır. Hüsrana kavramı çerçevesinde hüsrandan kurtuluş yollarını en net ifade edildiği yer Asr suresidir. Burada sayıla dört ana madde bu bölümün ana başlıklarını oluşturacaktır.

4.1. İman

İman kavramı "emn" ve "eman" köklerinden türetilmiş " if'al" kalıbında bir mastardır. Emn, emanet ve tasdik anlamlarına gelir. Emanet nefsin sükûnet ve huzura ulaşması, korkudan kurtulmasıdır. Sözlükte " nefsin mutmain olması, korkunun giderilmesi"²⁰⁵, güvenmek, tasdik" etmek²⁰⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Fakat tasdik etmek anlamlarında kullanılışı daha yaygındır.

Dini bir terim olarak iman " Bilinmesi gereken şeyleri kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etmektir."²⁰⁷ Hadisçiler bu tanıma İnanılan şeyin gereğini fiilen yapmayı, yani ameli de dâhil etmişlerdir. İman, sadece kalple tasdik etmek suretiyle Allah'ı bilmek, ya da sadece dil ile ikrar etmek şeklinde tanımlar da yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim gerçekten inanan kimseleri, Allah'a ve O'nun resulüne inanıp sonra şüpheye düşmeyen²⁰⁸, Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar, Allah anıldığı zaman yüreği titreyenler²⁰⁹, en çok Allah'ı seven²¹⁰, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Peygamberi hakem yapıp O'nun verdiği hükme razı olan ve bu konuda içlerinde hiç bir burukluk duymayan ve tam anlamıyla teslim olan²¹¹ kimseler olarak anlatmaktadır. Hüsrandan kurtuluşla doğrudan alakalı olan iman ile kastedilen şey ise genel olarak üç gruba ayırabiliriz

²⁰⁵ İsfehani, *Müfredat*, 30.

²⁰⁶ Razi, *Muhtarus-Sıhah*, 11.

²⁰⁷ Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akaidi*, (Trc Şerafettin Gölcük), İstanbul 1980, 209.

²⁰⁸ Hucurat 49/15.

²⁰⁹ Enfal,8/12.

²¹⁰ Bakara2/165.

²¹¹ Nisa, 4/65.

Hüsrandan kurtuluşun öncelikli şartı, Allah'a iman etmektir. Ancak bu iman, tevhit esasına dayalı olmalıdır. Tevhit ise Allah'ı bir bilmektir. Böylece insan Allah'ın karşısında güçsüzlüğünü kavrar. Sonunda kişi İslam'ın özünün tevhit, tevhidin özünün de Allah'ın birliği, O'nu tek mutlak yüce yaratıcı ve her şeyin sahibi ve yöneticisi olarak kabul etmek olduğunda şüphe olmadığını anlamış olur.²¹² Böylece sadece O'nun varlığına değil, tek ilah olduğuna, insanların kısmetini takdir edenin O olduğuna, dua ve tevekkül edilecek varlığın sadece O olduğuna, ancak O'nun emirlerine uyulup yasaklarından kaçınıncı doğru yolun bulunabileceğine, her şeyi duyan ve görenin ancak O olduğuna, sadece fiillerini değil fiillerini harekete geçiren gizli niyetlerini de bildiğine inanmış olur.²¹³

İman eden kişi, Allah'ın bütün âlemlerin Rabbi ve din gününün sahibi olduğunu, O'nun O'na ihlas ile ibadet, itaate söz vermiştir. "En güzeli doğruladı ." ayeti gereği "en güzel"e doğru itikat ile inanıp, fazilet ve rezilliğin, iyilik ve kötülüğün, doğru ile eğrinin, mümin ile kâfirin, itaat edenle isyan edenin, haklı ile haksızın Allah yanında farklı olduğuna, hayır amellerin iyi, şer amellerin kötülükle karşılık bulacağına inanmış kimsedir.

Allah'a inanan kişi O'nun gönderdiği peygambere de inanmak zorundadır. Bu iman, O'nun Allah tarafından tayin edilmiş yol gösterici olduğuna, O'na itaat etmenin zorunlu olduğuna inanmaktır. Risalete iman etmek, aynı zamanda meleklerle, semavi kitaplara, diğer peygamberlere ve Kur'an'a inanmaya da şamildir. Çünkü bunlar Allah Resulünün de getirdiği talimatların bir parçasıdır.

Allah'a ve onun gönderdiği Peygamber'e inanmak, ahiret inancıyla tamamlandığı takdirde bir anlam ifade eder. Çünkü inanmanın ya da inanmamanın karşılık bulacağı ahiret inancı olmadığı takdirde, Allah'a ve Peygamber'e olan inançtan beklenen ameli ve ahlaki sonuçların elde edilmesi zorlaşır.

İnsanın bu dünya hayatı ilk ve son değildir. İnsan ölümden sonra tekrar diriltilecektir. Bu dünyada işlediği amellerin hesabını Allah'a verecek ve bunun sonunda salih olanlar mükâfatlandırılacak, kötü olanlar cezaya çarptırılacaklardır.

Bu şekilde iman, üzerine temiz bir hayattan bina inşa edilecek ahlak, yaşayış ve karakter için sağlam bir temel teşkil eder. Yoksa insanın hayatı ne kadar parlak gözükse de eğer imanı yoksa onun durumu, dalgaların amansız olarak sağa sola sürüklediği ve

²¹² Faruki, İsmail Raci, *Tevhid*, (Trc Dilaver Yıldırım; İstanbul 1987, 29.

²¹³ Mevdudi, *Tefhimu-l Kur'an*, VII, 224.

hiç bir yerde karar kılamayan bir gemiye benzer.²¹⁴

Sonuç olarak kişi, iman sayesinde basit dünya menfaatini, verip ebedi mutluluk olan ahiret saadetini satın almıştır. Kötü işleri bırakıp iyi amelleri işleyerek karlı bir alış-veriş yapmıştır.²¹⁵

4.2. Ameli Salih

“Salih amel” kavramı, “salih” ve “amel” kelimelerinin oluşturduğu bir tamlamadan ibarettir. Bu tamlamanın sıfatı olan “salih”, iyi ve yararlı olmakmanasındaki “sa-la-ha” fiil kökünden ism-i fâil olup sözlükte; iyi olan, doğruiyolda bulunan, fâsid olmayan, görevlerini yerine getiren anlamlarına gelir. Aynıkökten gelen “sulh” doğruluk, uygunluk, barış, fesadın sona ermesi, “islâh”düzeltmek, fesadı ortadan kaldırmak, iki kişi arasındaki düşmanlığı gidermek,“maslahat” sulhun, sağlam, iyi ve faydalı olmanın getirdiği menfaattir.²¹⁶ “Amel” kelimesi, sözlükte iş, davranış, hareket, çaba,²¹⁷ bir kasıt ve niyete bağlı olarak yapılan fiil,²¹⁸ kişinin dünyaya yansıyan söz ve davranışları, eylemleridir.²¹⁹ Bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan “salih amel”, sözlükanlamı itibariyle iyi, doğru, faydalı ve düzgün iş olarak tarif edilebilir.

Dinî ıstılahta “salih amel”; din, akıl ve vicdanın emrettiklerini yerinegetirmek ve yasaklarından kaçınmak demektir.²²⁰ Kur’an-ı Kerim’de doğru olan ameller, iyi ve güzel olan işler için sıkça kullanılmaktadır.²²¹ İnsanın gerek fertolması itibariyle kendine ve gerek bir parçası olması itibariyle ailesine, milletineve tüm insanlığa faydası dokunan ve hepsinin umur (işleri) ve maslahatlarıylauyum içerisinde bulunan makbul ve meşru ameller demektir ki bunlar kalbî, lisanî ve malî olmak üzere bir takım kısımlara ayrılır.²²²

²¹⁴ Mevdudi, *Tefhimu-l Kur’an*, VII, 30.

²¹⁵ Meraği, Ahmet Mustafa, *Tefsiru-l Meraği*, Mısır 1969, XXX, 235.

²¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, s.517; Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerif Ebi Hasan Ali b. Muhammed, *et-Tarîfât*, Beyrut, 2000, 137.

²¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e, XI, s. 476; Isfehânî, Müfredât, 489.

²¹⁸ Ece, Hüseyin Kerim, *İslâm’ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, 578.

²¹⁹ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, 25.

²²⁰ Heyet, (haz. Hayrettin Karaman, vd.), *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., I-V, Ankara, 2003, V, 683.

²²¹ Bakara, 2/62; Asr, 105/3; Kehf, 110, Fussilet, 46, Mü’min, 51.

²²² Aksekili, Ahmed Hamdi, *Ve’l-Asr Sûresi Tefsiri*, (sad: Ertuğrul Özalp), İşaret yay. İstanbul, 2003, 60.

Salih amel, Allah katında razı olunan amellerdir. Bunun için de amelin İslam şeriatına uygun olması ve Allah rızasını kazanmak maksadıyla yapılması gereklidir. Bunun dışındaki ameller, Allah'ın razı olduğu amellerden olmayıp herhangi bir ecir ve sevâbı da bulunmaz.

İbn Kesir'e göre, insanı Allah'a yönelten her şey salih ameldir. İbadet, ziraat, san'at, mimarî v.s. her türlü bilgi ve evrenin hazinelerini keşfetme yolları bu tanımın içine girer. Ancak yapılan işlerin salih amel olabilmesi için Allah'ın yasasında belirtilen şartları taşıması gerekir. Bu şartlar insanın gerek ferdî gerekse sosyal bütün hayatını kapsamış olup gâyesi, yeryüzünde tüm insanların sevgi ve kardeşlik esasları dâhilinde, ezelî hak ve adaletin ışığında, Allah'ın geniş rızkindan faydalanarak doğru, temiz, düzenli ve erdemli bir hayat kurmaktır.²²³

İmandan sonra Allah Teâlâ'nın emrini yüceltme, yarattıklarına acıma ve faydalı olma şeklinde özetlenen salih amel, birisi bedene ait ibadetler gibi mükellefin baştan itibaren bizzat kendisine faydalı ve kendi iyiliğine olan ameller, diğerleri de zekât ve sadaka gibi başkalarına faydalı olan ameller olmak üzere iki türlüdür.²²⁴ Salih amel, mü'mindeki derin inancın canlı açıklaması, inançla uyumlu olan ve inançla ayakta duran davranıştır.²²⁵ Salih amel, imanın tabii semeresi olup imanın gerçekten kalpte yerleşmesi anında kendiliğinden bir hareket başlar. Bir vicdanda iman yer eder etmez hemen kendi varlığını insanın dış dünyasında salih ameller şeklide tahakkuk ettirmeye başlar.²²⁶

Salt ibadet vasfı taşıyan veya taşımasının bütün hayır, iyilik ve ma'ruf türlerini içeren, genel bir ifadedir salih amel. Tek olan Allah'a ibadet, kendini O'na teslim edip O'nun dışındakileri (mâsivâ) bir tarafa atmak, Allah yolunda cihad, zulüm ve zalimle mücadele, canı ve malı bu yolda feda etmek, hak ve adalete sarılmak, inşafı olmak, güvenilir olmak salih ameldir. İyilik ve takvada yardımlaşma, toplumun ilgilendiren

²²³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, (Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri), IXV, (trc.Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul, 1986, IV, 8647.

²²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X c., (sad. İsmail Karaçam, vd.), Azim Yay. İstanbul, 1992. IX, 431-432.

²²⁵ Behiy, Muhammed (Ter: Ali Turgut), *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, Yöneliş yay. İst. 1995, 206-208.

²²⁶ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-XVI (trc. M. Emin Saraç, vd.), Hikmet Yay., İstanbul, 1971, XVI, 350-351.

işleri yapmak yine salih ameldir. Helal yoldan kazanmak, kişinin ailesine, çocuklarına ve yakınlarına yönelik görevlerini yerine getirmesi de salih ameldir.²²⁷

4.3. İbadetler

Namaz kılmak ve zekât vermek gibi İslam'ın esasını ilgilendiren ibadetlerin her biri salih ameldir. Salih amelin başka bir ifadesi sayılan iyilik kavramının izahında Yüce Allah, namaz kılıp zekât vermeyi de zikretmektedir.²²⁸

Namaz salih amellerin en üstünüdür. Çünkü insanı sabahın erken saatlerinden gecenin belirli bir vaktine kadar Rabbi ile baş başa kalması bir salih ameldir ve bunu insanın ancak inancı yaptırabilir. Yani kılacağı beş vakit namaz müminin Rabbi ile baş başa kalmasını sağlayacaktır. Günlük namazların yanında haftada bir defa ve cemaatle namaz kılma mecburiyeti, yani Cuma namazı, yılda iki defa kılınan bayram namazları, müminin hem kendisine ve hem de çevresine karşı sorumlu ve uyanık olmasını sağlayacaktır. Yine aynı şekilde yılda bir ay tutma mecburiyetinde olduğu orucun kişi üzerindeki etkisi inkâr edilemeyecek derecede açıktır. Oruç tutan mümin toplumdaki yoksulları düşünebilir. Bu durum mümini dinamik tutarak onun devamlı çalışmasını sağlayacak ve yine çevresinde fakir ve yoksul olanlara sadaka ve zekât yoluyla yardıma koşacaktır ki, bunlarda salih amelin birer tezahürüdür. Psikolojik açıdan ibadetlerin insan ruhu üzerinde etkisinin olduğu ve insanı huzur ve sükûna kavuşturduğu bilinmektedir. Günlük ibadetini yerine getiren bir mümin Allah'a karşı görevini yapmanın rahatlığı yanında kendini de yenilemiş ve dinamik bir hayata kavuşmuş olacaktır. Böylece müminler :

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

“İbadetiniz olmasa Rabbim size ne diye değer versin”²²⁹ ayetini bir kere daha hatırlayacak ve Allah'ın, bütün insan ve cinleri sadece kendisine kulluk etmeleri için yarattığının şuuru içinde hareket ettiğini idrak etmiş olacaklardır.²³⁰

²²⁷ Derveze, M. İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs* (Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri), I-VII (trc. Şaban Karataş, vd.), Ekin Yay. İstanbul, 1988, .I, 177.

²²⁸ Bakara, 2/177.

²²⁹ Furkan, 25//77.

²³⁰ Dumlu, *Salah*, 136-137.

4.4. Sadaka

Sadaka kelimesi, “sıdk” gibi lügatte ‘bir hadiseyi olduğu gibi ve dosdoğru haber vermek’ anlamına gelen “sa-da-ka” fiilinden türemiş bir isimdir. Aynı fiilden türeyen “sıdk” “yalancılığın zıddı olan doğruluk, sıhhat ve mükemmellik manasındadır. Çoğulu “sadakât” olup sadaka vermeye “tasadduk”, sadaka veren kişiye de “mutesaddık” denir.²³¹ Dini ıstılahta “sadaka” kişinin Allah’a yaklaşmak maksadıyla karşılıksız olarak fakir ve yoksullara verdiği malın, yaptığı yardımların adıdır.²³² Sadaka, kişinin imanındaki doğruluğuna ve samimiyetine, Yüce Allah’a olan sevgisine ve sevâbına olan inancına bir delil olduğu için bu adı almıştır.²³³ Günümüzde anlaşıldığı şekilde sadaka, dilencilere yapılan tasadduk değildir. Zekât ve fitreden hariç olmak üzere eli geniş, durumu müsait olanların ihtiyaç sahiplerine, sıkışık durumda bulunanlara yaptıkları aynî ve nakdî her türlü yardım ve teberrudur.²³⁴

Zekât için de sadaka tabiri kullanılmakla birlikte aslında tatavvu’ olarak, yani zorunluluk olmadan gönüllü bir şekilde verilenlere sadaka denir.²³⁵ Zekâta sadaka denilmesi ise iki nedenden dolayıdır: Birisi, malın arındırılması ile sıhate ve kemâle delâlet etmesi, diğeri de zekâtı verenin imanda sıdk ve samimiyet sahibi olduğuna delâlet etmesidir.

O halde sadaka, ya malın şer’î manada tam olması ve devam etmesi için veyahut da kulun imanında sâdik ve mükemmel olduğunu istidlâl etmeye bir sebeptir. Öyle ki nikâhtaki mihre de sadaka denilmesi, nikâhın bununla tekemmül etmesi dolayısıyladır. Sadaka, verenin imanda sıdk ve samimiyet sahibi olmasından ötürü bu adı almıştır.²³⁶ Bu yüzden gönül hoşnutluğu ile sadaka verenin olgun mü’min olduğuna ve sadaka vermeyenin iman yönünden pek olgunlaşmadığına hükmedilir.²³⁷ Sadaka Allah rızası için verildiği takdirde, Allah’a ibadet ve O’nun lütfuna karşılık bir hediye mesabesindedir.²³⁸

Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in belirttiğine göre sadakanın maddi bir yardımdan daha geniş bir anlamı vardır: “*Öyle ki her tesbih sadakadır, her hamd sadakadır, her tehlil sadakadır, her tekbir sadakadır. İyiliği tavsiye etmek sadakadır.*”

²³¹İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. X, s. 193-195; Isfêhânî, *a.g.e.*, 478-479.

²³²Cürcânî, *a.g.e.* 135.

²³³Elmalılı, *a.g.e.*, IV, s. 367

²³⁴Uludağ, Süleyman, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara, 2005, 92.

²³⁵Tevbe, 9/60.

²³⁶Râzî, *a.g.e.* V, s. 524; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 220.

²³⁷Yürekli, Kasım, *Mü’minin Temel Özelliği İnfâk*, Ensar Yay. Konya, 2004, 119.

²³⁸Mevdudî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, VI, 130.

4.5. Takva

Bir şeyi saklamak,²³⁹ nefsi günah işlemekten muhafaza etmek²⁴⁰ anlamlarına gelen takva sözcüğü, Kur'an'da birbirinden biraz farklı üç anlamda kullanılmıştır. Bunlar, şirkten korunmak, İslam'a girdikten sonra büyük ve küçük günahlardan sakınmak, kalbi meşgul edecek her şeyden temizleyip Allah'a yönelmek anlamında saf dindarlık ve tam huşu içerisinde olmaktır.²⁴¹

Takva, bir kimsenin davranışlarını, zararlı veya kötü neticelerden koruması demektir. Öyle ise birisi "Allah korkusu" derken, gerek bu dünyada ve gerekse ahirette hareketlerinin doğuracağı kötü sonuçlardan korkmayı kastederse isabetli bir tutum üzere olur. Diğer bir deyişle takva, hem bu dünya, hem öbür dünya için hassas bir sorumluluk hissinden gelen korkudur.²⁴²

Muttaki, Allah yanında makbul biri olmak için günahları, fuhşu, kötülüğü ve batıl inancı bırakan kişidir.²⁴³ Kur'an'da takva sahipleri için zikredilen veya muttakilerin yaptığı her iyi iş, salih amel cümlesindendir.²⁴⁴ Salih insanın özellikleri sıralanırken onun, Allah'a ve ahret gününe inanan, iyiliği emredip kötülüğü sakındıran ve hayır işlerine koşan bir insan olduğu ayette belirtilmektedir.²⁴⁵ Ayrıca salih insanların yaptıkları hiçbir iyiliğin karşılıksız bırakılmayacağı da ifade edilerek, bu insanların aynı zamanda muttakiler olduğu ayette açıkça zikredilmektedir.²⁴⁶ Bu durumda, salih amelin önemli bir bölümünü teşkil eden takvanın, hüsrandan kurtulma yönünden önemi gayet açıktır

4.6. İyilik Ve Yardımlaşma

İyilik kavramının, Kur'an-ı Kerim'de salih amel sayılan davranışları bünyesinde toplayan en kapsamlı sözcük olduğu söylenebilir. Şu ayet iyilik ve yardımlaşmanın ne oldu konusunda güzel bir örnektir.

بِرٍّ أَنْ تَوَلَّوْا وَلِجَاهِكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْكِتَابِ وَالْزَّكَّاتِ وَالَّذِينَ هُمْ وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ

²³⁹ Asım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercemesi*, İstanbul 1304, IV, 1221.

²⁴⁰ İsfahani, *el-Mufredat*, 833.

²⁴¹ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 31-32.

²⁴² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s.87.

²⁴³ Behiy, *Kur'ani Kavramlar*, 205.

²⁴⁴ Bakara 2/3. Ayrıca bkz. Cebeci, Lütfullah, *Kur'an'a Göre Takva*, İstanbul 1985, 105-149.

²⁴⁵ Al-i İmran 3/114.

²⁴⁶ Al-i İmran 3/115.

كَالْحَدَّادِ إِذْ يَقُولُ لِزَوْجِهِ اذْهَبْ فَإِنِ الْبَاءُ سَاءَ وَالضَّرَّاءُ وَخَيْلٌ لَّيِّنٌ لِّذَلِكَ صَدَقُوا
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ .

“Gerçek iyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik o kimsenin iyiliğidir ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. Allah rızası için yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve kölelere mal varır. Namazı kılar zekâtı verir. Ahitleştiklerinde ahitlerini yerine getirirler. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabrederler. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır.”²⁴⁷

İyiliğin çok önemli bir yolu infak, yani Allah’ın rızasına talep ederek malından ihtiyacı olanlara vermektir. İyilikse doğrudan ilgisi olması sebebiyle şu ayet ilgi çekicidir

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بَرِّ بِهِ عَلِيمٌ

“Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu mutlaka bilir.”²⁴⁸ Bu ayet nazil olduğunda ashabın, elinde bulunan malların en iyilerini vermek için adeta yarıştıkları rivayet edilmektedir.²⁴⁹ “ Hayır işlerine koşunuz...”²⁵⁰ Anlamındaki ayette “hayır işler” ifadesinin salih amel anlamına da geldiği dikkate alınır,²⁵¹ Müslümanların iyilik ve yardımlaşma konusundaki sorumluluğu daha iyi anlaşılmaktadır.

İnfakın daha çok Allah yolunda,²⁵² Allah’ın rızasını kazanmak için,²⁵³ anaya, babaya, yakınlarla, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışlara²⁵⁴ yapılacağı beyan edilirken, infak edenlerin de Allah tarafından bilineceği,²⁵⁵ korku ve hüznü duymayacakları,²⁵⁶ büyük bir mükâfatın verileceği²⁵⁷ ayetlerde belirtilmektedir.

²⁴⁷ Bakara, 2/177.

²⁴⁸ Al-i İmran, 3/92.

²⁴⁹ Kurtubi, *el-Cami*”, IV, 133.

²⁵⁰ Bakara, 2/148.

²⁵¹ Teberi, *Camiu'l-Beyan*, II, 30.

²⁵² Bakara, 2/195, 261-262,270; el-Enfal, 8/80; Muhammed, 47/38; Hadid, 57/10.

²⁵³ Bakara, 2/265, 272.

²⁵⁴ Bakara, 2/215.

²⁵⁵ Bakara, 2/270, 273; Al-i İmran, 3/92.

²⁵⁶ Bakara, 2/262.

²⁵⁷ Bakara, 2/262;Hadid 57/7, 10.

İyilik ve yardımlaşma ile ilgili önemli bir kavram da “ihsan” sözcüğüdür. Anneye babaya iyilik etmek²⁵⁸ güzel öğüt,²⁵⁹ lafızları birer salih ameli ifade etmektedir.

Yüce Allah iyilik, yardımlaşma ve bunun tabii uzantısı olan infak ve paylaşma ile insanın hüsrandan kurtulması açısından önemli bir reçete sunmuştur. Vermek nefse en ağır gelen şeylerdendir. Şeytan insana daima fakir kalacağı duygularını aşılır.²⁶⁰ Malının onu yeryüzünde ebedi kılacağını zanneder.²⁶¹ Hırs ve tamah onu, haram-helal, hak-hukuk sınırlarını aşmaya zorlar. Ve kendi menfaati için bozgunculuğa yeltenir. Oysa inanan insan daha işin başında, yani iman ederken nefsinden ve onun kötü duygularından fedakârlık yapıp kendini Allah’a teslim etmiştir. Kazandığı malın Allah’ın bir Lütü olduğu bilinciyle belli bir miktarını fakirlerin hakkı olarak görüp onlar için ayırmıştır.²⁶² Böylelikle, dünyada kimsenin düşmanlığını kazanmadan, aksine vererek ve paylaşarak çevresinde oluşturduğu sevgi halesi içinde yaşayacak, ahirette ise Allah onu cennetiyle mükâfatlandıracaktır. *“İnanan ve salih amel işleyenler için güzel bir gelecek ve mutluluk vardır.”*²⁶³

4.7. İhlâs

İhlâs, kendisine yabancı bir unsurun bulaşması düşünülen bir şeyin o yabancı unsurdan arındırılması,²⁶⁴ kişinin, Allah’ın dışındaki her şeyden kendini uzak tutması,²⁶⁵ kalbini karışık şeylerden saflığa ulaştırıp, ameline Allah’tan başkasını şahit tutmak istememesidir.²⁶⁶ İhlâs, kalbe hâkim olacak şekilde nefsin hazlarını kırmak, dünya tamahını kesip ahrete yönelmektir. Bedene göre ruh ne ise, ameale göre ihlâs odur. Ruhu olmayan bir beden cansız bir maddeden ibarettir. İhlâssız amel de heba olmuş bir iş gibidir. İhlâs, Bâtını ameller türündendir. Zahiri ameller, batini amellerle değer kazanır.²⁶⁷

²⁵⁸ Bakara, 2/83; en-Nisa, IV, 36; Isra, 17/23; Ahkaf, 41/15.

²⁵⁹ Rahman, 55/65; Nahl, 16/90.

²⁶⁰ Nahl, 16/25.

²⁶¹ Bakara, 2/268.

²⁶² Zariyat, 51/19.

²⁶³ Ra’d, 13/29.

²⁶⁴ Gazali, *İhyau Ulumi’d-Din*, XIV, 182.

²⁶⁵ İsfahani, *el-Mufredat*, 221.

²⁶⁶ Gazali, *İhya*, XII, 68.

²⁶⁷ Hucviri, *el-Kesfu’l-Mahcub*, 185.

İhlâslı bir şekilde Allah’a ibadet etmek salih ameldendir. Bu özellikleri kendisinde bulunduran bir müminin kalbine hile girmez. Böyle müminler Allah için amelde ihlâslı olmak ve Müslümanlarla bir arada olmak ister. Şu halde kişinin amelleri ve samimiyeti ihlâslı olmasıyla değer kazanır ve böylece amelinin ecrini artırır. Sonuçta derecesi yükselir ve örnek şahıs durumuna gelir. Çünkü ihlâslı bir kişi riyadan arınmış bir şekilde dine hizmet etmeyi kendisine amaç edinir. Bu insan dünyada da ahirette de hüsrana uğramaz.

4.8. Günahlardan Sakınmak

Günahlardan sakınma, bir müslümanın farzları yapmasından daha önemlidir; çünkü günahlar kişinin manevi duygularını öldürür, kalbini karartır, onu ihlâs ve samimiyetten yoksun bırakır. Bu şartlarda yapılan ibadet zaten sahibine fayda sağlamayacaktır. Allah Rasûlü (s.a.v.) şu hadis-i şerifte günahların insanın iç dünyası üzerindeki olumsuz etkisini en güzel şekilde açıklamıştır:

*“Bir mü’min bir günah işlediği zaman kalbinde bir siyah nokta belirir. Eğer tevbe ve istiğfâr ederse bu siyah nokta silinir ve kalbi temizlenir. Tekrar günah işler ve işlemekte ileri giderse bu defa kalpteki bu siyah leke büyüyüp genişler ve kalbi sarar. Nihâyet kalp paslanmış olur.”*²⁶⁸

Kur’an-ı Kerim’de Allah Tealâ, ‘Bu kimselerin kalbi kötü amellerden dolayı paslanmış’²⁶⁹ diye bahsetmiştir.” Allah Tealâ kullarına karşı çok merhametli olmakla beraber hakîmdir, hikmet sahibidir; yani fiilleri ve yaratması asla rasgele değildir. Bunun gibi, Allah Tealâ rahmet ve mağfiretini kullarının günahlardan sakınması şartına bağlamış,²⁷⁰ günahlardan sakınanlarla beraber olduğunu bildirmiştir.²⁷¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) de günahlardan sakınanların Allah’ın koruması altında olduğunu ifade etmiştir.

Salih ameller imanı kuvvetlendirdiği gibi günahlardan sakınmamak da imanda noksanlığa sebep olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Zâni, zina ettiği zaman mü’min olduğu halde zina etmez. Hırsız hırsızlık yaptığı sırada mü’min olduğu halde hırsızlık yapmaz. İçki içen, içki içtiği sırada mü’min olduğu halde içki içmez”*²⁷² buyurmasıyla, kâmil iman sahibi olan hiç kimsenin bu günahları işlemeyeceğini ifade etmektedir. Kişi bu günahları işlemekle belki mü’min vasfını kaybetmez ama onun imanı artık kâmil bir

²⁶⁸ Muvatta’, Hac, 81, (H. No: 246); Tirmizî, Da’avât, 123, (H. No: 3585).

²⁶⁹ Mutaaffîfin, 83/14.

²⁷⁰ Hücûrat, 49/10; Yasin, 36/45.

²⁷¹ Tevbe, 9/36.

²⁷² Buhârî, Eşribe, 1, (H. No: 4); Müslim, İman, 24, (H. No: 100).

iman değildir.²⁷³

Yine unutulmamalıdır ki Allah Rasûlü (s.a.v.) cennetin, nefse hoş gelmeyen şeylerle örtülmüş, cehennemin ise nefsin hoşlandığı şehvetlerle kuşatılmış olduğunu haber vermiştir.²⁷⁴ Kur'an-ı Kerim'de günahlardan sakınma konusu, kademeli olarak üç mertebede ele alınmış olup bunlardan birincisi, İslam'da en büyük günah olan şirkten sakınarak bir tek Allah'a inanmak ve böylece ebedî azaptan korunmuş olmaktır. İkincisi; emirleri yerine getirmek ve büyük küçük bütün günahlardan sakınmak, üçüncüsü ise kalbi Allah sevgisinde uzaklaştıracak her şeyden temizleyip tam olarak Allah'a yönelmek ve bağlanmaktır.²⁷⁵ Kur'an'ın işaret ettiği bu hususlara gereken hassasiyeti gösterenler Allah katında en değerli olanlardır²⁷⁶ ve yaptıklarına karşılık olmak üzere onların ecirleri hesapsız olarak ödenecektir.²⁷⁷ Allah Tealâ, kullarının yaptığı bütün hareketleri her an görüp gözetmektedir.²⁷⁸ Çünkü yorulmak, usanmak ve dinlenme ihtiyacı duymak gibi beşerî zaafılar O'nun için söz konusu değildir. O halde Allah'ın koyduğu yasakları çiğnemeye kalkanlar, O'nun huzuruna vardıkları zaman, yaptıkları büyük küçük her günahın kendilerine gösterileceğini düşünerek bu günahlardan uzak durmalıdır.

Kur'an günahlardan sakınan kimselerin, özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

نَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَالْغُبُّ الْأُمُحْسِنِينَ الَّذِينَ إِذَا ظَلَمُوا لَمْ يَنْفَعُوا نَفْسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ .

‘Bollukta ve darlıkta harcama yaparlar, öfkelerine hâkim olurlar ve insanları bağışlarlar. Allah'ın sevgisini kazanmak için iyilik yaparlar. Çirkin bir iş yaptıklarında veya günah işleyerek kendilerine kötülük ettiklerinde Allah'ı hatırlayıp hemen tevbe ve istiğfar ederler, kötülükte bile bile asla ısrar etmezler.²⁷⁹ Cenâb-ı Hak, insanlara bir takım şehvetleri sevdirmiş, ancak bunların itidalli bir şekilde ve meşru yollarda kullanılmasını istemiş, bu itidalin muhafaza edilebilmesi için de nefse ağır gelen şeylere sabredilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.²⁸⁰ Ayrıca söz konusu nimetlerin dünya hayatının geçici menfaatleri olduğunu, inanan ve sabredenler için asıl varılacak güzel

²⁷³Koçyiğit, Talat, *Hadislerin Işığında İman İbadet Ahlak*, DİB Yay., Ankara, 1974, 45.

²⁷⁴Buhârî, Rikak, 28, (H. No: 74); Müslim, Cennet, 1, (H. No: 2822).

²⁷⁵ Âli İmrân, 3/102.

²⁷⁶ Hucûrat, 49/13.

²⁷⁷ Zümer, 39/10.

²⁷⁸ Fecr, 89/14.

²⁷⁹ Âli İmrân, 3/133-135.

²⁸⁰Koçyiğit, a.g.e, 112.

yerin Allah katında bulunduğunu hatırlatmıştır.²⁸¹

Allah Tealâ günahlardan sakınanların dostu olduğunu,²⁸² böyle kimseleri sevdiğini²⁸³, onlarla beraber olduğunu²⁸⁴, günahlardansakınanlar için çok güzel bir gelecek olduğunu²⁸⁵ ve ahiret mükâfatlarının onlar için olduğunu²⁸⁶ onların güven emniyet içerisinde olacaklarını,²⁸⁷ Allah' günahlardan sakınanları en güzel şekilde mükâfatlandıracağını bildirmiştir. Konuyla ilgili ayetlerden birisi anlam olarak şöyledir:

ذِينَ اتَّقَوْا وَفِيْلَ الْفَلَاحِ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ

“(Kötülüklerden) sakınanlara: ‘Rabbiniz ne indirdi?’ denildiğinde, “Hayr (indirdi)” derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir! (O yurt) girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle mükâfatlandırır.”²⁸⁸

Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın yanında, haram ve helal olduğu şüpheli olan şeylerden de sakınmak önemlidir. Allah Rasûlü (s.a.v.) müslümanlara günahlardan sakınmayı ve insanı farkına varmadan günaha yaklaştıran şüpheli şeylerden uzak durmayı tavsiye etmiştir. Bir defasında kendisi de yolda bulduğu bir hurmayı, belki birinin sadaka vermek üzere ayırdığı hurmalardan düşmüştür düşüncesiyle yemeyerek şüpheli şeylerden sakınma konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur.

4.9. Tevekkül

Tevekkül, teslim etmek işi başkasına bırakmak, aczini itiraf edip başkasına güvenmek²⁸⁹ anlamlarına gelmektedir. Dini anlamda, kişinin rızası ve bütün işlerini Allah'ın üstlendiğini bilmesi ve yalnızca O'na güvenip başkasına umut bağlamaması,²⁹⁰ kalbin Allah'a itimat etmesidir.²⁹¹ Kur'an esprisinden anlaşılan

²⁸¹ Ali İmrân, 3/14; Zuhuf, 33/35.

²⁸² Câsiye, 45/19.

²⁸³ Âli İmrân, 3/76.

²⁸⁴ Bakara, 2/194.

²⁸⁵ Sa'd, 38/35.

²⁸⁶ Zuhuf, 43/35.

²⁸⁷ Duhân, 44/51.

²⁸⁸ Nahl, 16/ 30, 31.

²⁸⁹ Razi, *Muhtaru's-Sıhah*, I, 306.

²⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e, XI, 734.

²⁹¹ Cevziyye, İbn Kayyım Şemseddin Muhammed Ebu Bekir, *el-Fevaid*, Medine, 87.

tevekkül müminin karar verdiği konularda tereddüte düşmeden harekete geçiren etkin psikolojik bir güçtür.²⁹²

Tevekkül, iman kapılarından bir kapıdır. İman kapılarının tamamı ancak ilim, hal ve amelde düzenlenir. Tevekkül de böyledir, ilim, hal ve amelden oluşur. İlim asıl, amel meyve, hal de tevekkül ismiyle murad edilen olgudur.²⁹³

Allah’a tevekkül veya O’nun yardım ve desteğine güven, mütevekkil insana yarar sağlar ve onu hayatında olumlu kişi yapar. Böylece o insan her işinde Hakk’ı düşünürse, o işi dosdoğru yapar ve neticeyi rahatlıkla bekler.”

Tevekkülün en önemli şartı azmetmek,²⁹⁴ yani karar vermek, o kararın gereği olan sebepleri yerine getirmek, bir kul olarak yapılabilecek, şeyleri gücü nispetinde yerine getirmektir. Tevekkül, tedbiri ve sebepleri terk etmeye asla engel değildir. İr başka ifadeyle, kim tevekkül, sebepleri terk etmektir derse, o Allah Resul’ünün sünnetine itiraz etmiş olur. Çünkü Allah, “artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş olarak yiyiniz”²⁹⁵ buyurmaktadır ki ganimet kazanmaktır.²⁹⁶

Üzerine düşen görevleri yapıp, sonucu Allah’a bırakacak derecede inançlı insan bu haliyle salih amel işlemektedir. Bu durumda hüsrana götüren yukardan uzaklaşmış, Allah’ın himayesine sığınarak kurtuluşa ermiştir.

4.10. Komşu Haklarına Riayet Etmek

İslam dinine göre ahlâkî hak ve sorumluluklar açısından aile fertlerinden sonra komşular gelir. Dinimiz komşuların birbirlerine iyilik etmelerini emretmiş, komşuluk ilişkileri ve hakları konusunda oldukça hassas davranmıştır. Akıllı ve dinin rükünlerini anlamış bir müslüman komşularına muamelede insanların en iyisi, en merhametlisidir; çünkü o, İslâm’ın komşu hakkındaki tavsiyelerini, komşuluğa verdiği yüksek mertebeyi bilir. O mertebeye de ne bu dinden önce bir din ne de bu dinden sonra herhangi bir nizam ulaşmamıştır.²⁹⁷

Allah Tealâ, yüce kitabında komşuya iyiliği emrederek bu hususun ehemmiyetini bizlere şöyle bildirmiştir: “Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak

²⁹² Behiy, *Kur’ani Kavramlar*, 172.

²⁹³ Gazali, *İhya*, XII, 68.

²⁹⁴ Al-imran, 3/159.

²⁹⁵ Enfal, 8/69.

²⁹⁶ Kurtubi, *el-Cami*, IV, 189.

²⁹⁷ Türkmen, Sabri, *Müslüman ve Komşuları*, Esra Yay., İstanbul, 1997, 14.

koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komsuya, uzak komsuya, yakın arkadaş'a, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez."²⁹⁸

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bildirdiğine göre Cebrail (a.s) komşu hakları konusunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e o kadar telkinde bulunmuştur ki kendisi "*Cebrail neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım*" buyurmuştur.²⁹⁹ Allah Rasûlü (s.a.v.) imanla komşuya ihsanda bulunma arasındaki kuvvetli bağa işaret ederek Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimsenin komşusuna ikramda bulunmasını tavsiye etmiştir.³⁰⁰ Benzer manadaki bir hadiste ise "*Sana komşu olanla komşuluğunu devam ettir ki tam müslüman olasın*" denilmektedir.³⁰¹ Komşularıyla ilişkilerinde nasıl hareket etmesi gerektiğini soran bir kimseye Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir: "*Hastalanırsa ziyaretine gidersin; vefat ederse, cenazesini kaldırırısın; senden borç isterse borç verirsin; bir nimete kavuşursa, tebrik edersin; başına bir felaket gelirse teselli edersin; evinin damını onunkinden yüksek tutma ki rüzgârını kesmeyesin; ya ne pişirdiğini bilmesin ya da pişirdiğinden ona da ver.*"³⁰²

Allah Rasûlü (s.a.v.), Ebû Zerr (r.a.)'e: "Ey Ebû Zerr! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını da unutma" tavsiyesini yapmış, bir vesileyle "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir"³⁰³ buyurarak müslümanların komşu haklarına dikkat etmelerini özellikle hatırlatmıştır. Rasûlullah (s.a.v) bir defasında "*Vallahi mü'min değildir, vallahi mü'min değildir, vallahi mü'min değildir*" diyerek ashâbının dikkatini çok önemli bir noktaya çekerek, "*Kim Ey Allah'ın Resûlü?*" sorusu karşısında: "*Komşusu elinden ve dilinden emin olmayan kişi*" cevabını vermiştir.³⁰⁴ Diğer bir rivayette ise Allah Rasûlü (s.a.v.) müslüman kadınlara şöyle hitap etmiştir: "*Ey müslüman kadınlar! Sakın bir komşu kadın bir koyun parçasıyla da olsa diğer komşu kadına hediye vermeyi küçük görmesin.*"³⁰⁵

Komşularını sırf Allah rızası için seven ve onları ziyaret eden kişiyi Allah'ın da sevdiği müjdelenmiştir. Bu konuda Ebû Hureyre (r.a.), şu hadisi rivayet etmiştir: "*Bir*

²⁹⁸Nisâ, 4/36.

²⁹⁹Buhârî, Edeb 28, (H. No: 44); Tirmizî, Birr, 28, (H. No: 1942).

³⁰⁰Buhârî, Edeb, 31, (H. No: 47); Müslim, İman, 19, (H. No: 74).

³⁰¹İbn Mâce, Zühd, 24, (H. No: 4217).

³⁰²Buhari, a.g.e, IV, 275.

³⁰³Zebidî, a.g.e., VII, 406.

³⁰⁴Buhârî, Edeb, 29, (H. No: 46).

³⁰⁵Buhârî, Hîbe, 1, (H. No: 3); Müslim, Zekât, 90, (H. No: 1030).

adam bir köydeki bir (din) kardeşini ziyarete gitti. Bunun üzerine Allah onun yoluna bir gözcü melek dikti ve adam meleğin yanına gelince ona ‘Nereye gitmek istiyorsun?’ diye sordu. Adam, ‘‘şu köydeki bir kardeşime’’ dedi. Melek adama ziyaretinde bulunduğu kişiden bir çıkarı olup olmadığını ısrarla adam: ‘Hayır, ben sadece onu Allah için sevdim’ dedi. Bunun üzerine melek: ‘Ben sana, senin Allah için sevdiğin o kardeşin gibi Allah’ın da sen sevdiğini bildirmek için gönderilmiş bir elçiyim’ dedi.³⁰⁶ Müslüman gerektiği durumlarda komşusunu aydınlatmak, ona güzel tavsiyelerde bulunmak ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, faydalandığı şeylerden onu da faydalandırmak zorundadır. Bu hakları yerine getirmemesi onu ahirette sorumlu kılacaktır. Allah Rasûlü (s.a.v.)’in “Kıyamette komşusunun yakasına yapışmış: ‘Ya Rabbi! Bu bana kapısını kapattı ve iyiliğini benden esirgedi’ diyen nice komşu vardır”³⁰⁷ şeklinde buyurmuş olması, komşunun bu sorumluluğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

Ebü Hureyre (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.v) bir defasında “Benden şu sözleri kim alıp amel eder” diye sordu. ‘Ben alıp amel ederim’ dedim. Bunun üzerine elimden tuttu ve şu beş şeyi saydı: “Haramlardan sakın ki insanların en çok ibadet edeni olasın, Allah’ın sana ayırıp verdiği razi ol ki insanların en zengini sayılasın, komşuna iyilikte bulun ki mü’min olasın, kendin için sevdiğini insanlar için de sev ki müslüman olasın, bir de gülmeyi çoğaltma çünkü çok gülmek, kalbi karartır.”³⁰⁸ Müslümanları komşulara iyilik etmeye teşvik eden hadislerde görüldüğü gibi söz konusu rivayetlerde komşuluk kavramı din ayırımı yapılmaksızın mutlak olarak kullanılmıştır. Bunu dikkate alan İslam âlimleri gayr-i müslim komşuların da komşuluk haklarının bulunduğu görüşünde birleşmişlerdir.³⁰⁹

4.11. Anne Babaya Saygı Gösterip İtaat Etmek

Müslümanların en bariz vasıflarından birisi ana babaya sadık kalmak ve onlara karşı iyi davranmak olmalıdır. Zira anne babaya iyi davranmak, İslam’ın teşvik ve kesin hükümlerle teyid ettiği hususların başında gelmektedir. Dikkat edilirse İslam’ın Allah’a iman ve kulluk mertebesinde hemen sonra anne babaya iyi davranma mertebesini koymuş olduğu görülür.³¹⁰

³⁰⁶Müslim, Birr, 38.

³⁰⁷Buhârî, Edeb, 29, (H. No: 46).

³⁰⁸Tirmizî, Zühd, 2, (H. No: 2305).

³⁰⁹Çağrı, Mustafa, “Komşu” md., DİA, TDV Yay., Ankara, 2002, XXVI, 157.

³¹⁰Haşimî, M. Ali, Kur’an ve Sünnete Göre Müslümanın Şahsiyeti, (Terc: Resûl Tosun), Risale Yay., İstanbul, 2006.

Diğer yandan en büyük günahların da Allah’a şirk koşturmak ve anne babaya asi olmak olduğu haber verilmiştir.³¹¹ O nedenle anne ve babaya gösterilecek hürmetin ve onlara yapılacak iyiliğin mükâfatı o denli büyük olacaktır. Kur’an-ı Kerim’de birbirini takip eden birçok ayet, anne ve babanın rızasının Allah’ın rızasından hemen sonra geldiğini ve anne babaya iyi davranmanın imandan sonra en faziletli amellerden olduğunu açıklamaktadır.³¹² Allah’a ibadetle anne babaya iyiliği ardı ardına sıralayan Kur’an, anne babadan biri veya her ikisi çocuklarının yanında ihtiyarlayacak olursa onlara güzel sözler söylemeyi, “öf” bile dememeyi ve onlar için dua etmeyi tavsiye etmektedir.³¹³

Kur’an’da ana-baba ile çocuklar arasındaki duygusal bağın gücü ve değeri, Hz. Muhammed (s.a.v.)’den önce gönderilen peygamberler hakkındaki ayetlerde de vurgulanmıştır. Meselâ inkârcılığından dolayı tufandan öne gemiye alınmasına izin verilmeyen oğlunun kurtarılması için Hz. Nuh’un gösterdiği çırpınışlar³¹⁴, Hz. Yakup ile oğlu Yusuf’un çektikleri ayrılık hasreti ve acısı,³¹⁵ Hz. Musa’nın Firavun tarafından öldürülmesinden korkan annesinin, onu kurtarmak için gösterdiği çabalar, çektiği ayrılık acısı ve kavuşma sevinci³¹⁶ hakkındaki ayetler, ana babanın çocuklarına duyduğu merhamet, sevgi ve şefkatin yüceliğini anlatır.³¹⁷ Anne babaya hürmet gösterip onlara iyilikte bulunmak kişinin cennete girmesine vesiledir. Konuyla ilgili olarak Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Anne babasının veya ikisinden birinin yaşlılıklarını görüp de (onların rızasını kazanmak yoluyla) cennete giremeyen burnu yere sürtülsün, sonra burnu yere sürtülsün, sonra burnu yere sürtülsün.”³¹⁸ Anne babaya itaat etmemek ise Allah’ın gazabına sebep kötü bir amel olarak bildirilmiştir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v) bu hakikati “Kıyâmet günü Allah üç zümreye bakmaz: Anne babasına isyan edene, erkeğe özenen kadına ve eşini kıskanmayan erkeğe. Şu üç zümre de cennete giremez: Anne babasına isyan eden, içkiye müptela olan ve yaptığı iyiliği başa

3. Baskı, s. 57.

³¹¹Buhâri, Şahâdat, 10, (H. No: 18); Müslim, İman, 38, (H. No: 143).

³¹²Nisa, 36.

³¹³İsrâ, 23–24.

³¹⁴Hûd, 11/42–47.

³¹⁵Yusuf, 12/11–19, 63–67, 78–100.

³¹⁶Tahâ, 20/38–40; Kasas, 27/ 7–13.

³¹⁷Çağrıci, Mustafa, “Ana -Baba” md., DİA, TDV Yay. İstanbul, 1991, III, 104.

³¹⁸Tirmizî, Daavât 101, (H. No: 3445).

kakan”³¹⁹ sözleriyle dile getirmiştir. Allah Rasûlü (s.a.v.) anne babaya iyilik yapmayı, önemine binâen İslam’da çok önemli olan iki büyük amelin (namaz ve cihad) arasına koymuştur. Rasûlullah’a (s.a.v.) hangi amelin Allah’a daha sevimli olduğu sorulunca, “*Vaktinde kılınan namaz, sonra anne babaya iyilik, sonra Allah yolunda cihad*” cevabını vermiştir.³²⁰ Namaz dinin direği, cihad ise İslam’ın zirvesi olduğu halde anne babaya iyiliğin bu ikisinin arasında yer almış olması, anne babasına iyi davrananların sevabının ne kadar büyük olacağını anlamak için herhalde yeterlidir.

Konuyla ilgili başka bir rivayette ise bir adam Rasûlullah’dan (s.a.v.) cihada katılmak için izin istemiş, Allah Rasûlü (s.a.v.), adama anne babasının hayatta olup olmadıklarını sormuş ve adamdan sağ oldukları cevabını alınca: “*O halde sen (cihada gitmek yerine) onların rızasını elde etmeye çalış*” buyurmuştur.³²¹ İnsanın sosyal hayatta en yakınları anne ve babasıdır. Mü’minler, Allah’a imandan sonra anne babaya itaat etmek zorundadırlar; çünkü anne-baba gerçekten iyiliğe en layık kimselerdir. Onlar çocuklarını yetiştirmek için ellerinden geleni yaparlar, gerekirse canlarını bile verebilirler, kısacası bütün hayatlarını çocuklarına vakfederler. Fakat karşılığında sadece onlardan kendilerine güzel davranmalarını ve yaşlandıkları zaman da kendilerine her türlü yardımda bulunmalarını isterler.³²²

H. Peygamber (s.a.v.) annenin evladının iyiliğini hak etme konusunda babadan önce geldiğini haber vermiştir. Konuyla ilgili bir rivayette, Allah Rasûlü (s.a.v.), kendisine iyilik yapılmasına kimin daha lâayık olduğunu soran kişiye, iki defa “*Annendir*” cevabını verdikten sonra üçüncüsünde “*Babandır*” buyurmuştur.³²³ Diğer bir rivayette ise çok günah işlediğini, buna rağmen Allah’ın kendisini affedip affetmeyeceğini soran adama Allah Rasûlü (s.a.v.), önce annesinin hayatta olup olmadığını sormuş, adamdan annesinin öldüğü cevabını alınca teyzesini sormuş, onun sağ olduğunu öğrenince de “*O halde ona bir iyilikte bulun*” buyurmuştur.³²⁴ Allah’ın hoşnutluğu babanın hoşnutluğunda, gazabı da babanın gazabındadır.

Bir adam Allah Rasûlü’ne (s.a.v.) gelip bir karısı olduğunu babasının onu boşamasını istediğini, söyledi. Allah Rasûlü (s.a.v.) “*Baba cennet kapılarının ortasıdır.*

³¹⁹Nesâî, Zekât, 69, (H. No: 2517); Darimî, Eşribe, 5, (H. No: 2099).

³²⁰Buhârî, Edeb, 1, (H. No: 1); Müslim, İman, 36, (H. No: 137).

³²¹Buhârî, Cihad ve Siyer, 137, (H. No: 209).

³²²İslamoğlu, Bekir, *Kur’an’da Mü’minlerin Özellikleri*, Pınar Yay., İstanbul, 1998, 108.

³²³Buhârî, Edeb 2, (H. No: 3).

³²⁴Tirmizî, Birr 6, (H. No: 1904).

İstersen o kapıyı kapat istersen koru” buyurdu.³²⁵ Bununla birlikte babanın hakkını ödeyebilmek oldukça güçtür. Ebû Hureyre (r.a)’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Hiçbir evlâd babasının hakkını ödeyemez. Şayet onu köle olarak bulur ve satın alıp âzâd ederse, babalık hakkını ödemiş olur.”³²⁶ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) iyilikler içinde en güzelinin, ölümünden sonra, babanın dostlarına ilgi gösterip iyilikte bulunmak olduğunu haber vermiştir.³²⁷

4.12. Tövbe

Günahtan en güzel şekilde dönmek, onu fark etmek;³²⁸ günahtan saadete dönmek³²⁹ anlamına gelen tövbe, hüsrandan kurtuluşun önemli bir yoludur:

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْأُمُومُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey müminler, topluca Allah’a tövbe (rücu) edin ki, kurtuluşa eriniz.”³³⁰

Tövbe, yapılan hataya mutlak bir pişmanlık duymak ve onu hemen terk etmektir. Bu pişmanlık ve terkten sonra ise, kulun kendi durumunu düzeltmesi gelmektedir ki bu da kendini ıslah etmesi ile mümkün olacaktır. Hüsrandan kurtuluşun tövbe ve kendini düzeltme ile yakın ilişkisi mevcuttur. Bu duruma bazı ayetlerde işaret edilmektedir. Tövbe ve ıslahtan bahseden ayetlerde, küfürden sonra tövbe edip ıslah olan³³¹ ve iffetli kadınlara zina isnat edip sonra tövbe eden ve ıslah olanlardan³³² bahsedilmektedir.³³³

Kur’an’ın Allah’a tövbe anlamını belirleyişine baktığımızda, tövbenin iki konuya bitişik olduğunu tespit ederiz:

Birincisi, geçmişi bütünüyle tasfiye etme ve ona hiçbir zaman dönmeme, ikincisi, tutum ve davranışta, insanlar arası işlem ve ilişkilerde, İslam inanç ve kanunlarına uygun bir sistemi metot olarak kabul etmedir.³³⁴

Tövbe, dille söylenip geçilen sıradan bir kelime olmayıp, kalple direnme ve azmetme ameliyesidir. Neticesi pratik hayatta ve hareketlerde görüldüğü gibi,

³²⁵Tirmizî, Birr, 3, (H. No: 1899).

³²⁶Müslim, İtk, 25(H. No: 1510); Ebû Dâvûd, Edeb, 120, (H. No: 5149); Tirmizî, Birr 8, (H. No: 19081).

³²⁷Ebû Dâvûd, Edeb 120, (H. No: 5137); Tirmizî, Birr 5, (H. No: 1903).

³²⁸ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, 233; Ezheri, *Tetzibu el-Mufredat*, s.101.

³²⁹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 233.

³³⁰ Nur, 24/31.

³³¹ Al-i İmran, 3/89.

³³² Nur, 24/5.

³³³ Dumlu, Salah, s.55.

³³⁴ Behiy, *Kur’ani Kavramlar*, s.176.

mefhumu da iman ve salih amelle ortaya çıkar, tövbe gerçekleşip, iman sağlamlaşır, ameller de bunu doğrulayınca, insan doğru yolu bulmuş olur.³³⁵

Gazali'ye göre tövbe, ilim, hal ve amelden meydana gelmelidir. Zira insan, ilimle günahların zararını ve kötülüğünü öğrenir, amelle de geçmişte ve gelecekte yapacağı şeylerin pişmanlığını duyar.³³⁶

Kur'an, Allah'ın bağışlamasını ve tövbeyi kabul etmesini, kişinin bir kastı olmaksızın yaptığı kötülükten tövbe etmesine; tövbe ederken de azme ve sağlam bir iradeye sarılmasına bağlamıştır. Böylece davranışlarının şekli ve niteliği değişecek ve yeni kazandığı olumlu davranışları, geçmiş hatalarının bir karşılığı olacaktır.³³⁷

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا

*“Kim tövbe eder ve salih amel işlerse o, Allah'a gereği gibi dönmüş olur.”*³³⁸

Tövbe, kulun Allah karşısında bir acziyet ifadesidir. Böyle bir acziyeti yaşayan kişinin kendini hüsrana sürükleyen azgınlık ve günahlara devam etmesi düşünülemez. Oysa hüsranın baş sebeplerinden olan inkârcılık; benliğe, gurur ve kibire dayanmakta, dolayısıyla azgınlıktan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, kişinin hatasını anlayarak yaratıcısına yönelmesi, onun affına, diğer bir ifadeyle hüsrandan kurtulmasına vesile olacaktır. Zira O tövbeleri çok kabul edendir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَتَذَكَّرُونَ فَادْعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا رَحِيمًا

*“Ancak tövbe edenler, hallerini düzeltenler ve gerçeği ortaya koyanlar müstesna. İşte onların tövbesini kabul ederim ve ben daima tövbeleri kabul eder ve daima merhamet ederim.”*³³⁹

4.13. Dua

Sözlükte çağırarak, seslenmek³⁴⁰ anlamlarına gelen dua sözcüğü, dini bir terim olarak, insanın Allah'tan af, merhamet ve kendisine yaklaştıracak şeyler

³³⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zılali'l-Kur'an*, X, 63.

³³⁶ Gazali, *İhya*, XI, 146.

³³⁷ Behiy, *Kur'ani Kavramlar*, 177.

³³⁸ Furkan, 25/71.

³³⁹ Bakara, 2/160.

³⁴⁰ Razi, *Muhtaru's-sıhah*, 86.

dilemesidir.³⁴¹ Şu ayet, bu konuda kul ile Allah arasındaki ilişki kurma kapılarının daima açık olduğunu ifade etmektedir.

يَوْمَئِذٍ فَالْتَقَىٰ لِلْقُرْعِيِّ رَبُّهُ أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِلَعَلِّهُمْ يُرْشَدُونَ

“Kullarım sana beni sorarlarsa, bilsinler ki, Ben şüphesiz onlara yakınlım. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasını kabul ederim. Artık onlar da davetimi kabul edip bana inansınlar ki, doğru yolda yürüyenlerden olsunlar.”³⁴²

Dua ile hüsrandan kurtuluş arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Buhari’nin ifadesine göre dua, iman anlamına gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak; “Ey Muhammed! De ki: sizin duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?”³⁴³ Bu takdirde ayetten, “... İmanınız olmasaydı Rabbim size ne diye değer versin” anlamı çıkmaktadır. Çünkü kişinin Allah’a dua etmesi için her şeyden önce iman etmiş olması gerekmektedir. İnanan kişi ancak Rabbine dua eder. Dolayısıyla bu husus, hüsrandan kurtuluştaki önemli bir yer teşkil eder.

Dua eden insan şeytani düşüncelerden uzaklaşır, onun çevresini melekler kuşatır. Böylece melekler de onun için dua etmeye başlarlar. Bu şekilde dua, kulun rahmet ve bereket içinde kalmasına vesile olur.

Dua insanoğluna insan olduğunu hatırlatır. Bir kudsi hadiste: “Bana dua etmeyene gazap ederim”³⁴⁴ Durum böyle olunca, özellikle kişisel hüsrandan kurtulmada duanın önemi açıktır. Duanın, Kur’an’daki hüsrana kavramı açısından özel bir önemi bulunmaktadır. Zira Kur’an-ı Kerim’de, Allah’ın lütfu, merhameti ve bağışlaması olmadığı takdirde sonucun hüsrana olacağı açıkça belirtilmiş ve bu ayetler, hüsrana yol açacak günah işleyenlerin dillerinden dua siğasıyla ifade edilmiştir.

Konuyla ilgili ilk örneğimiz, Âdem (a.s.) ile eşinin yasak ağacın meyvesinden tatmaları sonucunda hatalarını anlayıp Allah’a dua etmeleri ile ilgilidir:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“(Âdem ile eşi) dediler ki, Ey Rabbimiz: Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen mutlaka hüsrana uğrayanlardan

³⁴¹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, XIV, 257.

³⁴² Bakara, 2/186.

³⁴³ Furkan, 25/77.

³⁴⁴ Buhari, *Mevakitu’s-Salât* 5.

oluruz”³⁴⁵ Adem (a.s.) beş şeyle kurtuluşa ermiştir. Bunlar emre karşı gelmeyi itiraf etmek, pişmanlık duymak, nefisin kötölemek, tövbeye teşebbüs etmek ve rahmetten ümidini kesmemektir.³⁴⁶

Bir diğer örnek, İsrailoğullarının Hz. Musa (a.s.) Tur dağında kendi elleriyle yaptıkları buzağıya tapmaları sonucu duydukları pişmanlıkla ilgilidir.

قَالُوا لَنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlak hüsrana uğrayanlardan olacağız”³⁴⁷

Bu ayette, isyan edenlerin,³⁴⁸ Allah’a sığınarak ve ondan yardım isteyerek hüsrandan kurtulmayı amaçladıkları dile getirilmiştir.³⁴⁹

Konuyla ilgili zikredeceğimiz son ayet ise, bir peygamber dilinden insanlığa edep, nezaket dersi vermekte ve maddi ya da manevi konumu ne olursa olsun kulun Allah huzurunda takınacağı tavrı bize anlatmaktadır. “: Ey Rabbimi Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana merhamet etmezsen, ben hüsrana uğrayanlardan olurum.”³⁵⁰ Nuh (a.s.) bu ayette, tezellül ve tevazu ile Allah’a karşı şükürünü ifade etmektedir.³⁵¹ Ancak bu ayet, hüsrana uğrayanların sadece inkârcılar olmadığını, inanan insanların da kendi konumları gereği, özellikle amel yönünden³⁵² ziyana uğrayabileceği, bundan sakınmak için Allah’a sığınıp, dua etmeleri gerektiğini bize hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak asr süresinde ifade edildiği üzere, insanoğlu mutlak zarar içindedir. Her kesimin zararı, bulunduğu konuma nispetle değerlendirilmelidir. İnkârcı, imansızlığı ve isyanı, mümin, amelsizliği, iyi amel işleyenler, ihlâssızlığı sebebiyle herkes bir şekilde aldanmaktadır. Hakkı ve barışı tavsiyenin yanı sıra, kişi yaratıcısına karşı tam bir teslimiyet içerisinde olmalı, dua ve niyazı elden

³⁴⁵ Araf, 7/23.

³⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 26.

³⁴⁷ Araf, 7/149.

³⁴⁸ Vahidi, Ebu’l-Hasen Ali b.Ahmet, *el-Veciz Tefsiri Aziz*, Beyrut 1415, I, 414.

³⁴⁹ Şevkani, *Fethu’l-Kadir*, II, 248.

³⁵⁰ Hud, 11/47.

³⁵¹ Kurtubi, *el-Cami*, IX, 48.

³⁵² Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 385; el-Kurtubi, a.g.e., IX, 48.

bırakmadan O’nunla her an irtibat halinde bulunmalıdır. Çünkü, bütün nimet ve güzellikler O’nun lütfudur.

ثُمَّ لَئِنْ أَقْبَلْتُمْ لَافْطَحَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Eğer sizin üzerinizde Allah’ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.”³⁵³

Görülmektedir ki, Allah Teâlâ salih amel işleyenler için gerek bu dünyada gerekse ahirette ödüller vereceğini beyan etmektedir. Ancak bunun bir şartı var; o da, bu işlenen salih amellerin mutlaka “iman” ile birlikte olmasıdır.

4.14. Zikir

Övmek, unuttuktan sonra hatırlamak,³⁵⁴ bir şeyi korumak, şeref, Allah için yapılan dua, dinin genişçe anlatıldığı kitap³⁵⁵ anlamlarına gelen zikir sözcüğü, itaat, amel, dil ve kalıp ile zikretmek, nasihat, Allah’tan gelen açıklama ve tefekkür gibi anlamlar için de kullanılmaktadır.³⁵⁶

Zikir, Allah’ı sürekli biçimde anmaktır. Allah’ı anmak, mümin insanı Allah’ın yüceliği, azameti ve korkusu karşısında susturarak açık bir anlayış kazandıran bilinçli bir işlemdir. Bu akli davranışın insan hayatındaki eseri, doğruluk, Allah yoluna uyma, kendisine ve hususuna kötülük veren şeyden kaçınma şeklinde belirir.³⁵⁷

Allah’ın kitabının okunması dışında dille yapılan ibadetlerin en üstünü Allah’ı zikretmek, O’nu anmak olarak kabul edilmiştir.³⁵⁸ Zikri, dil ile yapılan Allah’ın isim ve sıfatlarından oluşan belirli lafızları tekrarlayanın ötesinde genel anlamda kişinin yaptığı her işin Allah tarafından bilindiği ve hesabının sorulacağını hatırd tutulması şeklinde anlamak, bunun salih bir amel olarak hüsrandan kurtuluş yollarından birinin olduğunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü Allah’ı sürekli hatırd tutmak, O’nun yüceliği, azameti ve korkusu karşısında kişiyi bilinçlendirecek, doğruluk, dürüstlük, başkasına kötülük veren davranışlardan kaçınmasını sağlayacaktır.

³⁵³ Bakara, 2/64.

³⁵⁴ Razi, *Muhtaru’s-Sthah*, I, 93.

³⁵⁵ Isfahani, *el-Mufredat*, 258-259.

³⁵⁶ Tahanevi, *Keşşafu Istilahati’l-Funun*, I, 512.

³⁵⁷ Behiy, *Kur’ani Kavramlar*, 187.

³⁵⁸ Gazali, *İhya*, III, 144.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُون.

“Öyleyse, beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim, Bana şükredin, nankörlük etmeyin”³⁵⁹ Allah’ı zikir, bir kısım sözlü ifadelerle olduğu kadar asıl itibarıyla O’na itaat etmektir. Allah’ın kullarını zikretmesi ise onu sevap ve mağfiretle mükâfatlandırması, dünya ve ahirette sıkıntıya düştüğünde onu unutmamasıdır.³⁶⁰

4.15. Sıla-İ Rahim

Akrabalarla ilişkiyi sürdürme, akrabalık bağlarını yaşatma anlamında kullanılan “sıla-i rahim” İslam dininin en önemli gördüğü ve en önce ortaya koyduğu hususlardan biridir. Nitekim daha Mekke’de inen ayetlerde bu hususa işaret edildiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mekke’deki ilk tebliğleri arasında sıla-i rahim yer almaktadır. Akrabalık müessesesini yüce dinimiz, kaynaştırıcı bir unsur olara takdim etmiş, onun için de fazilet ve fedakârlık ölçüleri içerisinde yaşatılmasını ısrarla emir buyurmuştur. Yakın akrabalarımızın ve bunların dışındaki hısımlarımızın her ferdine mü’min olduğu sürece kalbî bir sevgi beslemek, münasebet kurmak, alakayı devam ettirmek, onlara marufu emredip, münkerden nehyetmek, ihtiyaçları anında gerekli yardımda bulunmak mü’minlerin mukaddes görevlerindendir. Bu nedenle Allah’a ve ahiret gününe inananlar akrabalık münasebetini en iyi şekilde devam ettirir, onu hiçbir zaman ihmal etmezler.³⁶¹

İslam dininin temel hedeflerinden biri müslümanları genel ve geniş bir kitle olarak güçlü şekilde birbirine bağlamaktır; bu da öncelikle akrabalar arasında yakın ilişkiler kurulmasını ve bunun yaşatılmasını gerekli kılar.³⁶² Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’deki birçok ayette³⁶³ inananlar akrabalık bağlarını koruma konusunda uyarılmış, cennet ehli mü’minlerin belli başlı meziyetleri arasında Allah’ın sürdürülmesini emrettiği ilişkileri devam ettirmeleri sayılmıştır.³⁶⁴

Kur’an, akrabalık bağlarını koparanları Allah’ın lânetlediğini ve onların cehennemlik olduğunu haber vermiştir.³⁶⁵ Allah Rasûlü (s.a.v.), akraba ile alakayı

³⁵⁹ Bakara, 2/152.

³⁶⁰ Kurtubi, *el-Cami*, II, 171.

³⁶¹ İslamoğlu, Bekir, *Kur’an’da Mü’minlerin Özellikleri*, Pınar yay. İstanbul, 1998, 112.

³⁶² Çağrıcı Mustafa, “Sıla-i Rahim” md. İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Heyet, I-IV c., MÜİFAV Yay, IV, 118.

³⁶³ Nisâ, 4/1; Nahl, 16/90; Bakara, 2/177; İsrâ, 17/26.

³⁶⁴ Ra’d, 13/21.

³⁶⁵ Muhammed, 47/22–23; Ra’d, 13/25.

kesenlerin cennete giremeyeceğini bildirmiş,³⁶⁶ ayrıca hayırlar içerisinde sevabı en süratli olanın, iyilik yapmak ve akraba ziyaretinde bulunmak; şerler içerisinde cezası en süratli olanın da zulmetmek ve akrabayla alâkayı kesmek olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁷ Sıla-i rahim, Allah'ın mahlûkatı yarattığı büyük meydanda durur ve kendilerini gözetmeyenlerden Allah'a sığınır. Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bu hadiste Rasûlullah (s.a.v.):

“Şüphesiz Allah mahlûkatı yaratmıştır. Bütün mahlûkatı yarattıktan sonra ‘rahim’ ayağa kalkmış ve ‘Bu kesilmekten sana sığınanın makamıdır, demiştir. *Allah Tealâ da: ‘Evet, seni gözeteni benim de gözetmeme, senden alâkayı kesenden benim de ilgiyi kesmemden razı değil misin?’ buyurmuştur. (Bunun üzerine) rahim: ‘Evet razıyım’ diye cevap vermiştir. Allah Tealâ da: ‘O halde seni gözeteni ben de gözetir, senden alakayı kesenden ben de keserim’ buyurmuştur.*

Konuyla ilgili diğer bir rivayet şöyledir: “*Rahim arşa asılıdır ve şöyle der: Beni gözeteni Allah gözetsin, benimle alâkayı kesenden Allah da alâkayı kessin*”³⁶⁸ Rasûlullah (s.a.v.), rızkının bollaşmasını ve ecelinin geciktirilmesini arzu edenlerin sıla-i rahim’de bulunmalarını tavsiye etmiştir.³⁶⁹ Akrabaları ziyaret etmek için her müslümanın büyüklerinden sıla-i rahim yapacağı kimseleri öğrenmesini emretmiş ve sıla-ı rahim’in akrabalarda sevgi, malda bolluk, ömürde uzamaya vesile olacağını bildirmiştir.³⁷⁰ Allah Rasûlü (s.a.v.), sadakaların öncelikle akrabalarından ihtiyaç sahibi verilmesini tavsiye etmiştir.

Yabancı bir fakire verilen sadakanın bir sadaka sevabı yerine geçeceğini; ancak akrabaya verilen sadakanın iki sadaka sevabı yerine geçeceğini ki; bunlardan birinin verilen sadaka için diğerinin ise akrabalık haklarının gözetilmesi için verileceğini haber vermiştir³⁷¹. İnsan bazen akrabalarına yaptığı iyiliklere rağmen onlardan hiç iyilik görmeyebilir hatta yaptığı iyilikler kötülükle mukabele edilebilir. Eğer bu şartlarda bile o kişi akrabasına iyilik yapmaya devam ederse karşılığında ona Allah katında büyük bir mükâfat vardır. Konuyla ilgili şu rivayet bizi bu hususta daha da aydınlatacaktır:

Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)’a gelip “*Ey Allah'ın Rasûlü! Benim akrabalarım*

³⁶⁶Buhârî, Edeb, 11, (H. No: 16); Ebû Dâvûd, Zekât, 45, (H. No: 1689); Tirmizî, Birr, 10, (H. No: 1909).

³⁶⁷Buhârî, Edeb, 11, (H. No: 16); Ebû Dâvûd, Zekât, 45, (H. No: 1689); Tirmizî, Birr, 10, (H. No: 1909).

³⁶⁸Buhârî, Tevhid, 35, (H. No: 114).

³⁶⁹Buhârî, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20–21.

³⁷⁰Buhârî, Edeb 12; Tirmizî, Birr, 49.

³⁷¹Tirmizî, Zekât, 26, (H. No: 658); Nesâî, Zekât, 82, (H. No: 2535); İbn Mâce, Zekât, 28, (H. No: 1834); Dârimî, Zekât, 38, (H. No: 1687).

var, ben onları ziyaret ediyorum ama onlar beni ziyaret etmiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum onlar bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana cahillik ediyorlar” der. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) “Eğer sen dediğin gibiysen, sanki onlara sıcak kül yediriyorsun. (Yani senin bu yaptığın karşısında öylesine eziliyorlar ki sanki sıcak kül yemiş gibi oluyorlar.) Sen bu halini korudukça, onlara karşı senin yanında Allah tarafından daima bir yardımcı bulunacaktır.” buyurur.³⁷²

Dinimiz İslam, akrabalar gayri müslim dahi olsalar onlara iyilikte bulunmayı, onlarla bağı koparmamayı tavsiye etmiştir. Konuyla ilgili bir rivayette Allah Rasûlü (s.a.v.): *“Falanın ailesi benim dostlarım değildir. Benim dostlarım ancak Allah ve mü'minlerin salih olanlarıdır. Fakat onların iyilik yaptığım akrabaları da vardır”* buyurmuştur.³⁷³

Ayrıca yakınlarla iyilik her durumda düşünülmeli ve yapılmalıdır. Yoksul ve güçsüz iken iyilik ve yardımdan söz edip, zengin ve güçlü duruma yükselince başka türlü davranmak, fesâd ve ahlâksızlıktan başka bir şey değildir. Sıla-i rahim konusunda dikkat edilecek hususlardan biri de onlara karşı yapılacak iyiliğin, karşılık bekleyerek yapılmaması, sadece bizi görüp gözetenyakınlara karşı sıla-i rahimde bulunulmaması; aksine, unutan, akrabalık bağlarını koparanlara karşı da bu görev yerine getirilmesidir. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: *“İyiliğe benzeri ile karşılık veren kişi, tam anlamıyla akrabasını görüp gözetmiş olmaz. Hakiki sıla, kişinin kendisi ile ilgiyi kesenleri görüp gözetmesidir”*³⁷⁴

4.16. Şükür

Nankörlüğün zıttı olan şükür, nimet ihsan edene minnettarlık duymak,³⁷⁵ iyilik bilmek, kendisine ihsanda bulunanın nimetini ona boyun eğerek itiraf etmektir.³⁷⁶ Kalp, dil ve diğer organlarla olmak üzere üç türlü şükürden söz edilir.³⁷⁷ İlim hal ve amel olmak üzere üç unsurdan meydana geldiği ifade

³⁷² Müslim, Birr, 22.

³⁷³ Buhârî, Edeb, 13, (H. No: 17); Müslim, İman, 93, (H. No: 366).

³⁷⁴ Buhârî, Edeb, 15, (H. No: 20).

³⁷⁵ Razi, *Muhtaru's-Sihah*, I, 145.

³⁷⁶ Cevheri; *Tacu'l-luğa*; II, 702.

³⁷⁷ Isfahani, *el-Mufredat*, 389.

edilmiştir. İlim açısından şükür, nimeti vereni, nimetin ondan geldiğini bilmektir. Hal noktasından şükür, nimet verenin nimetleriyle duyulan coşkudur. Amel zaviyesinden şükür ise, nimeti bahşedenin arzularını yerine getirmektir.

Şükrün anlamını belirlemek için Kur'an-ı Kerim'e başvurduğumuzda Allah'a şükrün, hidayete uymak, iman ve risalete sarılmak olduğunu anlarız. Yani şükür, konuşmak ve söz tekrarından çok, uygulamadır, eylemdir.³⁷⁸

Şükür bir kalbi davranış olarak salih bir ameldir. Süleyman Peygamber'in duasındaki;

مَنْ قَوَّلَ لَيْسَ لَكَ عَلَيَّ كِبٌ أَوْ زَعَنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَيْيَوْمَ لَأَنْ أَعْمَلَ
صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

“Rabbim bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, razı olacağım Salih amel işlemeye beni muvaffak kıl”³⁷⁹ ifadesi bunu açıkça göstermektedir.

İnkârcıların en açık özelliği, sahip oldukları nimetleri kendi çalışma ve kabiliyetlerine bağlamaları, bu nimetleri lütfeden Yüce yaratıcıyı unutup nankörlük etmeleridir. Bu nankörlük onları azgınlığa, meşru ve helal sınırları aşmağa teşvik etmekte, sonuçta da dünya ve ahretteki hüsrana haline sürüklemektedir. Bu sebeple hüsrandan kurtuluş yolu olan salih amelin şükür boyutu ayrı bir önem kazanmaktadır. Şu ayet de bu düşüncüyü ifade etmektedir.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

“Eğer şükrederseniz, elbette nimetimi artırırım ve eğer nankörlük ederseniz gerçekten azabım çok çetindir.”³⁸⁰

Görüldüğü gibi, şükrün zıddı olan nankörlükle azap, yani hüsrana arasında doğrudan ilişki söz konusudur.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا

“Eğer siz, Allah'ın nimetlerine şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azap etsin? Allah şükredenlerin mükâfatını verir, yaptıklarını bilir.”³⁸¹ Mealindeki ayet de bu düşüncüyü teyit eder niteliktedir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de geçmiş ümmetlere dair kıssalar anlatır ve bunlardan ibret alınmasını öğütler. Geçmişin hatırlatılmasından en çok sabredenler ve şükredenler ibret alırlar. Acı çekilen günlerde sabretmek, nimete

³⁷⁸ Behiy, *Kur'ani Kavramlar*, 178.

³⁷⁹ Neml, 27/19.

³⁸⁰ İbrahim, 14/7.

³⁸¹ Nisa, 4/147.

verilen günlerde de şükretmek gerektiğini anlarlar.³⁸² Heva ve heveslerini frenleyip sabrederler. Nimetlere erince de, o nimetlerle azmayıp sabır ve sebatla şükrünü yerine getirmeye çalışırlar.³⁸³

4.17. Kanaatkar Olmak

Kanaat, kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddi imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması şeklinde açıklanmakta; hırs, tamah ve tul-i emel gibi kavramlarla ifade edilen mal ve dünya tutkusunun kalpten silinmesiyle kazanılan bir erdem olarak değerlendirilmektedir.³⁸⁴

Kanaatkârlık, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadis-i şeriflerde üzerinde titizlikle durulan bir konu olup söz konusu metinlerde müslümanlar kanaatkâr olmaya teşvik edilmiştir. Allah Teâlâ insanların dünya hayatının süs ve cazibesinealdanarak ahireti unutmaması için, Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının geçiciliği ve değersizliğini vurgulamış, âhiretin dünyaya tercih edilmesi gereken bir gerçek olduğunu anlatmış³⁸⁵ ve insanın tama' ettiği nimetleri sıralayarak bunların âhiret hayatı açısından asıl hedef olmadığını izah etmiştir.³⁸⁶

Hz. Peygamber (s.a.s) de temel gâyenin âhiret hayatı olduğunu; bu nedenle dünya hayatının âhirete göre şekil alması gerektiğini dile getirmiş, *“Allah'ım! hayat ancak âhiret hayatıdır”* buyurarak ahiret hayatının ehemmiyetini vurgulanmıştır.³⁸⁷ Evrendeki her canlının rızkının Allah'ın sorumluluğunda olduğunu duyuran Kur'an, kişinin rızkını temin konusunda gereken gayreti göstermesinin yeterli olduğunu ve bu konuda korkuya kapılmasına gerek olmadığını beyan etmiştir.³⁸⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.), her konuda olduğu gibi kanaatkârlıkta da ümmetine en güzel şekilde örnek olmuş ve dünya malları karşısındaki tavrını *“Eğer benim Uhud dağı kadar altınım bulunsa, borç için sakladığımdan başka, ondan yanımda bir dirheminin üç gece*

³⁸² Kutub, Seyyid, *Fi Zılali'l-Kur'an*, IX, 31.

³⁸³ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 361.

³⁸⁴ Çağrı, Mustafa, *“Kanaat”* md., DİA, TDV Yay. İstanbul, 2001, 289-290.

³⁸⁵ Ankebût, 29/64.

³⁸⁶ Ankebût, 29/14.

³⁸⁷ Buhârî, Rikâk, 1, (H. No: 2); Cihâd, 33, (H. No: 50); Müslim, Zekât, 109, (H. No: 1044); Nesâî, Zekât, 80, (H. No: 2532).

³⁸⁸ Hûd, 11/6.

kalmaması beni sevindirir”³⁸⁹ buyurarak ortaya koymuştur. Rasûlullah (s.a.v.) bir taraftan kendisinden bir şey isteyenleri geri çevirmeyip yanında olanları bekletmeden insanlara dağıtırken, bir taraftan da insanları kanaatkâr olmaya çağırmıştır.³⁹⁰ Rasûlullah (s.a.v.) müslüman olup yeterli geçime sahip kılınan ve Allah’ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilenleri uhrevi kurtuluşla müjdelemiştir.³⁹¹ Allah Rasulü (s.a.v.) ayrıca kanaatkârlığı şükrün en ileri derecesi saymış,³⁹² kanaatkâr olmayı vaat edip kimseden bir şey istememeye söz veren kişi için cenneti garanti etmiştir.³⁹³ İslam dini kanaatkârlığa ters düşen bir eylem olan dilenciligi hoş görmeyip dilencileri gerçekten fakir olanlardan saymamaktadır.

Gerçek fakir, kapı kapı dolaşırken verilen bir iki lokmanın veya bir iki hurmanın geri çevirdiği kimse değil, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve halini anlayıp kendisine tasaddukta bulunacak biri çıkmayan, buna rağmen kalkıp halktan bir şey istemeyen kimse olarak tarif edilmiştir³⁹⁴ ve Allah Tealâ, zekât ve sadakaların işte böylesi kimselere verilmesini tavsiye etmektedir.³⁹⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.) insanın dilenmedeki kötülükleri bilmiş olsa kimseye bir şey istemek için asla gitmeyeceğini, dilenmeye devam ettiği takdirde kişinin yüzünde bir parça et kalmamış halde Allah'a kavuşacağını haber vermiş,³⁹⁶ malını artırmak için insanlardan dilenenin de mutlak surette ateş talep etmiş olacağını ifade etmiştir.³⁹⁷ Kişi kendisini müstağni kılacak miktarda malı olduğu halde isterse, kıyamet günü, istediği şey suratında bir tırmalama veya soyulma veya ısırma yarası olarak gelecektir. Kişi kendisine gelen bir fakirliği hemen halka intikal ettirirse (yani onlara açarak dilenmeye kalkarsa), onun fakirliğinin önüne geçilmez; fakat kime de fakirlik gelir, o da bunu Allah'a açarsa, Allah ona er veya geç rızkıyla imdat edecektir. Ayrıca insanlardan dilenmeyle zorla koparılan malın bereketsiz olacağını hatırlatmıştır. Dinimiz dilenciligi yasaklamakla birlikte istemeden ve gelmesini bekler durumda olmada gelen bir şey olursa onu almayı tavsiye etmiştir.

³⁸⁹ Buhârî, Rikak, 14, (H. No: 31); Müslim, Zekât, 32, (H. No: 1032) İbn Mâce, Zühd, 8, (H. No: 4101).

³⁹⁰ Buhârî, Zekât 50, (H. No: 70); Müslim, Zekât, 124, (H. No: 1053); Ebû Davûd, Zekât, 28, (H. No: 1644); Tirmizî, Birr, 77, (H. No: 2024).

³⁹¹ Müslim, Zekât 125, (H. No: 1055). Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd, 35, (H. No: 2348).

³⁹² İbn Mâce, Zühd, 24, (H. No: 4217).

³⁹³ Ebû Davûd, Zekât 27, (H. No: 1642); Nesâî, Zekât, 86, (H. No: 2542).

³⁹⁴ Buhârî, Zekât, 53, (H. No: 76); Müslim, Zekât 102, (H. No: 1039); Muvatta, Sıfatu’n-Nebiyy, 5, (H. No: 7); Ebû Davûd, Zekât 23, (H. No: 1625); Nesâî, Zekât, 76, (H. No: 2325).

³⁹⁵ Bakara, 2/273.

³⁹⁶ Buhârî, Zekât 52, (H. No: 75); Müslim, Zekât, 103, (H. No: 1040); Nesâî, Zekât, 83, (H. No: 2538).

³⁹⁷ Müslim, Zekât, 105, (H. No: 1041).

4.18. Kul Hakkına Riayet Etmek

Hayatın çeşitli hal ve şartlarına ve değişik beşeri ilişkilere göre müslümanların birbirine karşı yerine getirmek zorunda oldukları pek çok haklar vardır ki bu haklar genelde Allah'ın yarattıklarına şefkat ve ahde vefa ilkelerine, özellikle de müslümanlar bakımından *kardeşlik* ilkesine³⁹⁸ dayanır. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle belirtildiği gibi hadis-i şeriflerde de geniş ölçüde işlenmiş, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.), oluşturduğu ilk İslam toplumunda son derece yüksek ve örnek bir kul hakkı bilinci geliştirmiştir.³⁹⁹

Kul hakkı konusunda duyarlı olmak, adaletin gereği; duyarsızlık ise zulmün bir çeşidi olduğu için Kur'an-ı Kerim'de adalet⁴⁰⁰ ve zulüm⁴⁰¹ kavramları birçok yerde kul hakkıyla ilgili olarak kullanılmakta, Allah Tealâ insanlara zulmedenler için acıklı bir azap olduğunu haber vermektedir.⁴⁰² Kul hakkını ihlal, ya insanların sahip olduğu maddi ve manevi haklara zarar vermek, ya da dinin onlara verilmesini gerekli kıldığı şeyleri vermemek olmak üzere iki kısımdır.

Bir kimsenin her ne şekilde olursa olsun haksız yoldan elde etmeye kalkışması birinci tür bir tecâvüzdür. Nitekim insanların hırsızlık, ölçü ve tartıda hile yapma, emanete hıyanet, kumar, tefecilik v.b. gayri meşru yollarla birbirlerinin mallarını yemeleri⁴⁰³; canlarına kıymaları⁴⁰⁴; iftira, alay, arkadan çekiştirme, kötü lakap takma, su-izan, kusur arama, gıybet gibi başkalarının manevî şahsiyetlerine zarar vermeleri⁴⁰⁵, Kur'an'ın yasakladığı ilk kısma giren kul hakkı ihlâlinin örnekleridir. Bunun yanında Kur'an, zenginlerin mallarında yoksulların da haklarının bulunduğunu belirtmekte⁴⁰⁶ ve pek çok ayette zekât ve zekât dışı malî yardımlaşma emredilmekte⁴⁰⁷ ve cimrilik eleştirilmektedir⁴⁰⁸ ki bu emir ve yasaklar da ikinci kısım kul hakkı ihlaliyle ilgilidir.⁴⁰⁹

Hadis-i şerifler içerisinde kul hakkını ihlal mahiyetindeki tutum ve davranışların kötülüğünü, dünya ve ahirette doğuracağı zararları anlatan pek çok rivayet mevcuttur.

³⁹⁸Hucurât, 49/10.

³⁹⁹Temel, Nihat, *Kur'an Aydınlığında Müslümanın Yol Haritası*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 151.

⁴⁰⁰Bakara, 2/282; Nisâ, 4/58; En'âm, 6/152.

⁴⁰¹Bakara, 2/279; Nisâ, 4/10, 30; Hac, 22/39.

⁴⁰²Şûrâ, 42/42.

⁴⁰³Bakara, 2/188; Âli İmrân, 3/163; Nisâ, 4/29–30; Tevbe, 9/34; İsrâ, 17/34–35.

⁴⁰⁴Bakara, 2/84–85; Nisâ, 4/92–93; Mâide, 5/32.

⁴⁰⁵Nisâ, 4/112; Hucurât, 49/11–12; Kalem, 68/11; Hümeze, 104/1.

⁴⁰⁶Zâriyât, 51/19; Meâric, 70/24–25.

⁴⁰⁷Tevbe, 9/34–35; Feccr, 89/17–20; Mâûn, 107/2–3, 7.

⁴⁰⁸Âli-İmrân, 3/180; Nisâ, 4/37; Leyl, 92/8.

⁴⁰⁹Çağrı, Mustafa, “*Kul Hakkı*” md., DİA, TDV yay. Ankara, 2002, XXVI, 351.

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bildirdiğine göre müslüman müslümanın kardeşidir; ona yalan söylemez, ihanet etmez, kötülük yapmaz, onu aşağılamaz, kötülük edebilecek birinin eline bırakmaz.⁴¹⁰ Hiç kimse kendisi için sevip istediğini din kardeşi, komşusu için de istemedikçe, komşusu onun kötülüğünden emin olmadıkça kâmil bir mü'min olamaz. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna eziyet edemez. İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez. Müslümanların kanları, malları, namusları ve şerefleri kendi aralarında kutsal Mekke kadar, hac ayları ve günleri kadar saygındır, dokunulmazdır. Müslüman elinden ve dilinden başka müslümanların zarar görmediği kimsedir.

Allah Rasûlü (s.a.v.), üzerinde kul hakkı bulunan kimsenin hiçbir maddi bedelin geçerli olmayacağı kıyamet gününden önce hak sahibiyle helalleşmesini tavsiye etmiş, ayrıca kul hakkını ihlal eden kimseyi “*müflis*” olarak nitelendirmiş ve bunu şöyle açıklamıştır:

*“Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekâtsevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnâd ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir.”*⁴¹¹

4.19. Allah İçin Sevip Allah İçin Buğzetmek

Allah için sevip Allah için buğzetmek, imanın kemali ve ubudiyetin eksiksizliğinin bir neticesidir. Çünkü ibadet muhabbetin kemalini ve en son derecesini ihtiva eder. Allah'ın mü'min kullarını sevmek Allah'ı sevmenin bir parçasıdır. Her ne kadar Allah'a ait olan sevgiye, O'ndan başka hiçbir kimse lâıyk değilse de Allah için sevilir. Çünkü seven kimse, sevdiği kimsenin sevdiklerini de sever. Onun buğzettiklerine de buğzeder, dost edindiklerini dost edinir, düşmanlık ettiklerine düşmanlık eder.⁴¹² Dolayısıyla ortada nefsanî bir mevzu olmaksızın bir kişiyi Allah rızası için sevmek ve Allah'ın sevmediği bir fiil ve halin meydana gelmesinden ötürü bozuşmak imandandır.⁴¹³ Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyururlar: “*Allah için*

⁴¹⁰Buhârî, Mezâlim, 3, (H. No: 4); Tirmizî, Birr, 18, (H. No: 1927).

⁴¹¹Müslim, Birr, 59, (H. No: 2581); Buhârî, Mezâlim, 10, (H. No: 11).

⁴¹²İbn Ebi'l-İzz, a.g.e., 320

⁴¹³Zebidî, a.g.e., 621

buğzetmek ve Allah için sevmek imanın alâmetlerindendir."⁴¹⁴ Allah'ı sevdiğini söyleyen kimsenin, Allah'ın sevdiği muhsinleri,⁴¹⁵ muttakileri,⁴¹⁶ sabredenleri,⁴¹⁷ tevbe eden ve günahlardan temizlenenleri,⁴¹⁸ Allah'a güvenip dayananları (mütevekkilûn)⁴¹⁹ adaletli davrananları,⁴²⁰ Allah yolunda birbirine kenetlenmiş binalar gibi saflar halinde cihad edenleri⁴²¹ ve benzeri kimseleri sevmesi, Allah'a olan sevgisinin tezahürlerinden kabul edilir.

Allah rızası için bir müslümanı sevmek, sevginin en üstün derecesidir. Müminlere menfaat duygusundan arınmış, farklı herhangi bir gayeden uzak bir sevgi beslemesi, sadık müslümanın en bariz sıfatlarından birisi olup bu sevgi, vahiy ve sünnete dayanmaktadır; çünkü müslümanı din kardeşine bağlayan bağ; rengi, dili,ırkı ne olursa olsun iman bağıdır ve iman kardeşliği, gönül bağlarının en kuvvetlisi ve en şereflişidir. Bu eşsiz kardeşliğin yüceliğinde, temizliğinde, derinliğinde ve devamında kişiyi hayrete düşürecek bir sevgiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu sevgiyi İslam, "*Allah uğrunda sevgi*" diye isimlendirmiştir. Mü'minler imanları sebebiyle kardeş olmuşlardır ve "*Müminler ancak kardeşirler*"⁴²² ayeti bunun göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber ve onunla birlikte bulunan mü'minler, "*kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında yumuşak ve merhametli*" olmakla tavsif edilmiş,⁴²³ onların birbirlerine yardım ettiklerinden ve kardeşlerini kendi nefislerine tercih ettiklerinden övgüyle bahsedilmiştir.⁴²⁴ Rasûlullah (s.a.v.), Allah için birbirini seven kimselerin, Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah tarafından gölgelendirileceğini ve bu kimselerin Allah'ın rahmetine nâil olacağını müjdelemektedir. Söz konusu hadis şöyledir:

"Başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi insanı, arşının gölgesinde barındıracaktır:adil devlet başkanı, Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç, kalbi mescitlere bağlı müslüman, birbirlerini Allah için sevip buluşmaları da ayrılmaları da Allah için olan iki insan, güzel ve mevki sahibi

⁴¹⁴Buhârî, İman, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 2.

⁴¹⁵Âli İmrân, 3/148; Mâide, 5/13.

⁴¹⁶Âli İmrân, 3/76.

⁴¹⁷Mâide, 5/42.

⁴¹⁸Bakara, 2/222; Tevbe, 9/108.

⁴¹⁹Âli İmrân, 3/159.

⁴²⁰Mâide, 5/42; Hucurât, 49/9; Mümteherine, 60/8.

⁴²¹Saff, 61/4.

⁴²²Hucurât, 49/10.

⁴²³Fetih, 48/29.

⁴²⁴Haşr, 59/9.

bir kadının beraber olma isteğine “Ben Allah’tan korkarım” diye yaklaşmayan yiğit, sağ elinin verdiğini sol elinin bilemeyeceği kadar gizli sadaka veren kimse, tenhada Allah’ı anıp gözyaşı döken kişi.”⁴²⁵

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilen diğer bir hadisinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hiç şüphesiz Allah Teâlâ kıyâmet günü: “Nerede benim rızâm için birbirlerini sevenler? Gölgeinden başka gölgenin bulunmadığı bugün onları, kendi arşımın gölgesinde gölgelendireceğim”buyurur.”⁴²⁶Sevgisinde sadık olan müslüman imanının tadını hissedecektir.

Nitekim Enes İbn Mâlik (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç özellik vardır; bunlar kimde bulunursa o, imanın tadını tadar: Allah ve Resûlünü, (bu ikisinden başka) herkesten fazla sevmek, sevdiğini Allah için sevmek, Allah kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek.”⁴²⁷birbiriyle sadece menfaat amaçlı münasebet kuran insanların her geçen gün arttığı bu dünyada, sırf Allah için sevmek, ulaşılması güç bir mertebedir. O mertebeye ancak dünyayı hiçe saymış, nefisleri arınmış kişiler çıkabilir. Bu kimselere ahirette yüksek makamlar verilmesi pek tabiidir. Bu makamı Muâz(r.a.)’ın Rasûlullah (s.a.v.)’den bildirdiği şu hadiste daha iyi görmekteyiz. Kendisi Rasûlullah’ı (s.a.v.) şöyle buyururken işitmiştir: “*Allah Teâlâ buyurdu ki: “Benim rızam uğrunda birbirlerini sevenler için peygamberlerin ve şehitlerin bile imreneceği nurdan minberler vardır. Allah için seven herkesin Allah için buğzetmesi de lazımdır. Çünkü bir insanı, Allah’a kulluk ediyor ve Allah katında sevimlidir diye seviyorsa, Allah’a isyan eden aynı insana da buğzetmesi gerekir. Zira iyi olan ve bu yüzden sevilen bu insan, bu defa Allah’a isyan ederek günahkâr bir insan olmuştur. İnsan sevdiği kimsede bulunan meziyetin zıddını görünce ona karşı tavrını değiştirmelidir.*

Allah’ın sevmedikleine de işaret eden Kur’an-ı Kerim, mü’minlerin de onlara sevgi beslememesini emreder ve onları şöyle sıralar: Kâfirler, zâlimler, kendini beğenen ve böbürlenlenler, hainlik yapıp günah işleyenler, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, haddi aşanlar, israf edenler, büyüklük taslayanlar, gururlanıp şımaranlar...

Mü’minlerin bu kimselerde bulunup Allah tarafından sevilmemelerine neden

⁴²⁵ Buhârî, Rikâk 24, (H. No: 66); Müslim, Zekât 9, (H. No: 992); Tirmizî, Zühd 53, (H. No: 2390).

⁴²⁶ Müslim, Birr 37, (H. No: 2247); Tirmizî, Zühd 53, (H. No: 2391).

⁴²⁷ Buhârî, İman, 9, (H. No: 10); Müslim, İman, 15, (H. No: 67); Tirmizî, İman, 10, (H. No: 2623).

davranışlardan uzak durmakla birlikte bu kimselere buğzetmeleri gerekir. Birisi hakkında gizli ve kalbî düşmanlık beslemek, başkasına kin duymak, nefret etmek anlamındaki buğz, İslâm'a göre kötü huylardandır. Buğz, müslümanlar arasındaki kardeşlik hislerini zayıflatır, gevşekliğe yol açar. İslâm toplumunun çözülmesine neden olur. Hâlbuki insanlar arasında sevgi ve bağlılığı devam ettirmek esastır. Onun için müslümanların birbirlerine kin beslemeleri, kin ve düşmanlığı, hiddet ve kırgınlığı meydana getirebilecek söz ve hareketlerden kaçınmaları gerekir.

Allah için buğz, dünyevî bir kaygıdan kaynaklanan kinden farklı olarak insan fitratına rahatsızlık veren ona aykırı olan şeylere karşı duyulan bir nefrettir. İnsan fitratına ters düşen şeylere karşı yabancısıdır ve fitratı aslı yapısını devam ettirdiği sürece de onlardan tabii olarak hoşlanmaz. Fitratın tabii yapısı ise, ona tersdüşen şeylere karşı nefret çerçevesinde duyarlı olmakla korunabilir. Müslüman müslümana asla buğzetmez. Buğzetmek ancak Allah rızası için, Allah düşmanlarına yapılabilir. Bilhassa hadis-i şerifte geçen “Allah için buğzetme” temasını bu bağlamda değerlendirilmelidir. Ayrıca Rasûlullah’ın (s.a.v) “Sevdiğini ölçülü sev, olur ki bir gün ona kızarsın, buğzettiğine de ölçülü buğzet olur ki bir gün onu seversin” hadisiyle işaret ettiği gibi insanlara sevgi beslerken ölçüyü kaçırmamak gerektiği gibi, buğzederken de bu ölçüyü koruyabilmek önemlidir.

4.20. Hakka Uyma ve Hakkı Tavsiye

Batıl kavramının zıttı olan⁴²⁸ hak sözcüğü, asıl itibarıyla, düzgün dönmesi için kapının ayağının yuvasına tam oturması gibi mutabakat ve uyuşmak demek olup,⁴²⁹ bir şeyin varlığının kesin olması, sabit olmak,⁴³⁰ hükmün vacip olması anlamlarına gelir. Ebu İshak’a göre hak, Hz. Peygamber (s.a.v)’in emirleri ve onun getirdiği Kur’an hükümleridir.⁴³¹

Hak, kesin bir gerçeğin ya da sahih bir şeriatın ortaya koyduğu şeydir ve onu, kesin bir delil veya bizzat gözle görmekle ulaşılır.⁴³²

Hak sözcüğü Kur’an’da genellikle iki anlamda kullanılır. Birincisi, doğruya, adalete uygun ve gerçek sözdür. İster akidevi iman ile ilgisi olsun, ister

⁴²⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 10, s 49; Razi, *Muhtaru's-Sıhah*, 62.

⁴²⁹ El-İsfahani, el-Mufredat, 179.

⁴³⁰ El-Curcani, et-Ta'rifat, 122.

⁴³¹ İbn Manzur, a.g.e., X, 49.

⁴³² Abduh, *Tefsiru Cuz'ü Amme*, 176.

dünyevi olsun aynıdır. İkincisi ise, insanın yerine getirmesi vacip olan şeydir. Bu da Allah'a hakkı, insanların hakkı veya nefisinin hakkı olabilir.

Gerçek doğru anlamına gelen hak, aynı zamanda Allah'ın isimlerindendir. Çünkü kendisine ait olan bir şeye de hak denir.⁴³³

Hüsrandan kurtulmak için uyulması gereken hak, Ebu İshak'ın ifade ettiği, Hz. Peygamberin emirleri ve onun getirdiği Kur'an hükümleridir. Süddi'nin ifadesiyle Allah'a, Kat'ade'nin görüşüne göre Kur'an'a⁴³⁴ yönelmek olarak ifade edilen hakka uymak, insanın ziyandan kurtulmasını sağlayacak önemli bir hayat tarzıdır.

Hüsrandan kurtulacak olan kimselerin bütün azimleri Hakk'a yönelik; amelleri de, sözleri de hep Hakk'a sarf edilmiştir. Çünkü Hakk'a her şey batıldır, hasardır. Zıyan olmayacak iman ve amel de ancak insan ve hak yolunda çalışmaktır.⁴³⁵

Hüsrandan kurtuluşun şartı, hakkı tanımak ve kişinin kendisini o yola sokup bu anlayışı kalbine yerleştirmektir. Daha sonra ise akla ters düşmeyen, nakille çatışmayan kesin hakikatlerle inanca sarılmaktır. Ayrıca kendilerini ve başkalarını ulaşılması imkânsız, aslı astarı olmayan vehim ve hayallerden uzak tutmaları gerekir.⁴³⁶

Hakka uyma, Allah'ı birleyip O'na uyma, O'nun gönderdiği kitap ve peygamberlerine tabi olma, dünya ziynetlerine fazla meyil etmeyip ahirete yönelme şeklinde, iyilik ve hayır adına ne varsa kişinin onları tercih etmesidir. Aksi halde kendisi hüsrana uğrayanlardan olacağı için bu güzellikleri de tavsiye etmesi söz konusu olamaz.

"Hakk"kelimesinin "batıl"ın zıttı olduğundan bahsetmiştik. Genellikle bu, iki manada kullanılır. Birincisi, doğruya, adalete uygun ve gerçek sözdür. İster akidevî iman ile ilgili olsun, ister dünyevî meseleler hakkında olsun aynıdır. İkincisi, insanın yerine getirmesi vacip olan haktır. O, Allah'ın hakkı, insanların hakkı veya nefsinin hakkı olabilir. Hakkı tavsiye etmenin anlamı, müslüman toplumun, batılın yayılmasına seyirci kalmayacak kadar duyarlı olmasıdır. Bu gibi toplumlarda ne zaman ve nerede batıl başkaldırırsa, hak kelimesini söyleyenler seslerini

⁴³³ Mevdudi, *Tefhimu-l Kur'an*, VII, 225.

⁴³⁴ Süleyman Ateş, *Çağdaş Tefsir*, XI, 81.

⁴³⁵ Kurtubi, *el-Cami*, XX, 161.

⁴³⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 432.

yükseltmelidirler. Toplumda her fert, sadece kendini haklı doğruluğunu ve adaleti yerine getirmekle kalmamalı, aynı zamanda bunu başkalarına da tavsiye etmelidir. Bir toplumu ahlaki düşüş ve çöküşten korumak ancak bu şekilde mümkün olur. Eğer toplumda bu ruh yoksa o toplum hüsrandan kurtulamaz. Kendileri hak üzerinde bulunanlar, toplumun bozulmasına seyirci kalmak sonucu hak üzerinde de kaim kalamazlar. Hüsrandan kurtulamazlar. Kur' anı Kerim'de, İsrailoğullarının cumartesi yasağını açıkça çiğneyerek balık tutmaya başladıkları, bu sebeple de onlara azap indirildiği, bu azaptan ancak günah önlemek için çaba sarf edenlerin kurtulduğu açıklanmıştır.

Elmalılı konuyla ilgili olarak şunları zikretmektedir:

"Ve Hakk'a vasiyetleşmişlerdir. Yani bütün azimleri Hakk'a yönelik; imanları da, amelleri de, sözleri de hep Hakk'a sarfedilmiş. Çünkü Hakk'a sarfedilmeyen her şey batıldır, hasardır. Ziyân olmayacak iman ve amel de ancak Hakk'a iman ve Hak yolunda çalışmaktır. Onun için bunlar, büyük küçük birbirlerine, aynı cinsten olduklarına gösteriş, münafıklık, ziyankârlık, ilişiksizlik veya riyakârlık ve dalkavukluk etmeyip, bütün iyilik Hakk'ın elinde olduğunu bilerek ve fanî, geçici, aldatıcı, yıkıma götürücü şeylere aldanmayıp, her şeyin hakkını gözeterek hep birbirlerine Hakk'ı tavsiye etmişler, her işte Hak, sabit, doğru olanı yapmayı, Hak üzere birleşmeyi, hep Hakk'a davet etmeyi, emri bil'l-maruf (iyiliği emretmek)u ve nehyi ani'l-münker (kötülüğü yasaklama)i, kısaca Hak ve doğruluk üzere hareketi tavsiye ve nasihat etmişler, öyle yemin edip, o yolda muamele etmişler, imanları da, amelleri de hep Hakk'a sarfedilmiş."

Tüm peygamberlerin hayatlarında da gördüğümüz gibi, ömür boyunca insanlara tebliğ yapıp, hakkı tavsiye etmek ve onlardan hiçbir karşılık beklememek müminlerin önemli bir özelliğidir. Bir mümin hangi devirde yaşarsa yaşasın, kimlerle beraber olursa olsun insanları Allah'ın beğendiği ahlaka çağırarak, onlara, yaklaşmakta olan hesap gününü hatırlatmakla sorumludur.

Yeryüzünde güzel ahlakın hâkim olup zulmün ve adaletsizliğin ortadan kalkmasını isteyen tüm müminlerin yapması gereken de, insanlara Allah'ın varlığını, hesap gününü hatırlatmak, onları Kur'an ahlakını yaşamaya davet etmektir. Yüce Allah Kur'an'da bu ibadeti hakkıyla uygulayan sevgi ve merhamet sahibi müminleri övmekte, onların ziyana uğramayıp kazananlardan olacaklarını bildirmektedir:

أُذِرْ جَتَدُنْ لِّمَنْ خَيْرًا أَمْ يَكُونُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَذْهَبُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمَرُونَ بِإِلَهِكُمْ وَلَمَّا أَهْلُ الْكِتَابِ
أَنَ خَيْرًا لِّهَلْمِكُمْ لَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; maruf (iyi ve İslam’a uygun) olanı emreder, münker olandan sakındırır ve Allah’a iman edersiniz...”⁴³⁷

Müminler, din ahlakını sadece sözleriyle tebliğ etmez, aynı zamanda tüm yaşantılarıyla da bu ahlakı anlatmış olurlar. Saatlerce dostluğun, candanlığın, samimiyetin ne olduğunu anlatmak yerine, samimiyeti ve candanlığı yaşar ve bu güzel ahlakı "halleriyle" gösterirler. Karşılarındaki kişiler onların yaptıkları bu "hal ile tebliği" gördüklerinde, samimiyetin ne olduğunu, hiç anlatılmadığı halde çok net bir biçimde kavrayabilirler. Bu, Kuran'da emredilen her türlü özellik için geçerlidir. Mümin fedakârlığı, tevazuu, bağışlayıcılığı, adaleti, merhameti, dürüstlüğü kısacası her türlü güzel ahlak özelliğini çevresine yaşayarak gösterir. Karşı taraf üzerinde asıl etki bırakan da budur. Zira fedakârlığın ne olduğunu uzun uzun anlattığı halde, kimi zaman bu tavrı göstermekten kaçınan ve hatta belki de bencilce davranan bir kimse, karşı tarafa samimiyetsiz olduğu izlenimini verir ve onun üzerinde olumsuz etki yapar.

Bunun yerine güzel ahlakı anlatan ve anlattığı ahlakı tüm samimiyetiyle yaşadığını gösteren bir insanın konuşmalarının, karşı tarafın vicdanını harekete geçireceği çok açıktır. Tüm bu açılardan bakıldığında insanları hakka çağırmak ve hak olanı insanlara tavsiye etmek insanın en büyük görevleri arasındadır. Ve insanların hüsrandan kurtulması da hakkı yaşayıp yaşatmaya çağırması ile olacaktır.

4.21. Sabır ve Sabrı Tavsiye

Sabır kavramı, sözlükte hapsetmek,⁴³⁸ nefsi, aklın ve dinin gerektirdiği şeylere bağlayıp, aklın ve dinin yasakladığı şeylerden engellemekle,⁴³⁹ kişinin nefsinin arzularına karşı kendine sahip olması,⁴⁴⁰ başa gelen bir bekanın ortadan kalkmasını bekleyip tahammüllü olmak⁴⁴¹ gibi anlamlara gelir.

Sabır sözcüğünün terim anlamı ise, kitap ve sünnetin hükümleri karşısında sebat etmek,⁴⁴² şehvet dürtüsü karşısında din dürtüsünü galip kılmak,⁴⁴³

⁴³⁷ Ali İmran 3/110.

⁴³⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IV, 433.

⁴³⁹ İsfahani, *Muhtarus Sihah*, 404.

⁴⁴⁰ Cevheri, *Tacu'l-Luga*, II, 706.

⁴⁴¹ İbn Manzur, *a.g.e.* IV, 440.

⁴⁴² Cevziyye, İbn Kayyim, *Sabredenler ve Şükredenler*, İstanbul 1994, 15.

sıkıntıdan dolayı ümitsizliğe düşmeyip acıya katlanmak onu geçirmek için dayanıp karşı koymak, nimetlerinden dolayı da şımarıp kibre kapılmamaktır.⁴⁴⁴

İnsanı hüsrana götüren en önemli unsur, kişinin kendi arzularının peşinde koşup, bu arzularını elde etmek için kural tanımaz bir tutum içinde olmasıdır. Başkalarının can, mal ve ırzına zarar vermek insanın hep bu nefsi arzularından kaynaklanmaktadır.

Lezzet ve şehvi isteklere karşı sabırla haramdan, yasaklardan ve hoş görünüp de sonu fena olan aldaticı, tehlikeli, maddi veya manevi zarar verici şeylerin zararlarından sakınılır, korunulur. “Cennet zorluklarla çevrilmiş cehennemde aşırı arzularla kuşatılmıştır.”⁴⁴⁵ Hadisi buna işaret etmektedir.⁴⁴⁶

En zor sabır, alışkanlık niteliğini kazanmış, adet haline gelmiş günahlara karşı gösterilen başarıdır. Bu alışkanlık şehvetle birleştiğinde din faktörü şehveti sökmeyi başaramaz. Eğer işlenen günah kolayca yapılabilecek bir konumda ise, buna karşı sabır göstermek nefse çok daha ağır gelir. Sözelimi, gıybet, yalan, münakaşa, övünme, alay, küçük düşünme gibi nefse hiç de ağır gelmeyen hususlarda sabır göstermek çok zordur.⁴⁴⁷

Allah’a iman ve O’na itaat etmek, bu arzuları frenlemenin en önemli yoludur. Ancak Allah’a iman ve O’na itaatin verdiği sıkıntılar karşısında kişinin imanını koruması, imanının gereğini yerine getirip amel işlemesi çok zor, aynı zamanda sabır gerektiren bir durumdur. Zira nefis, tembelliğe ve rahatlığa meyyal olduğu için kul, taat ve ibadetleri eda ederken, nehiylerden sakınırken sabra muhtaçtır.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا

“O’na kulluk et ve O’na kullukta sabret”⁴⁴⁸ ayeti bunu açıkça ifade etmektedir.

Kul, Allah’a itaat konusunda da sabır gösterme durumundadır. İtaatler karşısında sabır göstermek oldukça zordur. Onun gözü tanrılıktadır. Fırsatını bulduğu zaman tanrılık iddiasını ileri sürer. Dolayısıyla kulluk genel olarak nefse

⁴⁴³ Gazali; İhya; XII, 211

⁴⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, I, 289.

⁴⁴⁵ Müslim, Cennet 1; Ebu Davud, Sünnet 22; Tirmizi, Cennet 21; Nesali, Eyman.

⁴⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 433.

⁴⁴⁷ Gazali, *İhya*, XII, 49-50.

⁴⁴⁸ Meryem, 19/65.

pek ağır gelir. Nefis, tembellik sebebiyle namaz gibi, cimrilik sebebiyle zekât gibi veya her ikisinin tesiriyle hac ve cihat gibi taatların bir kısmından hoşlanmaz. Bunları yapmaktan gocunur. O halde tatlılara karşı sabır göstermek gerekir.⁴⁴⁹

Müminin tüm hayatı sabırla doludur. İman yolunun başlangıcından itibaren sabır imtihanı başlar. Allah'ın emirlerine uymak ve itaat etmek sabır ister. İbadetleri yerine getirmek sabır ister. Allah'ın haramlarından sakınmak sabırsız mümkün değildir. Kötü ahlakı bırakmak, temiz ahlaka uymak sabır ister. Sabır olmadan bir mümin kolay kolay günahlardan sakınamaz.⁴⁵⁰

Musibet, ölüm, hastalık, mala zarar gelmesi gibi başlaması ve bitmesi kişinin ihtiyarı dâhilinde olmayan şer hususlardır. Dünya bir imtihan evidir. Hayat devam ettikçe insan sürekli imtihandadır. Gerektiği zaman canını, malını Allah yolunda feda edemeyen imtihanı başaramaz.

Ayetlerden yola çıkıldığında kulun musibete uğramasının iki sebebi vardır. Ya kul kendi hak etmiştir:

وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيُوقُ عَنْ كَثِيرٍ .

“Başınıza gelen musibetler kendi ellerinizle yaptıklarınızdanıdır.”⁴⁵¹ Ya da bir imtihandır:

بَشَرِيٍّ مِّنَ النَّاسِ وَالْخَبَرُ فِيكُمْ الْجُوعُ وَتَقْصُ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالنِّمَارَاتِ وَبَشَرِ الصَّالِحِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ ۖ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ ۖ وَمِنْ رَبِّهِمْ رَحْمَةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْتَخُونَ

“Sizi mutlaka korku, açlık, can ve ürün kaybına uğratarak deneriz. Sabredenlere müjdeler, onlar bir musibete uğradıklarında: “Biz Allah’a aitiz ve yine O’na döneceğiz” derler. İşte Rabbimizi bağışlaması ve rahmeti onların üzerindedir. Doğru yolda olanlar da onlardır.”⁴⁵²

Müjdeyi hak ettiren sabır, sadece Allah’tan gelen musibete değil, kuldan gelen musibete de sabretmeyi içine alır. Allah’tan gelen musibetlerde bir hikmetin, bir sevabın, bir adaletin, bir hayrın, maslahatın bulunduğu inanmak.

⁴⁴⁹ Gazali, *İhya*, XII, 48.

⁴⁵⁰ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, VII, 125.

⁴⁵¹ Şura, 42/30.

⁴⁵² Bakara 2/155-157.

SONUÇ

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından bir hidayet kaynağı olarak, insanlara rehberlik etmek ve onları doğru yola eriştirmek için indirilmiştir. Onun içinde insanları batıldan koruyup hak yolda ilerletecek hükümler ve kaideler bulunmaktadır. Kim onun hükümlerine tabi olursa ve onun çizdiği yoldan giderse dalaletten, batıldan, hüsrana uğramaktan korunur. Sıratı müstakim üzere bir hayat sürerek dünya ve ahiret saadetini kazanır.

Kur'an-ı Kerim'de doğru yoldan sapmak, zarar etmek, amellerin boşa çıkması anlamında en genel kullanılan ifadelerden biri şüphesiz ki hüsrana kavramıdır. Hüsrana kavramı Kur'an'da altmış beş defa geçmekte ama birçok ayette de hüsrana kavramının yakın anlamlıları ve ya zıt anlamlıları kullanılmıştır..

Hüsrana kavramı Kur'an-ı Kerim'de farklı kalıplarda karşımıza çıkmaktadır. Bazı yerlerde marife bazı yerlerde nekre olarak kullanılarak bazı farklı anlamsal vurgular yapılmıştır. Yine bazı yerlerde ismi fail kalıbında, bazı yerlerde isim olarak, bazı yerlerde de fiil ve mastar olarak kullanıldığı görölmektedir. Kur'an-ı Kerim'de hüsrana anlamına yakın ve ya aynı anlamda hızy, meskenet, zillet gibi, ifadeler kullanılmakla birlikte izzet, felah, fevz gibi zıt anlamlı ifadeler de oldukça sık kullanılmıştır. Yine hüsrana kavramının zikredildiği bazı yerlerde küfür, zulüm, şirk gibi ifadeler de kullanılarak hüsrana sebep olan davranış ve inanışlar, aynı zamanda aynı ayette mucizevî bir şekilde bunlardan kurtulmanın yolları da açıklanmıştır.

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, hüsrana sebep olan vasıfları genel olarak: Allah'ın gönderdiği dine inanmayıp ondan başka din aramak, O'nun ayetlerini yalanlamak ve inkar etmek, peygamberleri ve ahireti inkar etmek, şirke düşmek, kafirleri dost edinmek ve onlara itaat etmek, Allah'ın emirlerine itaat etmemek, çıkarcılık, savaştan kaçmak, adam öldürmek vs. olarak zikretmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de hüsrana sebepleri zikredilirken aynı zamanda hüsrana kurtuluş yolları da gösterilmiştir. Aslında hüsrana kurtuluş yolları olarak hüsrana sebep olan her şeyi terk edip Allah'ın emir ve yasaklarına uymak olarak ifade edilebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim hüsrana kurtulma çareleri olarak dört şey üzerinde durmaktadır. Bunlar: İman, Salih Amel, Hakkı Tavsiye ve Sabrı

Tavsiyedir. Zaten Kur'an'ı dikkatli incelediğimiz zaman her şeyden önce iman kavramına ve tevhit inancına vurgu yaptığı görülmektedir. Her şeyin başı doğru bir inanç sistemidir. Ameller doğru bir inanç sistemi temeli üzerine oturtulmazsa insana bir fayda sağlamamaktadır. İman kavramından sonra ise salih amel kavramı oldukça önemli bir kavramdır. Salih amel çok geniş bir kavram olup Kur'an-ı Kerim'de birçok ayeti kerimede salih amellerin neler oldukları zikredilmektedir. Bunlar arasında ibadetler, takva, şükür, teavün, iyilik yapma, dua, zikir, ihlas, tevekkül gibi ameller bulunmaktadır. Diğer iki önemli husus ise hakkı ve sabrı tavsiyedir. Çünkü Allah sadece kendisini düşünen, çevresindeki insanların sıkıntılarını kendine dert edinmeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan insanları istememektedir. Kişi öncelikle kendi inanç ve amellerini düzeltip daha sonra çevresindeki insanları hakka ve sabr etmeye davet etmekle bir nevi mükelleftir. Ve Kur'an-ı Kerim bunları yapan insanlar dışında kalanların hüsrân içerisinde olduklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim insanları hüsrana uğratan sebepleri sayarken onları hüsrandan kurtaracak yolları da göstermektedir.

Bizim bu kavramı incelememizdeki amaç bu kavramın nüanslarını bulmak ve bu kavramın doğru anlaşılmasına vesile olmaktır. Hüsrân kavramı özellikle günümüzde bazen yanlış anlaşılabilir. Genellikle hüsrân deyince zarar olarak anlaşılmakta ve işin maddi boyutu üzerinde durulmaktadır. İnsanların maddi olarak vermiş olduğu kayıplar bu dünyayla sınırlı olup öteki alemle ilgili olarak her hangi bir zarar söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de hüsrân kavramının geçtiği yerleri dikkatlice incelediğimiz zaman bu kavramın çoğunlukla manevi eksikliklerden kaynaklandığı aşikardır. Tabiki hüsrânın farklı sebepleri olmakla birlikte derece bakımından farklı kategorilerde değerlendirilmelidir. En büyük hüsrân ise şirktir. Asr suresinde mutlak olarak kullanılan hüsrân kavramı aslında bu kategorileri ifade etmektedir. Hüsrân kavramı bazen mutlak olarak kullanılmakta, bazen dünyevi, bazen de hem dünyevi hem uhrevi olarak kullanılmaktadır. hüsrânın derecesine göre insanı dünya ve ahirette zarara sokabilmektedir.

Bu kavramın nüansları doğru anlaşılmalı ve dikkatli incelenmelidir ki ayetlerde geçen hüsrân kavramı doğru bir şekilde anlaşılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Alüsi, Muhammed Şükrü el-Bağdadi, *Ruhu'l-Meani Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Beyrut 1984.
- Asım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercemesi*, İstanbul 1304
- Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, (Tic. Ali Turgut), İstanbul 1995.
- Beydavi, Nasıruddin Ebu Said Abdillahi bin Ömer, *Envaru-t Tenzil ve Esraru-t Te'vil*, İstanbul, 1302.
- Buhari, Ebu Abdillahi Muhammed bin İsmail, *el Camius Sahih*, İstanbul, 1981.
- Cebeci, Lütfullah, *Kur'an'a Göre Takva*, İstanbul 1985.
- Cevheri, İsmail bin Hammad, *Tacu-l Luğa ve Sihahu-l Arabiyye*, Beyrut 1979.
- Cevziyye, İbn Kayyım Şemseddin Muhammed Ebu Bekir el-Fevdid, *Medine*, 1996.
- Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, *Camiu-l Beyan fi Tefsiri Kur'an*, Beyrut 1405.
- Ebu Davud Süleyman bin el-Eşas es-Sicistani, *Sunenu Ebi Davud*, İstanbul, 1981.
- Fahrüddin er-Razi, Muhammed bin Ebi Bekr bin Abdilkadir, *Muhtaru's Sihah*, Beyrut 1995.
- Fahrüddin er-Razi, Muhammed bin Ömer, *Tefsiri Kebir*, (Trc, Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadik KILIÇ, Sadik Doğru) Ankara 1995.
- Faruki, İsmail Raci, *Tevhid*, (Trc Dilaver Yıldırım; İstanbul 1987.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara 1993.
- Ferit, Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993.
- Firuzabadi, Mecduddin Muhammed bin Yakub, *el-Kamusu-l Muhit*, Beyrut.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Mahummed, *İhyau Ulumi'd-Din*, İstanbul 1985.
- Hucviri, Ali b. Osman Cullabi, *el-Keşfu'l-Mahcub, Hakikat Bilgisi*, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- İsfehani, Ragıb Hüseyin bin Muhammed, *el-Müfredat fi Garibil Kur'an*, İst. 1986.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebul Fida İsmail, *Tefsiru-l Kur'ani-l Azim*, İstanbul, 1987.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed bin Mukrim, *Lisanu-l Arab*, Beyrut 1968.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zılali'l-Kur'an*, (Trc. M. Emin Saraç, I. Hakkı Şengüller, Bekir Karlığa, İstanbul.
- Mehmet Vehbi, *Hulasatu'l-Beyan, fi Tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul 1989.
- Meraği, Ahmet Mustafa, *Tefsiru-l Meraği*, Mısır 1969.

- Mevdudi, Ebu-l Ala, *Tefhimi-l Kur'an*, İst. 1988.
- Muhammed ESED, *Kuran Mesajı*, (trc: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) İstanbul 1999.
- Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemu-l Mufehres li Elfazi-l Kur'anil Kerim*, İstanbul, 1990.
- Nesefi, Ebul Berekat, Abdullah bin Ömer bin Mahmud, Medariku't *Tenzil ve Hakaik't Te'vil*, İstanbul 1984.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1966
- Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akaidi*, (Trc Şerafettin Gölcük), İstanbul 1980.
- Semerkandi, Ebu-l Leys Nasır bin Muhammed bin Ahmed bin İbrahim, *Tefsiru-s Semerkandi*, Beyrut, 1993.
- Sinanoğlu Mustafa, "*Hüsran*", TDVİA, İstanbul, 1999.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman İbn'u-Kemal, *Durru-l Mensur*, Beyrut 1404.
- Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1991.
- Şemsettin SAMİ, *Kamusu Türkî*, İstanbul 1317.
- Şevkani, Muhammed b.Ali b.Muhammed, *Fethu'l-Kadir el-Cami" beyne Fenneyi"r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Beyrut 1998.
- Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *et-Tıbyan fi Tefsiri Garibi-l Kur'an*, Kahire 1992
- Tercümesi ve Şerhi*, (I-XIII), (trc ve şrh: Kâmil Miras), Emek Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Toshihiko IZUTSU, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*(Trc Selahattin YILDIZ), Ankara.
- Türkmen, Sabri, *Müslüman ve Komşuları*, Esra Yay., İstanbul, 1997.
- Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b.Ahmet, *el-Veciz Tefsiri Aziz*, Beyrut 1415.
- Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul 1997.
- Yüksel, *Kur'anı Kerim'de Hidayet ve Dalalet Anlayışı*, İstanbul, 2002.
- Zebidi, Zeynu'd-din Ahmed b. Abdi'l-Latîf, *Tacu-l Arus*, Beyrut 1998.
- Zemahşeri, Ebul Kasım Muhammed bin Ömer, *Esasu'l Belağa*, Kahire 1960.

ÖZGEÇMİŞ

14.08.1985 tarihinde Elazığ'da dünyaya geldim. 2004 yılında Elazığ Anadolu İmam-Hatip lisesini bitirdiğim sene Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandım. İlahiyat fakültesinde okurken 2007-2010 yılları arasında Elazığ'ın Sivrice İlçesinde imam-hatiplik görevini ifa ettim. 2008 yılında tefsir anabilim dalında yüksek lisans eğitimime başladım. 2010 yılında imam-hatiplik görevimden istifa ederek polislik mesleğine geçiş yaptım. Hala Edirne İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü'nde polis memuru olarak görev yapmaktayım.